निवेदन.

નડિયાદના વૈષ્ણવ બાલુભાઈ છગનલાલે વિલ કરીને પોતાની મીલ્કત લૌકિક ક્રિયા કર્યા પછી જે અવશિષ્ટ રહે, તેનો વિનિયોગ સાંપ્રદાયિક સાહિત્યના ઉદ્ધારાર્થે કરવાને જણાવેલું, અને પોતાના વહીવટદારોને તેવું અવશિષ્ટ દ્રવ્ય ધીરજલાલ વ્રજદાસ સાંકલીયા તથા મને તદર્થ સોંપવાને જણાવેલું. નડિયાદના વૈષ્ણવો ત્રિભુવનદાસ પીતાંબરદાસ, કૃષ્ણદાસ મગનલાલ વગેરે જેમને બાલુભાઈએ પોતાના પરલોકવાસ પછી પોતાની મિલ્કતના વહીવટદાર નીમેલા, તેમણે આ વાર્તા અમને જણાવી. સદ્ગત બાલુભાઈની તેવી શુભેચ્છાનુસાર તેના જ દ્રવ્યમાંથી આ ફલાત્મક શૃંગારરસમંડન ગ્રન્થ પ્રકટ કર્યો છે. સ્તંભતીર્થનિવાસી શાસ્ત્રી ભદ્રશંકર જયશંકરે ઘણા ઉત્સાહ અને ત્વરાથી એનું પદ્યમાં–સમશ્લોકીમાં ગુર્જર ભાષાન્તર કર્યું છે. આથી સંસ્કૃતજ્ઞ અને તદનભિજ્ઞ સર્વ પ્રેક્ષાવાન્ વૈષ્ણવો આ ગ્રન્થનો આદરથી લાભ લઈ શકશે.

આ ગ્રન્થના મુદ્રણમાં પુસ્તકાદિનું સાહાય્ય કરનારાનો ઉપકાર સર્વથા અવિસ્મરણીય છે. પંડિત ગટ્ટૂલાલાની સંસ્થા તરફથી બહુ સારો સંગ્રહ પ્રાપ્ત થયો છે; વૈષ્ણવો આ સંસ્થાના આ વિભાગને અવશ્ય સાહાય્ય કરીને એની ઉપયોગિતામાં વધારો કરશે એમ આશા છે. રા. રા. તનસુખરામ મનઃસુખરામ ત્રિપાઠી, નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેશાઇ, મનમોહનદાસ દલપતરામ દલાલ, ઉત્સવલાલ રામકૃષ્ણ પંડ્યા, શાસ્ત્રી અવલરામ ભૂધરજી, બાઇ કેસરબાઇ, વૈષ્ણવપરિષદ્‌ના સેક્રેટરી વાડીલાલ, વૈષ્ણવ ગિરિધરદાસ આદિનું સાહાય્ય મુક્ત કંઠે સ્વીકારીએ છીએ.

અરમન્મિત્ર ધીરજલાલ સાંકલીયાની સંમતિ અને સાહાય્ય સર્વત્ર અનુસ્યૂત છે.

મુંબઈ. તા૦ ૫-૧૨-૧૮
માર્ગશીર્ષ દ્વિતીયા. ૧૯૭૫

લિ૦ મૂલચંદ્ર તેલીવાલા.

रसो वै सः ।

भावैरङ्कुरितं महीमृगदृशामाकल्पमासिञ्चितम् ।
प्रेम्णा कन्दलितं मनोरथमयैः शाखाशतैः सम्भृतम् ॥
लौल्यैः पल्लवितं मुदा कुसुमितं मत्याशया पुष्पितम् ।
लीलाभिः फलितं भजे व्रजवनीशृङ्गारकल्पद्रुमम् ॥ १ ॥

श्रीमत्प्रभुचरणाः ।

ग्रन्थसंग्रहपरिचय-

रससर्वस्व.

अ. रससर्वस्व અથવા व्रतचर्यानું મુદ્રણ અત્ર પ્રથમ થયલું છે. रससर्वस्वनું મુદ્રણ નીચે જણાવેલી પ્રતિઓને આધારે થયલું છે.

૧. પંડિત ગટ્ટૂલાલાના સંગ્રહમાંથી પ્રાપ્ત થયલું, પ્રાચીન, તથા શુદ્ધ. આ પુસ્તકમાં કેટલેક સ્થલે એવા સુધારા વધારા કરેલા જોવામાં આવે છે, કે જેના ઉપરથી એમ અનુમાન કરી શકાય કે ઉક્ત પુસ્તક શ્રીમત્પ્રભુચરણના સ્વહસ્તાક્ષરથી કવચિત્ શોધાયલું પણ હોય. ઉક્ત પુસ્તક સંવત્ ૧૬૪૦ માર્ગશીર્ષ શુકલ નવમીને દિવસે લખાયલું છે; અને તેના ઉપર 'હરિદાસ ખવાસનું પુસ્તક' એમ પણ લખેલું છે. આ ગ્રન્થનું પ્રથમ પત્ર નથી. અન્તિમ પત્ર રસસર્વસ્વને બદલે દાનલીલાનું છે. આ પુસ્તક બહુ સુન્દર અક્ષરે લખાયલું છે. ૨. પરમ ભગવદીય અવલરામ ભૂધરજી શાસ્ત્રી તરફથી પ્રાપ્ત થયલું છે. આ પુસ્તક પણ પ્રાચીન છે, તથા શુદ્ધ છે. સંવત્ ૧૬૬૪ ના આશ્વિન માસમાં કોઈ કૃષ્ણદાસના પઠનાર્થે લખાયલું છે. આ પુસ્તક મૂલ નગરઠઠ્ઠામાં હતું. ત્યાંથી સંવત્ ૧૮૫૬ માં કોઇક ગોસ્વામીને એ પુસ્તક ભેટમાં મળેલું. આ પુસ્તકમાં કેટલેક સ્થલે અક્ષરો ઉડી ગયા છે. ૩. ગુજરાતી પ્રેસના સંગ્રહમાંથી રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેશાઇએ આપેલું. આ પુસ્તક પણ પ્રાયઃ શુદ્ધ તથા પ્રાચીન છે. ૪. પરમ ભગવદીય મનમોહનદાસ દલાલ બી. એ. એમનું છે. એમણે પોતાને હાથે લખેલું છે. ૫. નૂતન તથા અશુદ્ધ. ૬. ડેક્કન કોલેજનું, ખંડિત. ૭. શ્રીગોકુલોત્સવજીકૃત વ્રતચર્યાટીકા, શ્રીવૈષ્ણવપરિવત્સંગ્રહની, નૂતન, ત્રુટિત. ૮. શ્રીગોકુલોત્સવજીકૃત વ્રતચર્યાટીકા અવલરામશાસ્ત્રીનું, નૂતન, ત્રુટિત.

दानलीला.

ब. दानलीलानું મુદ્રણ નીચે જણાવેલા પુસ્તકોના આધારે થયું છે.

૧. ડેક્કન કોલેજમાંના સરકારી સંગ્રહમાંથી પ્રાપ્ત, મંગલભટ્ટે લખેલું, શુદ્ધ, પ્રાચીન, એમાં કેટલેક સ્થલે સુંદર ટિપ્પણ કરેલું છે. આ પુસ્તકમાં સર્વ શ્લોકોનો પદચ્છેદ કરેલો છે. ૨. પ્રકીલક્ષ્મી પુસ્તકાલયસ્થ શાસ્ત્રી ભાઇલાલના સંગ્રહમાંનું, રા. તનસુખરામભાઈ દ્વારા પ્રાપ્ત, શુદ્ધ, પ્રાચીન. ૩. તનસુખરામભાઈનું, ખંડિત. ૪. ગુજરાતીપ્રેસનું, શુદ્ધ, પ્રાચીન. ૫. પં. ગટ્ટુલાલાના

સંગ્રહમાંથી પ્રાપ્ત થયલું, પ્રાય શુદ્ધ, પ્રાચીન ૬. ઉત્સવલાલ રામકૃષ્ણ પંડ્યાનું, પ્રાચીન, પ્રાય શુદ્ધ ૭ મનમોહનદાસ માસ્તરનું, નૂતન, શ્રીગોકુલોત્સવજીકૃત ટીકાસહિત મનમોહનદાસભાઇનુ સ્વહસ્તે લિખિત.

उल्लास.

ક. ઉલ્લાસ ગ્રન્થ નીચે જણાવેલા પુસ્તકોના આધારે મુદિત થયો છે.

૧. તનસુખરામભાઈનું, શુદ્ધ, પ્રાચીન ૨ ગુજરાતીપ્રેસનું, શુદ્ધ પ્રાચીન. ૩. ગુજરાતીપ્રેસનું અશુદ્ધ, પ્રાચીન ૪. ડક્કન કોલેજનું પ્રાય શુદ્ધ, પ્રાચીન. ૫ મનમોહનદાસ માસ્તરનું, નૂતન ૬. ૫ ગટ્ટુલાલાનું, પ્રાચીન, ત્રુટિત. ૭ ભગવદીય શ્રીનાથદ્વારસ્થ કેસરબાઇનું, અવલરામશાસ્ત્રીદ્વારા પ્રાપ્ત, નૂતન, પ્રાય શુદ્ધ. ૮ વૈષ્ણવ ગિરિધરદાસનું પાછળથી મળેલું

ग्रन्थकृत्परिचय.

આ ગ્રન્થના દ્રષ્ટા શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના દ્વિતીય કુમાર શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશ્વર છે એઓશ્રી સંપ્રદાયમાં શ્રીમત્પ્રભુચરણ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશ્વરનું પ્રાકટ્ય સંવત્ ૧૫૭૨ ના માર્ગશીર્ષ કૃષ્ણ નવમીને વાર શુક્રને દિવસે થયું હતું જે સમયે શ્રીમદાચાર્યચરણ નિત્ય લીલામાં પધાર્યા, તે સમયે શ્રીમત્પ્રભુચરણનું વય માત્ર ૧૫ વર્ષનું હતું, પરન્તુ શ્રીમદાચાર્યજીના અંતરંગ સેવક શ્રીમદ્દામોદરદાસ ભૂતલ ઉપર વિરાજતા હતા તેઓની પાસેથી શ્રીમત્પ્રભુચરણ સાંપ્રદાયિક મર્મ સમજ્યા એમ કેટલીક ગાથાઓમા પ્રસિદ્ધ છે. શ્રીમત્પ્રભુચરણે શ્રીમદાચાર્યજી પછી સંપ્રદાયનો બહુ પ્રસાર કર્યો, અને અનેક રાજાઓ એમના સેવક થયા એઓશ્રીનું નામ 'अनेकक्षितिपश्रेणिमूर्धासक्तपदाम्बुज' એજ આશયને સ્પષ્ટ કરે છે સમ્રાટ્ અકબરના દરબારમાના રાજા ટોડરમલ્લ, રાજા વીરવર (બીરબલ), રાયપુરુષોત્તમ વગેરે એઓશ્રીના કૃપાપાત્ર હતા સ્વપિતૃચરણે પ્રકટ કરેલા બ્રહ્મવાદ અને ભક્તિમાર્ગનું સરસ મડન આપે વિદ્વન્મંડન નામક સ્વતંત્ર ગ્રન્થમા કરેલું છે તેમ વ્યાસસૂત્રના અંતિમ દોઢ અધ્યાયનું ભાષ્ય પણ આપશ્રીએજ સ્વપિતૃચરણના દૃષ્ટિબિન્દુથી યોજ્યું છે દશમસ્કન્ધના શ્રીસુબોધિનીજીનું મર્મ પ્રકટ કરવાને આપશ્રીએ શ્રીટિપ્પણીજી પ્રકટ કર્યાં છે. ભગવલ્લીલાનું ગાનકીર્તન કરવાને અને નિજ ગીતસંગીતસાગરત્વને શ્રીમદ્રસેશ પ્રભુમા વિનિયોગ દ્વારા સમર્પણ કરીને સફલ કરવાને આપશ્રીએ શૃંગારરસમંડનનું પ્રાકટ્ય કર્યું છે, અને તેમાં ભગવલ્લીલાનું જેવું દર્શન આપશ્રીને થયું તેનું સુંદર વર્ણન કર્યું છે. આપશ્રીનું વિશેષ ચરિત્ર સાંપ્રદાયિક વાર્તાઓ વગેરેમા પ્રસિદ્ધ છે.

આપશ્રી સવત્ ૧૬૪૨ ના પૌષ કૃષ્ણ ૭ માએ નિત્ય ભગવલ્લીલામા પધાર્યા. આપશ્રીનું સેવ્ય સ્વરૂપ શ્રીનવનીતપ્રિયજી હાલમા શ્રીનાથદ્વારમા વિરાજે છે આપશ્રીની વિજ્ઞપ્તિઓ ખાસ કરીને ભગવદ્વિરહકલેશાનલનું શુદ્ધ પ્રતિબિમ્બ છે

ગ્રન્થપરિચય.

શૃગારરસમડનના ત્રણ વિભાગ છે ૧ મતચર્યા, વા, રસસર્વસ્વ, ૨ દાનલીલા, અને ૩. ઉલ્લાસ આ ત્રણે વિભાગ સ્વતત્ર રીતે શૃગાર-રસમડન એ અભિધાનથી પણ પ્રસિદ્ધ છે ક્રમના સબધમાં કાંઈક સંદેહ છે અત્ર મુદ્રણમાં જે ક્રમ અમે સ્વીકાર્યો છે, તે ક્રમ અધિકારાનુસાર છે પ્રથમ રસસર્વસ્વમાં ઋષિરૂપા ગોપીજનોએ કરેલુ કાત્યાયનીવ્રત, તેનું સાધન તથા ફલ–એનું વર્ણન છે, દ્વિતીય દાનલીલામા શ્રુતિરૂપા શ્રીચન્દ્રાવલી આદિ ગોપીજનો અને શ્રીરસેશ પ્રભુના પરસ્પર વિલાસનું વર્ણન છે, અને તૃતીય ઉલ્લાસમા નિત્યસિદ્ધા શ્રીરાધાના પ્રભુસહ વિલાસનું નિરૂપણ છે તૃતીય ઉલ્લાસમા દશ ઉલ્લાસ હોવાથી અત્ર તેનું દશોલ્લાસ એ નામ ધર્યું છે દાનલીલામા 'राधाचन्द्रावलीगोपीदासीकथितमद्भुतम् । सम्पूर्णमभवत् कुञ्जे शृङ्गाररसमण्डनम्' શ્લોક ૨૦૮મા સૂચિત ક્રમે પ્રથમ ઉલ્લાસ, પછી દાનલીલા અને અતે રસસર્વસ્વ ટીકાકાર શ્રીગોકુલોત્સવજીએ આ જ ક્રમથી એ ત્રણે વિભાગ ઉપર ટીકા કરેલી દિસે છે ઉલ્લાસને અન્તે શ્રીમત્પ્રભુચરણ શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વર શ્રીમદ્દામોદરદાસજી તથા શ્રીહરિવશજીનું સાહાય્ય સ્વીકારે છે, તથા મુખ્ય પ્રચારક શ્રીરામદાસજીનુ પણ સ્મરણ કરે છે, જ્યારે અન્તિમ દ્વયમા અન્યનું સ્મરણ નથી, સાપ્રદાયિક ગાથાનો વિચાર કરતા શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વરને લીલાના આ સાક્ષાદ્ અનુભવમા શ્રીમદ્દામોદરદાસજી સહાયક થાય એ અનુચિત નથીજ ઉલ્લાસ (દશોલ્લાસ) વાચતા આપણને શ્રીજયદેવના શ્રીગીતગોવિન્દનુ વારવાર સ્મરણ થાય છે, તેવુ સ્મરણ દાનલીલા તથા રસસર્વસ્વમા થતુ નથી આ ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે સમયના પ્રમાણમાં ઉલ્લાસનું પ્રાકટ્ય સર્વમા પ્રથમ છે તેના પછી દાનલીલાનું, અને અન્તમા મતચર્યા વા રસસર્વસ્વનું

યદ્યપિ આ શૃગારરસમડન નિયતિકૃત નિયમથી રહિત છે, બ્રહ્માની સૃષ્ટિના લૌકિક સૃષ્ટિના, નિયમોથી મર્યાદિત નથી, કેવલ આહ્લાદૈકમય આનન્દપ્રદ જ છે છતાં આ કાવ્ય-લૌકિક કાવ્ય નથી ટીકાકાર શ્રીગોકુલોત્સવજી સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે કે યદ્યપિ શૃગારરસમડનને કાવ્યમુદ્રા છે, છતા આ કોઈ નૂતન કાવ્ય નથી, લૌકિક ચાતુર્યમાથી આનો પ્રાદુર્ભાવ

થયો નથી, પરન્તુ નિત્ય લીલાસ્થ અન્તરંગ ભક્તવૃન્દ પરસ્પર જે ભગવદ્‌ગુણગાન નિરન્તર કરે છે, તેનો નિજ અનુભવથી માત્ર અનુવાદ રસિકજનના મનના પ્રમોદને અર્થે શ્રીમત્પ્રભુચરણ અત્ર કરે છે. અર્થાત્ લીલાસૃષ્ટિમાં નિત્ય પ્રસિદ્ધ એવા આ શૃંગારરસમંડનનો આવિષ્કાર શ્રીમત્પ્રભુચરણ તેવા ભાગ્યવાન્ મહોદાર રસિકજનના મન તોષને અર્થે કરે છે ' प्रार्थये रसिकैर पठ्यन्त्विदमहर्निशम् । एतदसानभिज्ञस्तु मादाक्षीदपि वैष्णव ॥ આ શ્લોકની શ્રીમત્પ્રભુચરણની આજ્ઞાને અનુસરીને ટીકાકાર આ ગ્રન્થનો અધિકાર તેવા ભગવદ્‌ભાવનિષ્ઠ સંસારાસક્તિરહિત નિષ્કામ રસિક પ્રભુપ્રેમમાં મુગ્ધ ભક્તોનેજ નિર્દેશે છે અર્થાત્ ટીકાકાર શ્રીગોકુલોત્સવજીના મત પ્રમાણે આ શૃંગાર રસમંડન માત્ર નિત્યલીલાના અનુવાદરૂપ છે ભગવલ્લીલાની નિત્યતા, પ્રભુના નામગુણલીલાનું નિત્યત્વ પણ સુપ્રસિદ્ધ છે આ પ્રકારનું નિત્યત્વ શ્રીમદ્‌વિઠ્ઠલેશ્વરે સ્વતઃ જ સ્વગ્રન્થ વિદ્વન્મણ્ડનમાં અન્તે સિદ્ધ કર્યું છે ગૌડ સંપ્રદાયના વિદ્વાનોને પણ આ સિદ્ધાન્ત અત્યન્ત રુચિકર લાગ્યો છે શૃંગારરસમંડન માત્ર ભગવલ્લીલાનો અનુવાદ છે

આ ગ્રન્થનું દ્રષ્ટિબિન્દુ પણ વિચારણીય છે ધર્મમાત્રનું પ્રાકટ્ય લોકનો નાશ વા વિસ્મૃતિ કરાવી, પરલોકનો સમ્બન્ધ વા સ્મરણ કરાવવાનું છે પરલોકની સાથે પરમ તત્ત્વની ભાવના પણ સ્થિર થઈ. આવું કોઈ પરમ તત્ત્વ જેને યથારુચિ નામથી લોકો વ્યવહારે છે, તેના નિકટતમ સમ્બન્ધમાં કેમ અવાય એ ધર્મમાત્રનું લક્ષ્ય છે આ જ દૃષ્ટિબિન્દુથી પિતાપુત્રની ભાવનાથી પ્રભુનું ભજન લોકોએ કરવા માંડ્યું, આ પ્રકારના સમ્બન્ધથી ભજનારા ઓમાં નારદ મુખ્ય છે અનન્ત કોટિ બ્રહ્માંડનું નિયામક એ તત્ત્વ હોઈ શકે એ વિચાર આર્ય ગ્રન્થોમાં સ્વીકૃત નથી જ. સુરીમત પણ આ જ કારણથી અમાહ્ય છે પરન્તુ પ્રભુ કેવલ પ્રેમરૂપ જ છે એ ભાવના છેક ઉપનિષદ્‌ના સમયથી ભારતવર્ષમાં પ્રચલિત છે તૈત્તિરીયોપનિષદ્‌માં જ્યારથી 'रसो वै स, रस हि एवाय लब्ध्वानन्दी भवति' એ ઉચ્ચાર થયો, ત્યારથી પરતત્ત્વની રસરૂપતા સ્વીકારાઈ, અને નિરુપધિ નિરવધિ આનન્દની પ્રાપ્તિ પણ એ રસેશની પ્રાપ્તિથી જ થઈ શકે છે એમ સ્વીકારાયું છાંદોગ્યમાં 'आत्मरति आत्मक्रीड आत्ममिथुन स स्वराट् भवति, सर्वेषु लोकेषु कामचारो भवति' એ વાક્યમાં જ્ઞાનની પરાકાષ્ઠા નથી દર્શાવી, પરંતુ ભગવદ્રસનિમગ્ન ભક્તની ઉત્તમોત્તમ દશાનું વર્ણન છે. તૈત્તિરીયમાં 'सोऽश्नुते सर्वान् कामान् सह ब्रह्मणा विपश्चिता' એ વાક્યથી વિવિધરસભોગચતુર આનન્દમય પ્રભુની સાથે રમણ કરતા ભક્તો સર્વપ્રકારના કામોપભોગ કરે

છે, એમ વર્ણવ્યું છે અર્થાત્ પરમતત્ત્વ એ કેવલ સચ્ચિદાનંદ એમ સામાન્ય નહિ, પરંતુ કેવલ આનન્દપ્રચૂર રસપ્રચૂર છે, અને એની જ ઉપાસનાથી પરમાનંદની પ્રાપ્તિ, સર્વસુખની પ્રાપ્તિ, થાય છે એમ એ શ્રુતિ સૂચવે છે. એ સર્વ પ્રકારનું સુખ આનન્દમય રસેશના નિકટતમ સબંધમાં આવ્યા વિના થવું અશક્ય હોવાથી છાન્દોગ્ય શ્રુતિ એ રસેશ પ્રભુને આત્મશબ્દથી વર્ણવે છે. મનુષ્યને નિકટતમ આત્મા છે, અને આત્માને નિકટતમ પોતાનો આત્મા, પરમાત્મા, એ છે, એ પરમાત્માની જ્યારે પ્રાપ્તિ પોતાને થાય, ત્યારે એ પોતે આત્મરતિ, આત્મક્રીડ, આત્મમિથુન થઈ શકે બ્રહ્મના સદ્દશ અને ચિદ્દશ કરતાં પણ કેવલ આનંદાશપર અવલબીને અખિલ પ્રેમમાર્ગ ઉપનિષદ્માથી ઉદ્ભવ્યો છે પ્રભુને પરમતત્ત્વને રસો વૈ સ એમ કહીને એની રસરૂપતા નિ સદિગ્ધ રીતે સૂચવી છે

ભરતનાટયશાસ્ત્રમા 'શ્રૃઙ્ગારહાસ્યકરુણરૌદ્રવીરભયાનકા । બીભત્સાદ્ભુતસંજ્ઞાશ્ચેત્યષ્ટૌ નાટ્યે રસા સ્મૃતા ' એ શ્લોકમા પણ શૃગારનો પ્રથમ નિર્દેશ કરીને તેનુ પ્રધાનત્વ સૂચવ્યુ છે ત્યારપછી 'શ્યામો ભવતિ શૃઙ્ગાર ' એ વાક્યથી શૃગારરસની શ્યામતા સૂચવી છે, અને 'શૃઙ્ગારો વિષ્ણુદેવત્ત્ત' એ વાક્યમા શૃગારરસના અધિષ્ઠાત્રી દેવતા વિષ્ણુને વર્ણવ્યા છે. આ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે ઉપનિષદ્મા જે પરમતત્ત્વને રસરૂપ કહ્યુ છે અને જેની પ્રાપ્તિથી નિરવધિ નિરુપધિ આનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ ઉપદેશ્યુ છે, તે પરમતત્ત્વ રસરૂપ શ્યામ વિષ્ણુ છે. પુરાણમાત્રને વેદના ઉપબૃહણ વા અર્થવિસ્તારક કહેવામા આવે છે જે વાત સૂક્ષ્મ રીતે ઉપનિષદ્મા દર્શાવી હોય તે જ વાતને પુરાણમા સ્પષ્ટ દૃષ્ટાન્તોથી સુદૃઢ કરી હોય છે રસરૂપ શૃગારરસરૂપ શ્યામ વિષ્ણુની પ્રાપ્તિ એ જ પરમાનંદની, એ જ સકલ મનોરથની, પૂર્તિ કરાવે છે એ જ વાત શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કધમાં શ્રીમદ્ગોપીજનોને થયેલી મેઘશ્યામ ગોપવેશ વિષ્ણુની પ્રાપ્તિથી સ્પષ્ટ કહી છે. ત્યા પણ કૃષ્ણને શૃગારરસના અધિષ્ઠાતા વિષ્ણુ, રસાવિષ્ટ, તરીકે વર્ણવ્યા છે, ગોપીજનોને પણ સસારના સર્વ વિષયોનો ત્યાગ કરીને એમને શરણે ગયેલા વર્ણવ્યા છે, અને સર્વ પ્રપચના ત્યાગપૂર્વક પ્રભુને શરણે જવાથી નિરુપધિ નિરવધિ આનંદની પ્રાપ્તિ તેમને થયેલી વર્ણવી છે.

આ પ્રકારે પરમતત્ત્વ જો ઉત્તમોત્તમ શૃગારરસના અધિષ્ઠાત્રી દેવતા હોય, અને તેની જ પ્રાપ્તિ એ પરમસુખમા કારણ હોય, તો તે શૃગારરસરૂપ પરમ તત્ત્વનો આવિર્ભાવ કેમ થાય ? અનુભવ કેમ થાય ? તેને વાસ્તે ભરત, વાત્સ્યાયન વગેરે મુનિવરોની પ્રવૃત્તિ છે કામસૂત્રના અધ્યયનનું સાફલ્ય ત્યારે જ થાય

કે જ્યારે એનો વિનિયોગ લોકમાં નહિ થતાં, પ્રેમપુંજરૂપ રસેશ પ્રભુમાં થાય. કામસૂત્રકાર સ્પષ્ટ રીતે સ્વગ્રન્થની અંતે જણાવે છે કે —विहित लोकयात्रार्थं न रागार्थोऽस्य संविधिः । अस्य शास्त्रस्य तत्त्वज्ञो भवत्येव जितेन्द्रियः ॥ અર્થાત્ કામસૂત્રના જ્ઞાનથી જિતેન્દ્રિય થઈને રસાત્મક કૃષ્ણમાં શૃંગારરસના પ્રેમપુંજમાં તેનો વિનિયોગ કરવાનો છે ભરતનાટ્યશાસ્ત્ર, સંગીતશાસ્ત્ર, એટલું જ નહિ પણ સર્વ વિદ્યાઓનો યથાર્થ વિનિયોગ (પૂર્ણ ફલ, પૂર્ણ વિકાસ) ત્યારે જ થયેલો કહેવાય કે જ્યારે શૃંગારરસરૂપ પ્રેમપુંજના પ્રાકટ્યમાં તે તે વિદ્યાનું જ્ઞાન ઉપયોગી થાય લોકમાં અનાસક્ત અને પ્રભુમાં પરમાસક્ત ઋષિઓનું તાત્પર્ય લોકમાં ન હોય એ સ્વાભાવિક જ છે શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશ્વરચરણ ભરતાદિનાટ્યશાસ્ત્રનો શું ઉદ્દેશ છે તેને વાસ્તે સ્પષ્ટ જણાવે છે કે —'लौकिकपुंसि नार्यां वा तदाभासो रसशास्त्रे निरूप्यते, तद्दृष्ट्वा तेन भगवद्भाववद्भक्तरीतिभावनार्थं, न तु ऋषीणां लौकिके तात्पर्यं भवितुमर्हति'. અર્થાત્ ઋષિઓનું કામસૂત્રાદિ ગ્રંથો લખવામાં તાત્પર્ય લોકોને વ્યામોહ કરીને લૌકિકમાં પટકવાનું નથી, પરન્તુ એવા પ્રેમયુક્ત ભક્તને પ્રભુનું ભજન કેમ કરવું, રસાત્મક પ્રભુનો અનુભવ કેમ કરવો તે દર્શાવવાને વાસ્તેજ છે અલંકારશાસ્ત્રનો પણ વિનિયોગ આ જ પ્રકારે સમજવાનો છે

આ ઉપરના કથનથી શ્રીમદ્ગોપીજનવલ્લભ કૃષ્ણની પરમ ઉપાસ્યતા, પરમ આદરણીયતા, પ્રેમનિષ્ઠ આચાર્યોએ કેમ સ્વીકારી એ સ્પષ્ટ સમજાશે બંગાલાના ગાડસંપ્રદાયના રૂપગોસ્વામીએ અલંકારશાસ્ત્રને કૃતાર્થ કરવાને તચ્છાસ્ત્રપ્રતિપાદક ઉજ્જવલનીલમણિનામક અલંકારગ્રંથ શ્રીકૃષ્ણમાં વિનિયોજ્યો, સુરદાસ અને પરમાનન્દદાસ વગેરે મહાભક્તોએ પોતાની પ્રભુદત્ત કીર્તનશક્તિનો વિનિયોગ લક્ષાવધિ પદો યોજીને પ્રભુના ગુણગાનમાં કર્યો, અને શ્રીમદ્વિઠ્ઠલેશ્વર પ્રભુચરણે નિજસંગીતસાગરત્વ અને પરમ કવિત્વનો વિનિયોગ શૃંગારરસમંડન દ્વારા શ્રીમદ્ગોપીજનવલ્લભમાં કર્યો

જે પરમતત્ત્વને તૈત્તરીયઉપનિષદ્માં રસરૂપ કહ્યું તેને આ પ્રેમનિષ્ઠ આચાર્યોએ શ્રીમદ્ગોપીજનવલ્લભ તરીકે સ્વીકાર્યું શ્રીમદ્ગોપીજનવલ્લભ એ માત્ર દેહધારી લૌકિક શરીરવાન્ જીવ નહિ, પરંતુ શ્રીમદ્ગોપીજનોના હૃદયમાં સ્થિત અને બહાર નિરંતર અનુભવાતા પ્રેમભાવપુંજની મૂર્તિ છે સંગીતનું જેઓને જ્ઞાન હશે તેઓને તો ખબર છે કે જ્યારે સારંગ વિભાસ ઇત્યાદિ કોઈપણ રાગનું યથાર્થ ગાન થાય છે ત્યારે તેઓ કહે છે કે તે રાગનું સ્વરૂપ ખડું થયું અર્થાત્ જે રાગ અનભિજ્ઞ લોકોને અમૂર્ત લાગે છે તે જ તદભિજ્ઞને સ્પષ્ટ મૂર્તિમાન્ અનુભવમાં આવે છે એટલુંજ નહિ પણ તેમનું સ્વરૂપવર્ણન તથા તેનાં ચિત્રો પણ સુલભ જોવામાં આવે તેવીજ રીતે પરમ-

પ્રેમરૂપ આનન્દરૂપ શૃંગારરસના અધિષ્ઠાતા એનો સાક્ષાત્કાર પણ તદ્રસાભિજ્ઞનેજ થાય છે, અને તેવા તદ્રસાભિજ્ઞ વા તન્નિષ્ઠાવાનને શૃંગારરસમંડનાદિ ગ્રન્થો પરમ ફલરૂપે સ્ફુરે છે.

ઉપરના કથનથી શૃંગારરસમંડનાદિ ગ્રન્થોએ, શ્રીમદ્‌ભાગવત ગીતગોવિંદાદિ ગ્રન્થોએ જે પ્રેમમાર્ગની પરિભાષા શ્રીમદ્‌ગોપીજનવલ્લભના સંબંધમાં સ્વીકારી છે તેની નિર્દોષતા સ્પષ્ટ પ્રતીત થશે. વસ્તુત શબ્દમાત્રનો મુખ્ય અર્થ ભગવાન્‌જ છે, અને લોકના આવરણને લીધે તે તે શબ્દોનું ભગવદર્થકત્વ, અને ભગવાન્ સર્વ હોવાથી સર્વાર્થકત્વ વિસ્મૃત થવાથી શબ્દની દુષ્ટતા લોકોને સ્ફુરી, અને પરમ નિર્દોષ પરિભાષામાં સ્વહૃદયમાલિન્યને લીધે રસાભાસની, કામની, સુગ આવવા લાગી. સ્પષ્ટ વાત છે કે નાનું બાલક જે બીભત્સ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરે છે તે પણ તેની નિર્દોષતાને લીધે આપણને પરમનિર્દોષરૂપે સ્ફુરે છે અર્થાત્ પરિભાષાનુ દુષ્ટત્વ વા નિર્દુષ્ટત્વ એ વાચકના હૃદયવિકાસને આધીન છે.

જે સંપ્રદાયોમાં ગોપીજનવલ્લભને પરમપ્રેમરૂપ માનીને, રસાત્મક પુરુષોત્તમ માનીને, તેનુ પરમ ઉપાસ્યત્વ સ્વીકાર્યું છે તે લોકોએ કામરૂપી દોષના સ્વીકાર કરવાને નહિ, પરતુ કામરૂપી હૃદયરોગમાંથી મુક્ત થવાને વાસ્તે જ આજ કારણથી શ્રીશુકદેવજી રાસપંચાધ્યાયીને અંતે જણાવે છે કે —

'विक्रीडितं व्रजवधूभिरिदं च विष्णोः श्रद्धान्वितोऽनुशृणुयादथ वर्णयेद्यः ।
भक्तिं परां भगवति प्रतिलभ्य कामं हृद्रोगमाश्वपहिनोत्यचिरेण धीरः ॥' १

અર્થાત્ વિષ્ણુનુ રસાત્મક પુરુષોત્તમનુ વ્રજવધૂ સાથેના રમણનું શ્રદ્ધાપૂર્વક શ્રવણ વા વર્ણન એ કામરૂપી હૃદયરોગનું વિદારણ—નાશનુ કારણ છે એટલુજ નહિ, પરતુ પરમસુખ પરમપ્રેમનું નિધાન, પરમઆસક્તિનુ નિધાન, અને પરમવ્યસનનું નિધાન એ પ્રેમપુંજ રસાત્મક શ્રીમદ્‌ગોપીજનવલ્લભ છે એમ સ્ફુરતાં લૌકિક કામવાસના એવા મહાનુભાવીઓના હૃદયમાં ક્યાંથી ટકી શકે? આવા મહાનુભાવીઓને કેવલ હરિજ—ગોપીજનવલ્લભજ રસોદ્‌બોધ કરી શકે છે શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજી વેણુગીતના શ્રીસુબોધિનીજીના આરંભમાં સ્પષ્ટ રીતે આજ્ઞા કરે છે —आसक्तिः प्रेमपूर्वेण प्रेमापि हरिणा कृतम् । उद्बोधकं च हरिणा कृतं नान्येन केनचित् ॥ આ કારિકામાં લીલાસ્થ ભક્તદિકોને પણ જ્યાં પ્રેમના ઉદ્‌બોધક માન્યા નથી, ત્યાં લૌકિક પુરુષ વા સ્ત્રી આ શ્રીગોપીજનવલ્લભના પ્રેમમાર્ગમાં, પરમરમણીય, વરણીય માર્ગમાં, કોઇપણ રીતે ઉદ્‌બોધક કેમ થઈ શકે? ભગવલ્લીલાના દૃષ્ટાંતથી લોકોમાં તેવી દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ કરનાર કરાવનાર તો પરમનિંદ્ય હોવાથી ત્યાજ્ય જ છે લૌકિક ભોગ સવિઘ્ન અ'પ

અને ઘાતક હોવાથી સર્વથા સર્વદા ત્યાજ્ય જ છે દશદિગતવિજયી સુરતિ શ્રીમત્પુરુષોત્તમજી આચાર્યચરણના એ વાકયને અવલબીને આજ પ્રકારનો નિર્ણય આપે છે. 'सर्वमत्वादल्पत्वाद्दोषत्वात्याज्य इति चोक्तम् । तच स्त्रीणा पुंसा स्त्रीपुरुषयोश्च समानम्, अतो भगवद्वीगादृष्टान्तेन लौकिके प्रवर्तकान् प्रवर्तमानाश्च विसृज्य, निश्चित्य, तासङ्ग परिहृत्य, सर्वेन्द्रियनिग्रह कार्यं' આવરણભગ ૪૩૬. અર્થાત્ અધિકારના અભાવમાં આ પ્રેમમાર્ગે જવામાં અધ પતન થાય છે, એ ના થાવ ? એમ વિચારીને આવા પ્રેમમાર્ગના ગ્રન્થો તેવાઓએ પોતે વૈષ્ણવ હોવા, છતાં પણ નહિ વાંચવા એમ ઉપદેશાય છે પ્રભુપ્રેમ જેરવવાની શક્તિ વિનાના લોકોએ તો નારદજી માફક પ્રભુનું યશોગાન કર્યા કરવુ, અથવા દાક્ષિણાત્યોની માફક વિઠોબા રૂકમાઈની શીતલ ભક્તિ કરવી આ જ કારણથી શ્રીમત્પ્રભુચરણ આજ્ઞા કરે છે કે —

प्रार्थये रसिका स्वैर पश्यन्त्विदमहर्निशम् ।
एतद्रसानभिज्ञस्तु मा द्राक्षीदपि वैष्णव ॥

જ્યા અરસિક વૈષ્ણવના પણ અધિકારનો નિષેધ આપ આટલા આગ્રહથી કરીને આ પ્રેમમાર્ગનું પરમગોપ્યત્વ નિરૂપણ કરે છે, ત્યા ય કથનનો આવા ગ્રન્થમાં અધિકાર હોઈ કેમ શકે? લૌકિકકામસક્ત લૌકિ શૃગાર એતો કેવલ આભાસમાત્ર છે 'तस्य मात्रामुपजीवन्ति' એ તૈત્તિરીય શ્રુતિમા સૂચવે છે કે —લોકો જે આનંદનો અનુભવ કરે છે તે તો પરમાનદની માત્રા જ છે—બિન્દુ જ છે. લૌકિકાનદ એતો માત્ર આનદનો આભાસ છે, વસ્તુત તે આનદ નથી. તેમ લૌકિક કામ લૌકિક શૃગાર એ વસ્તુત તેના સત્યરૂપે નથી, પરંતુ માત્ર તેનો આભાસ છે. આવા લૌકિક કામ અને શૃગારમા મુગ્ધ થનારને મોહ અને કલેશ હલે એ પણ મુગ્ધ જ છે. એ કલેશને દૂર કરવાને વાસ્તે આ શૃગારરસમડનમાં રસાત્મક શ્રીગોપીજનવલ્લભ કૃષ્ણનું નિજરૂપ વ્રજવધૂઓની સાથેનું રમણ વર્ણવ્યુ છે તેનું અનુસધાન કરવાથી લૌકિક કામની નિવૃત્તિ થાય છે, પરમરસ સુખ આનદ શુ છે તેનો યથાર્થ ઉદ્બોધ થાય છે. તેથી ઈચ્છાવાળા ભાગ્યવાન્ ભગવદીયોને માટે શ્રીમત્પ્રભુચરણે આ શ્રીશૃગારરસમડનનું પ્રાકટ્ય કર્યું છે. દયારામાદિભગવદ્ભક્તોના ભગવલ્લીલાનુવાદરૂપ કાવ્યોને પણ જો આ દષ્ટિબિન્દુથી વાંચવામાં આવે તો તેની પણ નિર્દોષતા સ્પષ્ટ થયા વિના રહેશે નહિ

मुम्बई संवत् १९५४ }
श्रीमगन पात्र

मूलचन्द्र तेलीवाला.

श्रीकृष्णाय नमः ।

श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ।

श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ।

शृङ्गाररसमण्डनम् ।

रससर्वस्वम् ।

श्रीमत्प्रभुचरणप्रकटितम् ।

कुमारीणां राधावरमिलनमाकर्ण्य रमा-
समाशास्यं स्मेरस्मितलवजिताशेषसुदृशाम् ।
अलं तद्भाग्योवर्या यदतिमधुरो माधववरौ
वशे जातो लोकत्रययुवतिमृग्यः सहचरि ॥ १ ॥
पुरैव जनकात्मजारमणहार्दसम्पादित-
स्वभाग्यनिचयो व्रजे प्रकटिता बभूवुः प्रियाः ।
हरिस्थितिविहारभूरिति विनिश्चयेनोत्तमा-
मधिव्रजमकुर्वत स्थितिममन्दमोदायनाः ॥ २ ॥
तत इह समये गोकुलजनजीवनचरणरेणुराविरभूत् ।
स्वयमेव सकलनिजगुणकलोपमानं वहन्नाथः ॥ ३ ॥
नन्दात्मजरूपामृतविभ्रमसम्मोहिताः सर्वाः ।
अतिदुर्लभतत्सङ्गमकृते व्रते ता मतिं मुदाऽकुर्वन् ॥ ४ ॥
चम्पककुवलयजातीकुरवककुन्दादिपुष्पसम्पत्त्या ।
विजितवसन्तेऽकुर्वन् हेमन्ते तौ व्रतारम्भम् ॥ ५ ॥
शीतारम्भात् प्रियतमगाढाश्लेषानुकूले यत् ।
विधुरपि चिरं जहाति न निजरमणीं रात्रिमाश्लिष्टः ॥ ६ ॥
अचिरेणासिताम्भोजविकासेनाऽसितेक्षणे ।
सूचयत्यचिरात् कृष्णचन्द्रेणासां दृगुत्सवम् ॥ ७ ॥

रजनीकरकराञ्चितविकसितसमरन्दकुवलयैरासाम् ।
सूचयति केलिचुम्बनरागं सुदृशां विलोचनयोः ॥ ८ ॥
मुकुलायमानकुवलयकुलैः प्रभातेषु रविकरात्यरुणैः ।
ज्ञापयति रात्रिजागरसरागतन्नेत्रयोर्निद्राम् ॥ ९ ॥
कोकार्तस्वरशिशिरानिलकुमुदाह्लादतद्ध्वनीन्द्वनलैः ।
चिरमिह तापसपदवीं विरहिजनं प्रापयत्युच्चैः ॥ १० ॥
विकसितकुन्दैर्विहसति सुन्दरचन्द्रावलोकनादेव ।
प्रवदं पुष्पवतीर्नवकुमुदवधूः कामहृतलज्जाः ॥ ११ ॥
कोष्णकृष्णाजलेनोपस्पृश्ये शीतेन च प्रभोः ।
एतत्सङ्गाभिलाषाङ्गसङ्गौ सूचयति द्रुतम् ॥ १२ ॥
वेपथुसीत्कृतिपुलकं शिक्षयतीत्यालि सहजमप्येताः ।
मत्वा कुमारिका रतिकेलिषु योग्या व्रजेशस्य ॥ १३ ॥
कुसुमैरतिरतिखेदस्वेदैर्विरहिण्यमन्दनयनजलैः ।
दिवसे हरिविरहोष्ण्यार्द्रविसीत्कारैश्च पड्रूपे ॥ १४ ॥
कुलकम्—कालिन्द्यामाप्लुत्य प्रयतमनोवाक्कलेवराः सर्वाः ।
परिधाय चापरा शुचिनीवीं देवीं समानर्चुः ॥ १५ ॥
शृङ्गाररसरूपात्मब्रह्मैक्यप्रतिपादिकाम् ।
पठत्स्वलिमुनिष्वालि श्रुतिं कुमुदकानने ॥ १६ ॥
अचिरेण जिगमिषत्यपि चन्द्रेऽस्तं हर्षवत्सु कुमुदेषु ।
षोडशसहस्रगोपीवदनेन्दुष्वागतेषु सखि ॥ १७ ॥
सूर्यानुदयेप्येतद्दन्ताधरदिन्यरुचिरतेजोभिः ।
अर्धविकासे सरसिजवृन्दे शुभसूचके न चिरात् ॥ १८ ॥
अचिरादेवोदेष्यत्यसमत्कुलचन्द्रइत्यमन्दमुदा ।
कोकेषु विगतशोकेष्वन्योन्यं निकटमनुसृतेषु ॥ १९ ॥
स्त्रियोभिसारिकाभासा यास्तासां त्वरितागतेः ।
सिञ्जन्नूपुरघोषेण पापे निर्यापितेऽखिले ॥ २० ॥

कुलकम्—यदभिमुखं पूजां ताश्चक्रुः साऽपि यत्र रागवती ।
तत्रैतद्वरणीयः कृष्णो रागीति किं चित्रम् ॥ २१ ॥
विचित्रसिकतामयीं प्रतिकृतिं विधायाद्भुतां
यथाविधि समागतां स्वनिगमैः समावाह्य ताः ।
[1]पवित्रतमपाद्यमाचमनमर्घ्यपूर्वं ददु-
स्ततोम्बरविभूषिता सखि चकास कात्यायनी ॥ २२ ॥
ततः कुङ्कुमपाटीरपङ्केनालिप्य तां प्रियाः ।
अकुर्वन्नवसौवर्णसर्वाभरणभूषिताम् ॥ २३ ॥
सुरभिप्रसूननिर्मितमालाः परिधाप्य विविधकुसुमैस्ताः ।
शुद्धा विशुद्धभावास्तामानर्चुः प्रवालैश्च ॥ २४ ॥
पीतारुणाक्षताद्भिश्च विविधैर्धूपदीपकैः ।
स्वनाथमार्पिकां देवीं ताः सन्तुष्टामभावयन् ॥ २५ ॥
विविधापूपैः सघृतैराम्रैः खर्जूरनारिकेलैश्च ।
कदलीफलेक्षुदाडिमवीजैर्द्राक्षाङ्कुरीभिश्च ॥ २६ ॥
अमृतफलादिभिरुच्चावचैः प्रकल्प्योपहारमाचान्ते ।
ताम्बूलमर्पयित्वा भक्त्या सर्वाः प्रणेमुस्ताम् ॥ २७ ॥
मुदा कात्यायन्या निगमगतिहार्दोदितमये
महाभागे यः प्रागनुदिततरः पङ्कजभुवि ।
महायोगिन्यप्यद्भुतरतिभराधीश्वरि तदा
जपन्त्यस्ता मौनं दधुरखिलगोप्योऽधिकरुचः ॥ २८ ॥
सुकृतं देवि यदभूत् पतिं श्रीपतिमेव तत् ।
अकरोत् कुरुते हीष्टमपि साङ्गा नमस्क्रिया ॥ २९ ॥
सुमुखि ततः स्वत एव स्वहृदि प्रादुर्भवत्प्रिया न चिरात् ।
किंदृग्भावापन्ना जातास्तन्नैव जानेऽहम् ॥ ३० ॥

---

१ 'अमवन् तत्र तदिदः' इति पाठः।

हृद्येव भाग्तसंवादाः पतित्वे गोपिकापतेः ।
त्रिलोकीं तृणवन्मुक्तिमपि तुच्छामर्मसत ॥ ३१ ॥
अथ तं कमपि सुभद्रं समयं यस्मिन् प्रियाङ्गसङ्गोऽत्र ।
भवति मनोरथपूर्तिश्चासन् सख्यः प्रतीक्षन्त्यः ॥ ३२ ॥
तत्सुमुखि भद्रकालीमर्चन्त्य उदारमानसा मुदिताः ।
अभवन् भगवद्भावामृताब्धिलहरीभिरासिक्ताः ॥ ३३ ॥
तथाहि—तत्र इह पिच्छापीडः पाटीरविलिप्तचारुसर्वाङ्गः ।
सुरेन्द्रमत्तद्विरदस्मयहरगतिरेकलो रहसि ॥ ३४ ॥
पृथुतरनितम्बबिम्बोल्लसदमलामूल्यपीतवसनश्रीः ।
सिञ्जद्रशनानूपुरहृद्यगतिश्चञ्चलावतंसः ॥ ३५ ॥
ईषद्घूर्णितलोचनकमलः सहजस्मितातिमुग्धास्यः ।
आयास्यत्यतिसुन्दरकुन्दस्रगनेन मार्गेण ॥ ३६ ॥
कुलकम्—किञ्चित्तरवरमुन्नतदृष्टिः सन्तप्तदृष्टिमेवं माम् ।
उत्सुकमना मिलिष्यत्यम्बुद इव चातकीं ग्रीष्मे ॥ ३७ ॥
मरकतमणिस्तम्भस्मेरस्त्वबाहुयुगेन मत्-
कृतमुकृततो मामाश्लिष्यत्युदारतरोरसा ।
अहमपि समाश्लिष्ये गाढं चिरं पुलकोन्नत-
स्वभुजलतया प्राणप्रेष्ठं घनस्तनमध्यगम् ॥ ३८ ॥
कर्ता चुम्बनमुच्चैः सकचग्रहममृतमधुरतरवचनम् ।
वक्ता चलत्सुनासामुक्ताभूषः सुरागरदः ॥ ३९ ॥
निसर्गरागातिमनोहराधरामृतं निजं मे स हि पाययिष्यति ।
आविर्भवद्भावरसालविभ्रमो ममाधरं पास्यति काकुसीत्कृति ४०
पाटीरलेपजनितव्यवधानोपि प्रियोसहिष्णुर्मे ।
पश्चात्कृतमुक्ताफलहारः सहजाङ्गसौन्दर्यः ॥ ४१ ॥
कुवलयमालापीडः कुन्तलसङ्क्रान्तकृष्यमदातिलकः ।
आगत्यालिङ्गनमिह रहसि करिष्यत्युदारतरः ॥ ४२ ॥

युग्मम्–स्वसखिभिरेवं मिलिता गत्वा वृन्दावनीयकुञ्जेऽहम् ।
भाग्यैर्नन्दकुमारं मिलिता सुखिता भविष्यामि ॥ ४३ ॥
मृदुतरपवने यमुना पुलिने गत्वाऽहमेकैव ।
रहसि प्राप्तं माधवमचिरमुरुकन्दर्पविभ्रमैं रंस्ये ॥ ४४ ॥
प्रत्येकमेवमुरुविधमनोरथांस्ताः सदैव कुर्वाणाः ।
अन्यार्चनासमर्था ह्यभवंस्तद्भावनैसर्ग्यात् ॥ ४५ ॥
व्रजभूदेवीनिचयाद् हृदि स्फुरन्नन्दगोपराजसुतः ।
भवतु पतिः स्वयमेवेत्यनिशं तमपूजयन्नित्यम् ॥ ४६ ॥
सम्पूर्णरात्रिरतिभावनया विचित्र-
वन्यश्रमैर्जलविहारमिवालि कर्तुम् ।
उत्थाय वस्त्रमयथातथमुत्तमाङ्गे
कृत्वोषसि प्रचलिता यमुना समेताः ॥ ४७ ॥
मार्गे व्रजन्त्यो निजमण्डलौघमध्यस्थितं ताः सखि मन्यमानाः ।
अन्योन्यसम्बद्धभुजा विशङ्कं जगुः प्रियं तद्रसभावमत्ताः ॥ ४८ ॥

रागविभासः ।

विधुमधुरानन मानद मनसिजमानद गोपीनयनचकोर पानद ॥ ध्रुवपदम् ।
राधालोचनकुवलयमोदन कामवरद, अञ्जनरजनीप्रकटतारान्वताधरामृत-
स्यन्द ॥ १ ॥ विधु० ॥

गुर्जरीरागेण गीयते ।

व्रजानन्दकन्दं व्रजानन्दकन्दम् । गोपपतिभाग्यभुवि जातम् ।
रसिकवरगोपिकापीवरसमाननं । तत्र जयतु मम दृशि सुजातम् ॥ ध्रुवपदम् ।
रुचिरदरहासगलदमलपरिमलल्लुब्धमधुपकुलमुखकमलसदनम् ।
अमृतचयगर्वनिर्वासनाऽधरसीधु पायय मनोजाग्निशमनम् ॥ १ ॥
स्मितप्रकटितचारुदन्तरुचिवदनविधुकौमुदीहृतनिखिलतापे ।
विलस ललिताहृदयकनककलशद्वये मारकतमणिरिव दुरापे ॥ २ ॥

सुभगसुमुखीकुञ्जनिविशनिजबाहुरतिपथगमरामनटुचिरम् ।
विहर विरहानलं चारुपुष्करचन्दनशीकरैरपनयन सुचिरम् ॥ ३ ॥
अरुणनवस्थापाद्‌तरनिहितकुन्तलधूसृनि तव विलोचनसरोजम् ।
मम वदनसुपवासरसि विलसतु सततमलसगतिनिर्गिलपनोजम् ॥ ४ ॥
नन्दगेहालयालोडितक्षीरागसेकमंट्रद्रसुरसम् ।
घननवरतुमारिशाराहुहाटकल्पना सततमाथयतु कृतरक्षम् ॥ ५ ॥
घनश्लाघ्यगुण रसिकतागुणगोपनातिमयवचिराशापश्नीलम् ।
सारगीक्षणजनितकुसुमशरमारमरयुवतिषु मकलनरनिरिलम् ॥ ६ ॥
रुचिरकौमारचापजयजीदया वल्लवीहृदयगृहगुप्तम् ।
मरल्पभिजनलसरशरचयैरसमशरमिह जयसि हृतभावरिचम् ॥ ७ ॥
घोषसीमन्तिनीविधुदुयवैशुकल्पानिनदगर्जितस्तनमिह सततम् ।
वचनरसणाकृतदृष्टिरष्टीरेद्ध नवजलदमपि कुरु सुहसितम् ॥ ८ ॥

अन्वहमित्थं प्रियतममुरुधाम्युपैर्जगुः प्रिये मुदिताः ।
यान्त्यः स्नातुं सर्वाः कालिन्द्यां भूरिभाग्यास्ताः ॥ ४९ ॥
स्नाने तासामङ्गोपरि पतदमलाम्बु कालिन्द्याः ।
प्रेमार्द्रैर्नन्दसूनोरङ्गमिवालं चकास कमलाक्षि ॥ ५० ॥
नवकुचकुङ्कुमरञ्जितयमुनाजलचलनमेतदङ्गेषु ।
भेजे हरिकरकमलशोभनलक्ष्मीं सरोजाक्षि ॥ ५१ ॥
तदा यदासीत् कुचकुङ्कुमेन सरस्वती वत्सभया च गङ्गा ।
तत्कामितार्थप्रदता हि युक्ता वेणी त्वतस्तत्र कलिन्दजायाः ॥५२॥
तद्रसपूर्णं यमुनापानीयं पीतमुद्दटं भावम् ।
तत्क्षणमुद्दीपयति प्रियसखि नन्दात्मजे रसिके ॥ ५३ ॥
कदाचिद्गोविन्दप्रणयभरिता पूर्वमदिमाः
प्रगायन्त्यो नद्यां प्रियसखि समागत्य मुदिताः ।

---

१ दीनारारैर्दृष्टिभिरिति पाठो दृष्टान्, परन्तु प्राचीनहस्तलिखितपुस्तके तु न दृश्यते । २ मर्णानि पाठ.।

समं प्रेष्ठेनेव प्रियसखि विहर्तुं स्ववसनं
तटे निक्षिप्याञ्जव्रजवति विजहुः स्थिरजले ॥ ५४ ॥
तरङ्गुचकुङ्कुमवपुपोः प्रभया प्रसरत्स्मितश्रिया च तदा ।
यमुनारूपमरूप्यं समभूद्गसरूपवा हि यतः ॥ ५५ ॥
करकमलेन तदम्भः परिपिञ्चन्त्यः परस्परं हृष्टाः ।
विरेलाणुपृथुलबिन्दुभिरम्बुजमुख्यो विरेजुस्ताः ॥ ५६ ॥
यमुनाम्बुप्रतिबिम्बश्यामाङ्गनभस्युरोजकनकाद्रेः ।
परितो बिन्दुज्योतिश्चक्रं चित्रं परिभ्रमति ॥ ५७ ॥
श्रीकृष्णसङ्गमोद्यच्छ्रमस्वेदाम्बुसन्ततिम् ।
बिन्दवः सूचयन्त्यग्रे भाविनीं राधिकासखि ॥ ५८ ॥
कुमारिकाङ्गगगने बिन्दुतारागणोदयः ।
अचिरात् कृष्णचन्द्रस्य सूचयत्युदयं सखि ॥ ५९ ॥
वदनेन्दुस्मितसुधापाने कुचचकोरयोः ।
प्रस्कन्ना बिन्दवोऽङ्केषु राजन्ते हरिणीदृशाम् ॥ ६० ॥
निर्भरविहारसक्तास्वेवं प्रेष्ठैकतानासु ।
तत्राजगाम शनकैर्व्रजराजसुतो व्रतस्य सम्पूर्त्यै ॥ ६१ ॥
विकसद्वदनविलोचनकमलगलत्कान्तिमधुरमधुपूरैः ।
तदपाङ्गरसपयोधिव्यशेषकामान् सुसङ्गमयन् ॥ ६२ ॥
यमुनानिललीलोत्रवचलदलकैरखिलमानसानि हरन् ।
गोपीमुखाब्जसुपमामधु पातुमिवोत्सुकैरलिभिः ॥ ६३ ॥
पीतांशुकपरिधानः कुङ्कुमलैलितातिरुचिरकुन्दस्रक् ।
सिञ्जद्रशनानूपुरमुखरगतिः स्निग्धतरतारः ॥ ६४ ॥
मन्थरचरणन्यासैरेतद्व्रतनियमभङ्ग इति बुद्धिम् ।
सम्मर्दयन् स्वभावस्वभावतो यद्विहारादिः ॥ ६५ ॥

---

१ निमलेति पाठ । २ लुलितेति पाठ । ३ बुद्धिमिति पाठ ।

विविधालापनिरीक्षणलीलास्वनुरोधरसविशेषस्य ।
अनुभूत्यै सखि तासां स्वस्यापि तदा वयस्ययुतः ॥ ६६ ॥
अतिनुष्टः सर्वस्वं दास्यामीत्यालि गोपिकाभावम् ।
दर्शयितुं कतिपयनिजसखिभिर्निर्दोषहृदयैः सः ॥ ६७ ॥
कुलकम्—प्राग्जन्मपुरुषत्वाख्यधर्मा अपि वयस्यताम् ।
मासा एतैः सहागच्छत् सम्बन्धं सूचयन् हरिः ॥ ६८ ॥
यद्गानग्रमुनीनपि मियतमान् कृत्वात्र भृङ्गाङ्गनाः ।
सङ्गे स्थापयति स्ववक्त्रमधुना चाप्याययन्त्युन्मदाः ॥
तेनाहं सखि लक्षये त्रिभुवने यस्मिन् महानुग्रहः ।
तस्मिन् घोपनितम्बिनीत्वमचिरात् कर्ता मियः मायशः ॥६९॥
ततः सत्वरमेतासां वासांसि जगृहे स्वयम् ।
अन्तरायासहिष्णुः स्वभियाणां नन्दनन्दनः ॥ ७० ॥
दंशा पद् कालिन्द्या निजजलकृतः केलिरुचिराऽ-
न्तरायो नो दूरे मियसखि कृतस्तासु न चिरात् ।
ततो मन्ये तस्याः सततमनुरोधमियतयाद्
अपि श्रीकृष्णात् तत्प्रियतमवधूत्वेव सहजः ॥ (१) ॥
उद्भिन्नारुणपल्लवयुगमध्यस्थातिरुचिरनवकुसुमैः ।
मत्तश्यामल्परिमलभरमदालिजुष्टैर्मनोहरणम् ॥ ७१ ॥
रसमयस्पर्शिष्ठोत्पुलकब्रह्माण्डकुसुमशतवपुषम् ।
आदिपुमांसमिवालिश्रुतिगणसङ्गीतमाहात्म्यम् ॥ ७२ ॥
आकर्णार्पणकृतमण्डलनवकुसुमचापनिचयेषु ।
सन्धितकिञ्जल्केषुव्रातमिवापूर्वकन्दर्पम् ॥ ७३ ॥
किञ्जल्कोद्ग्राह्युञ्छिङ्गुसुपकरैर्दानुमखिलगोप्यर्थान् ।
आस्थितमिव सुरविटपिनमारुरुहे माधवो नीपम् ॥ ७४ ॥

---

१ पे तेरिति पाठ । २ अयं श्लोको हरितात्रेन पश्चात्पोचितः प्राचीनपुस्तके ।

कुलकम्–पुष्पितश्चित्रनीवीभिः फलितो नन्दसूनुना ।
सौन्दर्येण मधुस्रावी पर्यगासीत्तदा तरुः ॥ ७५ ॥
सुधावर्षीव कुसुमकिञ्जल्काग्रैः कुमारिकाः ।
प्रवृत्त इव चानेतुं प्रियान्तिकमयं बभौ ॥ ७६ ॥
आरोहे प्रियसङ्गात्कम्पित इव शीतकणभरैः स्विन्नः ।
नवकोमलकिञ्जल्कैः पुलकित इव सर्वतो रेजे ॥ ७७ ॥
तद्वयस्यतयैवालि कृतार्था अपि तेऽर्भकाः ।
वयस्यताफलं स्वस्य तत्रावेक्षामममंसत ॥ ७८ ॥
अतिविस्मितमनसः सखि मुग्धातिस्निग्धसजलदृष्ट्या तत् ।
प्रियवदनं पश्यन्तो मग्नाः प्रेमाम्बुधावासन् ॥ ७९ ॥
तद्रसमनुभूय तदा परस्परं प्रेक्ष्य निजकृतार्थतया ।
जातानन्दभरेण प्रहसद्वदना बभूवुस्ते ॥ ८० ॥
तन्निजचरितं सहचरि कौतुकमिव तेषु बोधयन् गोपीः ।
झटिति प्रबोधयन् सह तैरहसदमन्दमानन्दः ॥ ८१ ॥
मूर्ध्नि पतन्ती मोहनमुरसि च पाटीरलेपमुरुपश्चात् ।
सितवसनं सखि तासां चकास हासप्रभा तस्य ॥ ८२ ॥
प्रसरत्कौमुदीकोटिविलक्षणरुचा तदा ।
चकिता इव मुग्धाक्ष्यः सहसैक्षन्त माधवम् ॥ ८३ ॥
प्रियदर्शनार्तिसम्मुखलज्जातरलासितेक्षणा मुग्धाः ।
तत्परिहृताः स्वनीवीर्वीक्ष्यान्योन्यं मुदापश्यन् ॥ ८४ ॥
सहसा त्यागात्कुपितक्रीडावेशादिवेषदरुणाक्षीः ।
सस्मितमुखीरवोचत्परिहासमुदारलीलः सः ॥ ८५ ॥
यद्यपि निर्भरभावान्न देहसंवित्कुतः पुनः शीते ।
आसां तदपि हरिर्यत् सहते सखि तन्महच्चित्रम् ॥ ८६ ॥
अत्रागत्य निचित्रवस्त्रमबलाः स्वं स्वं विदित्वा मया
दत्तं सद्व्रतभावितं फलमिव प्रीतेन गृह्णन्त्विदम् ॥

मत्तो नानृतवागुदेति कथमप्यत्रार्भकाः साक्षिणः
स्वं वासोपि ददाम्यहं प्रियतरं को वात्र वः संशयः ॥ ८७ ॥
अभिसारिण्यम्बरमिव सपदि जलं चैतदपसरत्वङ्गात् ।
जलभरमूकं नूपुरमपि मच्छ्रवणेन सफलयतु ॥ ८८ ॥
वसनादानभसरद्वाहुस्फुरदमलवलयरणितानि ।
अचिरादखिलदिशामप्यशुभं निरसन्तु रसितानि ॥ ८९ ॥
अहह कियद्व्रतकार्श्यं समभूदिति सहजसख्यवात्सल्यात् ।
तैरलकैरभिमर्षत्यङ्गानि मुहु[१] प्रियैषा वः ॥ ९० ॥
व्रतकर्शितमङ्गं वस्तरलकराग्राहितामृतौघकणैः ।
आप्याययितुं यमुना सिञ्चन्त्यनुरागतो बहुधा ॥ ९१ ॥
प्रेरयति तीरगत्यै परिधानाय प्रियाम्बराणां च ।
भवतीश्चिरविभ्रमलसदलसाक्षीवीचिकरनिचयैः ॥ ९२ ॥
चिरमिह चरणाम्बुरुहाण्यम्बुनि विमले विरेजिरे सख्यः ।
स्थलकमलश्रियमप्यथ वहन्तु हृतभूमितापानि ॥ ९३ ॥
इयदवधि यत्प्रीत्या स्वान्तर्जुगोप कलिन्दजा
　चरणकमलानीमान्याशु क्षपाक्षयमाप सा ।
सरसिजकुलं नीरस्यान्तर्भवेत्कथमन्यथा
　तदिह मम दृग्भृङ्गी शोभामृतानि पिबत्वलम् ॥ ९४ ॥
मन्मथनाब्जविकासः कुङ्कुमरागातिरुचिरनखकिरणः ।
तरणिरिवोदयगिरिमिह चरणस्तटमनुसरत्वचिरात् ॥ ९५ ॥
भवदीयोरःसरसि स्मरः कुचकनककलशिकाऽमन्दम् ।
भावरसैः पूरयति स्वयमादातुं स तद्दहितः ॥ ९६ ॥
निसर्गमुपमानीर्वी विनैव रुचिरां श्रियम् ।
भवत्यो दधते सत्यो मद्विलोचनमादिकाम् ॥ ९७ ॥

---

१ अभिमृशन्ति तरलपाणिभिरङ्गानि ।

इमामाच्छायापि त्रिदशयुवतिश्लाघ्यसुषमा-
मपूर्वां यां काचिद्वसनमपि गुण्यासु कुरुते ।
तदास्यै मन्नेत्रभ्रमरवरयोः स्वीयवसना-
न्यये शुक्लन्त्वेकैकश उत सदैवाशु निखिलाः ॥ ९८ ॥
अम्बररूपभवत्कटिमवलम्ब्येमाः सुरङ्गना नीव्यः ।
सपदि वहन्त्वम्बरतामनङ्गवरवीरकृतकवचाः ॥ ९९ ॥
भवतीषु सत्यमेव प्रियं वदाम्येतदिह तु नो नर्म ।
व्रतनियमकर्शिता यत्कुमारिका यूयमनवद्याः ॥ १०० ॥
इति निजनाथनिरुक्तां क्ष्वेलीं श्रुत्वा तदीयवचसापि ।
सम्यग्घमाप्य सर्वा वाचोऽतिशयास्तदाऽभूवन् ॥ १०१ ॥
तद्वचनचन्द्रिकाभिः प्रवृद्धतत्प्रेमजलनिधौ मग्नाः ।
ता यमुनामपि नन्दात्मजं विहारं च नाविन्दन् ॥ १०२ ॥
तेन केनापि भावेन तास्तदा नन्दसूनुना ।
अन्तः साक्षादिव प्राप्तसम्बन्धा भाग्यतोऽभवन् ॥ १०३ ॥
रतान्त इव सञ्जातविलक्षणसुखाः प्रियम् ।
वीक्ष्यातिव्रीडिता आसन्नम्भोजाक्षि सुमध्यमाः ॥ १०४ ॥
मय्येवैतदुतान्यास्वपीति विदितुं परस्परं प्रेक्ष्य ।
सम्प्राप्य च संवादं समभूवन् जातहासास्ताः ॥ १०५ ॥
कौतुकमिव मत्वा तद्भावस्वाभाव्यतोपि यो हासः ।
तासां तं सखि माधवपूजाकुसुमान्यहं मन्ये ॥ १०६ ॥
अमुनात्यलौकिकेन प्रियसखि भावेन यद्बहिर्न गताः ।
तास्तद्युक्तं यदिमा यमुनायां नो रसे किन्तु ॥ १०७ ॥
तदा यत्कालिन्द्या निजजलकृतः केलिरुचिरा-
न्तरायो नो दूरे प्रियसखि कृतस्तासु न चिरात् ।
ततो मन्ये तस्याः सततमनुरोधः प्रियतमा-
दपि श्रीकृष्णाचत् प्रियतमवधूष्वेव सहजः ॥ १०८ ॥

एवं तासामन्तर्भावं दृष्ट्वा प्रबोधनाय पुनः ।
निजगाद नन्दसूनुः स्मितेन सम्मोहयन् सुमुखि ॥ १०९ ॥
मयि स्थिता भवत्नीव्यः प्रागेव विपरीतकम् ।
वदन्ति तन्न युक्तं हि पश्चाद्भावित्वतः प्रियाः ॥ ११० ॥
यद्यपि भवतीषु तदप्युचितं सततं रसाधिक्यात् ।
रसमर्यादा नैवं भवतीत्यत्रैव शृणुतां वासः ॥ १११ ॥
सर्वतः प्रसृतया मम दृष्ट्यैवावृतानि कथमप्यनिशोऽपि ।
स्प्रष्टुमर्हति न वै भवदङ्गान्याशु तत्त्यजत वात्यकशङ्काम् ॥११२॥
अयमतिसघृणः पवनः शीतमिति परागपूरनवनीवीः ।
परिधापयितुं भवतीष्वम्बुन्यपि हन्त सञ्चरति ॥ ११३ ॥
यदि भवदभिमतमेतत्तदाहमेवावरुह्यात्र ।
भवदङ्गेषु निजाङ्गैरावरणं मुग्धलोचनाः कुर्वे ॥ ११४ ॥
प्रेमरसाम्बुधिमग्नं मनो विनोदोक्तिनवमहावर्तैः ।
उद्धृतमुरुभावमभूत्ससिकतमिवगाङ्गपूराम्भः ॥ ११५ ॥
नर्मरसोक्तिसमुद्रैर्मिलितप्रेमाम्बुधिर्यदुद्वेलः ।
आसीत्तदिह तदीयं मनोपि बहिरास तत्सङ्गे ॥ ११६ ॥
तदा प्रियतमस्य ताः सखि निरीक्ष्य मुग्धाननं
त्रपाहसितभावसम्मतदृशा निजाङ्गान्यपि ।
कलिन्दतनयाजले सुमुखि कण्ठपर्यन्तमा-
स्थिता इव निजाञ्चलेऽरुणतरे बभूवुर्मुदा ॥ ११७ ॥
प्रियतमनखपद्मभानूदयाय न चिरेण शिशिरतरनीरे ।
प्रशस्तपन्त इव नवकोका रुरुचुः कुचास्तासाम् ॥ ११८ ॥
खिन्नौ प्रातः कथमु भवितेत्युत्सुकौ तादृगास्यं
दृष्ट्वा राकापतिरयमुदेत्यस्ति राकेति मत्वा ॥
आभीर्या तत्करपतनतो यामुनीये जलेऽस्मिन्
लीनौ कोकाविव नवकुचौ रेजतुर्जातकम्पौ ॥ ११९ ॥

किं वर्णयामि यमुनातीरोपरि (वि)लसदखिलवदनौनि ।
मन्येऽहं प्रियवरदे क्षपाधिपानेव सत्युदितान् ॥ १२० ॥

किमिन्दवोऽमी बहुता न तत्र हि
प्रसन्नपद्मान्युत नाधुना रविः ।
इत्थं तदा त्वद्वदनानि संशया-
स्पदान्यभूवंश्चिरमर्भकव्रजे ॥ १२१ ॥

ततो हासस्मेराननकमलमात्मप्रियामिमा
विलासश्रीसम्पज्जितमदनकोटिं समवदन् ।
अतिस्निग्धैर्नेत्रैः क्षणमभिमुखैश्चातितरलैः
सैमीक्षन्त्यो गोपैः स्वरसमुदितैर्वेष्टितममुम् ॥ १२२ ॥

परमोदार तवेदं युक्तं यद्वसनदानमाहूय ।
तद्यदि समये सफलं भवति तदैवाङ्गसङ्गत्वात् ॥ १२३ ॥

त्वद्धृतवस्तु कदाचित् कथमपि नावर्तते पृथङ् नाथ ।
तदिहास्माकं नीवीर्दास्यसि नो वा न तद्विघ्नः ॥ १२४ ॥

यदि नैकाक्षयपहृतमिति ददासि नान्योऽस्मदीयवस्त्वङ्ग ।
स्पष्टुमपि कोपि शक्तस्तदखिलमेकाकिनैव हृतम् ॥ १२५ ॥

हरणं यादृक्तादृग्दानमपीहोचितं महोदार ।
नाथान्यथा हि त्वमहाननयः स भवत्ययुक्तो हि ॥ १२६ ॥

नहि कुलवधूरन्यस्याग्रे कथञ्चन कुत्रचित्
किमपि सरसं स्वाङ्गं साध्वी प्रकाशयति प्रभो ।
यदतिमधुरास्निग्धमाणप्रियेक्षणयोरपि
क्षणमपि न साम्मुख्यं यातस्तदीयविलोचने ॥ १२७ ॥

कदाचित्तरुणी काचिदङ्गं मत्ता प्रकाशयेत् ।
कथं कुमारिकाः कुर्युर्जानन्त्योऽङ्ग तथाधुना ॥ १२८ ॥

---

१ वदनस्त्वमिति पाठः । २ प्रपश्यन्त्यो ।

सानन्दनन्दभूपालकुमारं प्राणवल्लभम् ।
त्वां तु सुन्दर जानीमो नीवीर्देह्यधुनैव नः ॥ १२९ ॥
व्रजे सर्वत्रैवाखिलबुधजनैः श्लाघितगुणा-
णैव त्वामेवंकारिणमुदितमाकर्ण्य किमपि ।
कदाचित्कश्चिन्नः श्रुतिकटु वदेदित्यतिभयं
स्वलज्जातोत्यन्तं सुभग हृदयं खेदयति हि ॥ १३० ॥
तदाशु देहि वासांसि चातुर्यैकनिधान भोः ।
नोचेद्वयमुदेत्यैव तापयन्नीलनीरजान् ॥ १३१ ॥
नैवं भवत्युचितमित्यतिसार्द्रचित्ता
साजात्यतः प्रियतमा तव भानुकन्या ।
हस्तान् प्रसार्य निकटे च गताऽस्मदीय-
नीवीः शनैः कमललोचन याचते स्म ॥ १३२ ॥
त्वदङ्गसङ्गतापीतनीवी तडिदिवाम्बुदे
विराजतेऽङ्ग सा तत्र सुचिरस्थायिनी नहि ॥ १३३ ॥
तत्रागताग्रु दाने सम्मति च न वर्तते विशेषोऽत्र ।
यद्यस्ति कश्चिदधुना त्वदुचित एवास्ति सुन्दरः सः ॥ १३४ ॥
अपरस्त्रीचिह्नाङ्कितमपि हृदयेशं न वीक्षते प्रमदा ।
कथमितरपुरुषसहकृतमुपगच्छेत्तद्वद् स्वाङ्ग ॥ १३५ ॥
स्वयमेवाङ्ग विचारय सततं सर्वत्र सर्वतोऽस्माकम् ।
अविता त्वमेव नाथः किमपरमधिकं नु विज्ञाप्यम् ॥ १३६ ॥
अयमतिशिशिरः पवनो मनोऽपि नः सपदि वेपयन् वहति ।
ऋतुरपि शीतभरोऽयं तत्रापि तरामयं समयः ॥ १३७ ॥
तेनातिवेपितानामम्बुनि सुभगाम्बराणि नो देहि ।
त्वयि विश्रान्ता हि दया यच्छीतेप्येत्रमिह चरसि ॥ १३८ ॥
त्वं त्वस्मन्नीवीरुत परिधायास्सेति शिशिरतीरस्याः ।
माभूवन्वालास्ते सोत्कम्पाः सौकुमार्येण ॥ १३९ ॥

भवामस्त्वद्दास्यस्तरलतरलापाङ्गसुषमा-
लवक्रीता वीताखिलपरिजनाः सत्यवचनाः ।
मुदा तत्सिद्ध्यर्थं वितर वसनानि प्रिय ततो
विधास्यामः सर्वं त्वदुदितमरण्येप्यथिजलम् ॥ १४० ॥
जानासि निखिलसेतूनाकर्णय नस्तदत्र विज्ञप्तिम् ।
नो चेद्व्रजराजाग्रे सर्वं विज्ञापयिष्यामः ॥ १४१ ॥
इति व्रजकुमारिकावदनपद्ममन्दस्मित-
मकाशगलितामलेरितमरन्दपूरोक्षितः ।
स्फुटिरयुदितनिर्भरप्रणयचित्रभावाङ्कुरो-
न्नताङ्कुरुहभूरभूद्रतिरसज्ञचूडामणिः ॥ १४२ ॥
सखि निर्भरानुरागात्माप्तो यन्निखिलगोपिकैकात्म्यम् ।
तदयं तच्छीतोऽप्यस्या सकम्पपुलकः स्वयं चासीत् ॥ १४३ ॥
नवप्रेमार्द्रसाकूतसप्रौढिविनयोक्तिभिः ।
तद्वशः सस्मितः प्रौढभावः सकरुणोऽवदत् ॥ १४४ ॥
गच्छत मा चिरमखिलं व्रजराजाग्रे निवेदयन्त्वादौ ।
स यदि वदिष्यति देहीतीमानि तदा प्रदास्येऽहम् ॥ १४५ ॥
अहमपि भवदुक्तमेव सत्यं
सपदि विधातुमकैतवं वदामि ।
यदिह भवदनागतौ न दानं
भवति न वा परिधानमम्बराणाम् ॥ १४६ ॥
ममैव केवलस्येह दास्यो यदि भविष्यथ ।
न त्रपाधीनताप्येषा युक्ता मत्पुरतस्तदा ॥ १४७ ॥
मद्वाक्यमेव यदि वः कार्यं तर्हि सुमध्यमाः ।
समये न विशेषोऽस्ति यदिच्छैव बलीयसी ॥ १४८ ॥
दासीत्वेपि मदिच्छा निवर्तते नेयमब्जास्यः ।
न हि पूरयति मधुव्रतमभ्यिच्छामात्मवश्यवाञ्जनस्य ॥ १४९ ॥

ततोऽधरदरप्रभारचितचित्ररूपस्फुर-
त्स्थिरामलजलाशयादुपचिताशया निर्गताः ।
त्रपाधनतलोचनाश्चकनिरीक्षणेनातटं
तमो घनमिव प्रियाः सखि विधित्सवस्तत्क्षणम् ॥ १५० ॥
त्रपाघनमपावृते महति सद्मनि प्लावितं
प्रियेक्षणसुदृष्टिभिः सपदि हन्त माभूदिति ।
स्वपाणियुगलेन चावरणमालि चक्रुस्तदा
प्रतिक्षणमुसङ्कुचज्जघनबाहुकण्ठ्यः प्रियाः ॥ १५१ ॥
तन्निर्गमोत्थजलबिन्दुमनोज्ञवीचि-
मान्तौ विरेजतुरलं युगपद् ह्रदिन्याः ।
प्राणप्रियाविरहतत्प्रियसङ्गमाद्य-
दुःखप्रमोदजनिताविव चाश्रुहासौ ॥ १५२ ॥
तच्चरणाम्बुजनखशशिनूपुरनवकान्तिभिस्तु कालिन्द्याः ।
नीरमनिर्वचनीयमभमभवदमन्दसौन्दर्यम् ॥ १५३ ॥
कालिन्दीसलिलान्तरात्प्रियसखि प्राणप्रियस्यान्तिकं
यान्त्यः कान्तिभिरर्भकेक्षणचमत्कारान्दधत्यः प्रियाः ॥
रेजुर्वीक्ष्य नवाद्भुतामृतमयाम्भोदं स्वमेघव्रजं
हित्वा यान्त्य इवैनमालि मिलितुं मोदस्थिरा विद्युतः ॥१५४॥
यथा यथा तटं तस्या कुमार्योऽनुसृताः सखि ।
तदीयमणिमञ्जीराण्याविरासंस्तथा तथा ॥ १५५ ॥
सायं पुलिनागमनप्रातर्गृहगमनयोर्निजावस्था ।
श्यामाम्भसि मूकैस्तर्वहिथ मुखरैस्तदा गदिता ॥ १५६ ॥
मञ्जीरसिञ्जितावानसक्तेऽर्भकलोचने ।
लावण्यमोहिते चक्रुः पदन्यासेषु तास्तले ॥ १५७ ॥
अनुरागानन्दहासव्रीडासङ्कोचभीतिभिः ।
कश्चिच्छबलितो भावस्तासां समभवत्तदा ॥ १५८ ॥

आविर्भवन्तोऽथ मिलन्त उत्तमास्तिग्मन्त एकेऽपसरन्त आतलम् ।
रेजुस्तदङ्गेषु तदा तदात्मकप्रियस्य भावा इव वारिबिन्दवः ॥१५९॥

सर्वात्मभावजलधौ क्रीडन्तौ कृष्णनयनमीनवरौ ।
धीक्ष्य कुमारीसेतूनास्तामग्रे गतावचलौ ॥ १६० ॥

तदैकस्मिन्नङ्गे कुवलयदृशः कापि मिलिता
द्वितीयेप्यासीद्यत्तदपरकुमार्यां च हरिदृक् ।
तदङ्गानामासामपि परहृदाकर्षणवर-
प्रभावो हेतुर्नोपर इति ममासीदवधृतिः ॥ १६१ ॥

स्वरूपमेवाम्बुजलोचनस्य प्रीतौ यतो हेतुरभूद्वधूनाम् ।
ततस्तदा सोऽतिविलक्षणेन भावेन केनाप्यभवत्प्रसन्नः ॥ १६२ ॥

प्रतीत्यर्थं तासामिव रुचिरनीवीः करतले
गृहीत्वाऽसीत्पूर्वं कमलनयनो दातुमिव याः ।
निधाय स्कन्धे ताः पुनरपि यथा पूर्वमवलाः
समीक्ष्यातिप्रीतः स्मितरुचिरवक्त्रः समवदत् ॥ १६३ ॥

विहाय वसनानि यद्विहृतिमप्सु देवात्मिका-
स्वपूर्वरुचिरामलं चिरमकुद्धमानन्दिताः ।
तदेव ननु देवहेलनमतोऽस्य शान्त्यै मुदा
नमस्कुरुत भूतले सुभगमूर्ध्नि कृत्वाञ्जलिम् ॥ १६४ ॥

धृतव्रतानां तु यथेष्टचेष्टितं न युक्तमित्युक्तमपे महर्षिभिः ।
सर्वात्मनात्मानवधानमप्यदो निर्दोषवाक्कायहृदामपि क्षणम् ॥१६५॥

शशिमदनदेवयुवतिप्रभृतिसुराणां च मानहानिरियम् ।
उद्यन्निखिलाङ्गश्रीकृतोचिता नैव महतीषु ॥ १६६ ॥

भवदङ्गश्रीजलधौ क्रीडन्तौ नयनमीनराजौ नः ।
सहसा बाहुद्वीपे पतितावातोवतीव स्तः ॥ १६७ ॥

इति सहृदयं श्रुत्वा मत्वा व्रतच्युतिमच्युता-
भिहितमहितं कर्मच्छिद्रं कथं नु समाहितम् ।

भवति सुरसन्तोषो दोषप्रदोष इति क्षणं
निजहृदि विचार्य ताश्चक्रुः प्रमोदभयान्विताः ॥ १६८ ॥
न पारयामः पुरुषान्तरे नतिं कर्तुं तथा मा भवतादपि क्वचित् ।
आज्ञाप्यनुल्लङ्घ्यतमा प्रियस्य नस्तदत्र भोः किन्नु विधे विधेयम् १६९
चिरादिष्टे दृष्टेऽखिलफलतया सम्प्रति पुरः
स्थिते वैगुण्यं तत्करणगमकिञ्चित्करमतः ।
विधेयास्मिन्नेव प्रणतिरनयैवाऽखिलमिदं
भविष्यत्यस्माकं प्रियपदगतीनां शुभवरम् ॥ १७० ॥
इति सहसा स्फूर्त्या मत्स्वामिन्यः प्राणवल्लभं नेमुः ।
पश्चाञ्जलिमतिसुभगे मूर्ध्न्यतिमुग्धाननाः सुमुखि ॥ १७१ ॥
ततस्तादृग्भावावनतिनिगदारूपातसहज-
मपत्रिभ्यस्ताभ्यो रुचिरनवनीवीर्हरिरदात् ।
सरोजाक्ष्यः प्राणप्रियभुजयुगस्पर्शिवसना-
भिमर्शोत्साहप्रशिथिलतराङ्ग्यः समभवन् ॥ १७२ ॥
तत्परिधानेपि तदाऽसामर्थ्यं वीक्ष्य सारसाक्षीणाम् ।
परिधापयितुं ताः स्वयमवरह्यागारिमयो नीपात् ॥ १७३ ॥
काञ्चन काञ्चनकमलोपरिलसदलिवृन्दरुचिरकेशेषु ।
निजवसनेनाप्रोञ्छत्तत्सम्मुखमास्थितः प्रेयान् ॥ १७४ ॥
ततस्तथा स सर्वाङ्गे चकार युगपत्सखि ।
सर्वास्वनेकरूपोपि कुमारीभिरलक्षितः ॥ १७५ ॥
ततः कटितटे तस्याः पट्टं पट्टमयेन सः ।
दाम्ना बबन्ध विविधानुसन्धानोऽम्बुजारणम् ॥ १७६ ॥
सितवसनरचितकुसुमाञ्चितकञ्चुकया सकाञ्चनप्रभया ।
पश्चाद्रचितग्रन्थ्या सपुलकतदुरोऽच्छयामास ॥ १७७ ॥
कुवलयदलनिभमञ्चलगुरु पृथु मुक्ताञ्चिते सधम्मिल्ले ।
कृत्वोन्नतकञ्चुक्यामकरोदुरुभूषणाच्छायाम् ॥ १७८ ॥

आर्द्रार्द्रया रसभरोन्नतया निजेष्ट-
दृष्ट्या स्वदृष्टिमिलनेन नतस्मितास्या ।
काचिद्विलक्षणनिजानुभवैकवेद्य-
भावा[1] शनैः कटितटे वसनं चकार ॥ १७९ ॥

लज्जाविलोलाञ्चललोचनेन मुहुः प्रियं चारु विलोकयन्ती ।
मुहुः श्लथद्ग्रन्थिमुदारनीव्या बध्नन्त्यतिप्रत्परमम्बुजाक्षी ॥ १८० ॥

मुग्धस्मितमुखाम्भोजो मञ्जुसिञ्जाननूपुरः ।
आगत्य स तदा पूर्वमञ्चलं पर्यधापयत् ॥ १८१ ॥

ततः प्रियः पीतदुकूलमुल्लसद्दाम्ना ववन्धासितगुच्छशोभम् ।
शनैः स्मितस्मेरतरार्द्रदृष्ट्या विलोकयन्मुग्धमुखाब्जमस्याः ॥ १८२ ॥

प्रियतमपाणिस्पर्शोदितपुलकास्तुन्नतोरसि स्वनिभाम् ।
पुलकितवपुरपि रसिकः साकूतं कञ्चुकीमकरोत् ॥ १८३ ॥

कोटिस्मरस्मयहराङ्गनिरीक्षणेन
काश्चिच्चिरादभिमतेन विमुग्धचित्ताः ।
स्वान्युत्तरीयवसनानि नितम्बबिम्बे
कृत्वा शनैः परिदधुः सखि मूर्ध्नि नीवीः ॥ १८४ ॥

दृष्ट्वा तत्सर्वं स स्मितमुखकमलः समागतः पूर्वम् ।
अनतिदृढामधिनाभि ग्रन्थिमुदारो मुमोच शनैः ॥ १८५ ॥

ततः शिरसि संस्थितामतिविचित्रनीवीं स्फुर-
न्नितम्बभुवि पर्यधापयदनल्पमुक्ताञ्चिताम् ।
स्वकन्धरविभूषणारुणतरोत्तरीयं शिर-
स्यभावयदनल्पभूषणयुते प्रियायाः प्रियः ॥ १८६ ॥

काचित्सखि प्रियतमाभिमतावलोक-
प्रोद्यत्प्रमोदभरसंभ्रमसस्मितास्या ।
उद्यद्दिवाकररुचिं परिधाय नीवीं

---

१ भावाऽकरोत् कटितटेतिविचित्रनीवीमिति पाठः ।

शैथिल्यतः परिदधौ कुचपट्टिकां न ॥ १८७ ॥
ततः करपुटस्थितामकमनोज्ञमुक्ताफल-
प्रवेककृतवीटिकारचिरकञ्चुकीं माधवः ।
समीक्ष्य रुचिरास्मितः सखि समागतः सादरं
तदञ्चलमपाकरोदमलचम्पकाभो रसः ॥ १८८ ॥
तत्क्षणं प्रियतमाभिमताङ्गस्पर्शहर्षभरविश्लथिताङ्ग्याः ।
सुन्दरः करपुटादपि चाश्वत्कञ्चुकीं स्वयमसौ जगृहेऽस्याः ॥१८९॥
अङ्गदमस्या बाह्वोः प्रथमं परिधाप्य कञ्चुकीं पश्चात् ।
ग्रन्थिद्वयमकरोत् सत्पतिमुकुरां माधवो मोके ॥ १९० ॥
केनापि तेन सरसीरुहगर्भगर्व-
निर्वासनेन हरिहृत्सहजेन तस्याः ।
अन्तर्गतेन सहसाऽजनि सौरभेण
भावस्तदा पुलकसीत्कृतिमोदहेतुः ॥ १९१ ॥
तत्कालीनं भावमम्भोरुहाक्षी वक्तुं शक्तासक्तियुक्ता न साऽपि ।
किन्त्वेतस्याः सौरभात्मत्वमासीदेतन्मात्रं मद्वचोगोचरोऽस्ति ॥ १९२ ॥
एतावतैव भवतीभिरशेषवार्ता
तस्या विलक्षणविचारपराभिरन्तः ।
सैषा कथं नु कथयामि विचित्रभाव-
सारस्य सीम हरिरासजुषः स्फुटोक्तिः ॥ १९३ ॥
वसनादानमसरचम्पकगर्भातिसुभगभुजलतिकाः ।
करपाश्विनिजवलयकणितैरस्मारयत्किमपि ॥ १९४ ॥
तदैवाविर्भूतप्रचुररतिभावातिचपले-
क्षणः प्रादात्रीवीं सुमुखि सविकारं सपुलकः ।
स्पृशन्गाढं तस्या मृदुकरतलं पङ्कजमृदु-
स्वहस्तेन श्रीमद्वम्बररुचिरेण स्मितमुखः ॥ १९५ ॥

---

१ ददाद् इति पाठः ।

तदा यत्साकूतं समजनि किमप्यालि रुचिर-
स्मितस्पर्शापाङ्गेक्षणमुदितभावस्य सहसा
तदस्या अप्यासीन्मधुरतरभावोद्धततमः
स येनेयं मग्ना रसजलनिधौ तत्क्षणमभूत् ॥ १९६ ॥
तदा सारङ्गाक्षी निजहृदि निधायोत्पुलकिता
निमीलद्दृष्टिः सा निजकरतलं तद्रसमयम् ।
मुदाश्लिष्टा साक्षादवशमुपभुक्तेव सहसा
प्रियेणासीद्राधा सहचरि चिरं सस्मितमुखी ॥ १९७ ॥
सकलान्तररतिचिह्नाङ्कितामवाह्य स्मृतिं प्रियां दृष्ट्वा ।
रसिकशिरोमणिरपि सखि विस्मयमगमद्रमानाथः ॥ १९८ ॥
करतलमिलदञ्चलं स तस्याः
सुमुखि यदा धृतवान्करेण नाथः ।
विकसितनयनोत्पला तदेयं
समभवदुद्गतसीत्कृतिः सकम्पम् ॥ १९९ ॥
विस्मयानन्दहासेषद्व्रीडाशबलिताशया ।
पुरःस्थितमपश्यत्सा माधवं लोचनाञ्चलैः ॥ २०० ॥
सदापत्रपया किञ्चित्सङ्कुञ्चन्तीमतिप्रियाम् ।
वीक्ष्य सत्वरमङ्गाश्याः दुकूलं पर्यधापयत् ॥ २०१ ॥
विविधरसभावोद्भाविन्यास्तदा सुकुमारपद-
प्रियतमदृशा सारङ्गाक्ष्याः शनैर्दृढवन्धनैः ।
प्रिय इह रहस्यागत्यैवं विमोक्ष्यति वास इ-
त्यजनि सहसा भावो यत्तत्तथैव चकार सा ॥ २०२ ॥
प्रपदपतितं वासो वीक्ष्य प्रिया सहसा तदा
प्रियवदनमुद्वीक्ष्य व्रीडास्मितानतलोचना ॥
सपदि जनितानन्दोद्रेकादियं परिधातुम-
प्यभवदपटुर्वासस्तूर्णं प्रगृह्य च पाणिना ॥ २०३ ॥

१ बन्धनमिति पाठः ।

मुदा तदा गतः प्रियः स्मितश्रिया जितस्मरः ।
प्रगृह्य पर्यधापयद्दुकूलमुल्लसत्करः ॥ २०४ ॥

काचिद्विजान्तिकगतव्रजभूषणाङ्कं
नीवीं प्रियस्य ददतः करपङ्कजस्य ।
दृष्ट्वा स्वतः स्वनगतं प्रतिबिम्बमेतद्
दत्तं तदेव सपदीत्यविदद्रसाङ्गी ॥ २०५ ॥

तदैवासीदेषा पुलकितवपुः क्रीडितनत-
स्मितस्मेरापाङ्गा मुकुलितमनोज्ञेक्षणयुगा ।
प्रमोदमाधुर्यप्रशिथिलतराङ्गीकरयुगा-
दपि स्रंसन्नीवीं रसभरतनुर्नाविददहो ॥ २०६ ॥

तथैव न चिरं स्थितां रुचिरचित्रलेखामिव
प्रियामभिविलोकयन्विदितपूर्वष्टचान्तकः ।
पुरैव परितोषितोऽप्ययि तदा तदेयं किम-
प्यपश्यदुत तद्वशोऽभवदुदारमूर्तिः सखि ॥ २०७ ॥

विकासितलोचनकुवलययुगला वीक्ष्य प्रिया तथा भावम् ।
सन्तप्ता सहसाऽभून्मीन इवाम्भो विना सुमुखि ॥ २०८ ॥

पुरस्थितमपि प्राणप्रियं प्राणप्रिया हरेः ।
निर्भराद्भुतभावाब्धिनिमग्ना नाऽविदत्सखि ॥ २०९ ॥

तथा भावं तस्याः सहचरि विदित्वा स्वयमसौ
न सोढुं शक्तोऽभूत्प्रणयभरतः सैव यदभूत् ।
तदैवागत्याऽस्याः पृथुकटितटे सुन्दरतरं
दुकूलं कृत्वा स्वमणयिनि ववन्धालि रशनाम् ॥ २१० ॥

शिरसि तदञ्चलमचिरात्कुर्वाणं प्राणवल्लभं वीक्ष्य ।
पुरतस्तदेव वक्षसि कुर्वत्याधिं जहौ सुमुखी ॥ २११ ॥

सुकुमाराङ्गीमेनां स्पृशन्तमित्थं प्रियं प्रिया काचित् ।
पश्यन्ती कथमेवं मय्यपि भूयादिति ह्यविदत् ॥ २१२ ॥

मनोरथमहाम्भोधिमज्जने नान्यविस्मृतिः ।
प्राप्तप्रियतमस्पर्शभावा पुलकिताऽभवत् ॥ २१३ ॥
केनापि तेन रसितानुभवैकवेद्य-
भावेन सातिशिथिलाङ्गचभवत्तदालि ।
नीवी च शारदसरोरुहसोदरश्री-
र्हस्तारविन्दयुगलादपतत्कृशाङ्ग्याः ॥ २१४ ॥
वीक्ष्यैनामेणाक्षीं स्मितरुचिसम्मोहिताङ्गनानिचयः ।
आगत्य पर्यधापयदपि नीवीं प्रेमपूरार्द्रः ॥ २१५ ॥
एकस्यामपि यावच्चकार करुणानिधिः प्रियायां सः ।
वक्तुमशक्यं तावन्ममापि किमुतालि सर्वासु ॥ २१६ ॥
यादृग्भावयुताऽभवत्सपदि या तस्यां तथैवाऽऽचरन्
यन्नीवीं सखि पर्यधापयदतिस्निग्धार्द्रहासेक्षणः ।
तद्युक्तं नवनीरदोदरमिलद्विद्युन्निभस्वप्रिया-
भावाम्भोधिविचित्रतुङ्गलहरीविश्रामभूरेष यत् ॥ २१७ ॥
रसाब्धेः स्वस्मिन्यः सखि निरुपधिस्नेहजलधिः
प्रवृद्धो मुग्धाक्षीवदनविधुदृष्ट्या स पतितः ।
कुमारीष्वाप्लाव्य स्थितसहजरागाख्यसरित-
स्तदैक्यं प्राप्तः सन्निजसदनमाप्तः पुनरपि ॥ २१८ ॥
किमिह वसनान्यासामङ्गेष्वकारि विकारिणा
किमपि रससर्वस्वं नैजं नु यौवनमेव वा ।
इति बत न निश्चेतुं शक्यं यतः सखि तत्क्षणान्
मधुरमधुरा भावाः सङ्गा बभूवुरतिस्फुटाः ॥ २१९ ॥
विनैव समयक्रमं सखि तदा यदासीदति-
स्फुटं नवलयौवनं त्रिदशमोहिनीमोहनम् ।
तदङ्गगगुणो न्वत्रलकृतोऽन्यदीयोपि वा
विचित्ररसभावितप्रियकटाक्षगोऽयं परम् ॥ २२० ॥

चय एव यदीदृशं तदीयं किमु वाच्यं सखि विग्रहावशेषम् ।
रसरूपमतीन्दिरादुरापं रसमापूर्यदुदारतो रसाब्धेः ॥ २२१ ॥
यादृग्यादृग्भावयुक्तं मनः श्रीकृष्णस्याशु प्राविशत्ते मनोज्ञाः ।
भावा एव व्यक्तिमाप्तास्तदङ्गेष्वन्तश्चापीत्यालि जानाम्यहं तु ॥ २२२ ॥
पुरैव नीवीपरिधानतो हरेश्चिरं यदङ्गेष्वभवन्मृगीदृशाम् ।
पश्चाच तन्नूतनभावतस्तयोर्मध्ये पतच्चेन ततो न निर्गतम् ॥ २२३ ॥
अतिमधुरमुदारं वीक्ष्य चित्तं प्रियस्याऽ-
खिलमपि निग्रहीतुं चित्तधारावलम्ब्याः ।
रुचिरनयनमार्गेणान्तराविश्य सर्वं
स्वगतमुदितलोभादालि चक्रुः कृशाङ्ग्यः ॥ २२४ ॥
हृते चित्ते ताभिः स्मरनृपतिरेतत्परलदृक्
स्फुरद्दूतैर्ज्ञात्वा निशितशरसन्धानचपलः ।
समागत्याशक्तो हृतविशयसन्दापनविधौ
न यत्नस्तच्चित्तं प्रतिनिधिवदादापयदहो ॥ २२५ ॥
निजवदनसुधाकरेऽधितप्रतिगोपीरसभावसिन्धुषु ।
समभूदवगाहयंश्चिरं तरलैरेष विलोलकुण्डलः ॥ २२६ ॥
त्रपा मृगदृशामतिस्फुटतयाऽखिलज्ञापनेऽ
निशं भवति बाधिकेत्यतिविचारचातुर्यतः ।
विसारितविलोचनां चलपदे कृतामीपदा-
नतोन्मुखतया स्थिरां प्रियसमर्पितां चक्रिरे ॥ २२७ ॥
तदा यद्वीडैव प्रचुरसुनिगूढानपि निज-
प्रिये भावानावेदयदतिमनोज्ञानिह ततः ।
प्रसन्नाः प्रत्यङ्गं सदनमनुरूपं सखि ददु-
र्येया वर्धेतास्यानुपदमभिलापो नयनयोः ॥ २२८ ॥
यदेतासां दृष्टिः प्रियनयनपङ्केरुहयुगे
तदीया चैतल्लोचनकुवलयेष्वाविशदहो ।

---

१ बोधिकेति पाठः ।

तदेतासामस्याप्युचितमपटुत्वं तदितरा-
यलोके दृष्टिर्यद् स्वसदनगतैवाक्षि करणम् ॥ २२९ ॥
वचनमधुराम्भोधिष्वादौ ततः प्रियसङ्गत-
स्ववसनसमीक्षाब्धिष्वस्य स्फुरत्सुषमाब्धिषु ।
अथ चपलताम्भोधिष्वेतन्निजाङ्गसुसङ्गत-
स्ववसनपरीधानाम्भोधिष्वथो रचनाब्धिषु ॥ २३० ॥
विविधरसभावाम्भोराशिष्वनुक्षणनूतने-
ष्वपि यदबलास्तेभ्यस्तेभ्यो बहिर्न विनिर्गताः ।
सखि समभवन्मग्नास्तत्किं कथं च विचारिते
व्रजवरकुमारीणामेष प्रभाव इति स्थितम् ॥ २३१ ॥
युग्मम्—अत्रैवं जानेऽहं प्रियसखि पूर्वोक्तसिन्धवः सर्वे ।
जलधौ सरित इवासामपाङ्गलहरीषु संलीनाः ॥ २३२ ॥
अत एवैतदपाङ्गस्पृष्टो नवजलदसोदराङ्गश्रीः ।
तांस्तान् भावान् भजते युगपत्क्रमशोऽपि नन्दसुतः ॥ २३३ ॥
भावैरेभिः स्वहृदयगतैस्तद्दृशस्तत्स्वभावा-
श्चान्यासक्तिः स्वपदकमलस्पर्शमात्राभिलाषाः ।
ज्ञात्वा सर्वास्तदभिलषितं दातुमादातुमासां
प्रेष्ठः स्वात्माभिलषितमपि स्मेरहासो जगाद ॥ २३४ ॥
मधुरमधुरभावानत्युदारान्सुगूढान्
नयनकुवलयान्तेनेपदारात्मदर्श्य ।
यदखिलमपि चित्तं भर्तुरेताः प्रलोभ्य
स्ववशगतमकुर्वंस्तत्र को वान्तरायः ॥ २३५ ॥
यदर्थं सर्वस्वं स्वयमपि च तस्मिन्प्रियतमे
पुरःस्थायिन्यक्ष्णोः पथमनुगते भावनिचयः ।
यदक्ष्णोरेवाभूत्तदुचिततरं यत्स्वयमपि
प्रियस्तादृग्भावं भजति मिलनादेव च तयोः ॥ २३६ ॥

भवन्नयनवारिधे रसमयस्य तुङ्गोच्छलत्-
कटाक्षतरलाः प्रिया विविधभावरत्नान्यमी।
बहिः प्रकटयन्ति तैरतिधनीव भूत्वाप्यह-
म्युदारतरमानसः किमपि वच्मि सन्तोषतः॥ २३७॥
ज्ञाता अपि चपलत्वं विदधति मद्वाचि ये भवद्भावाः।
युष्मासु ते स्थिरा अप्यतिमौनं कुर्वते चित्रम्॥ २३८॥
व्रतनियमार्चनतुष्टा हृष्टान्विष्ट यदावयोः कार्ये।
चिरनिभृतनिजमनोरथपूर्त्यै साऽऽद्यात्फलं किमपि॥ २३९॥
येनातिप्रौढभावा निजनिजपतितामत्यभीष्टां चिरान्म-
त्पाणिग्राहेण सिद्धामिव सहजतया मय्यवेत्य स्वचित्ते।
मामेवाऽपूजयन् सद्मलयजकुसुमस्तोमताम्बूलमुख्यै-
रथैः प्रेमार्द्रभावाः स्फुरितमिव पुरः सर्वभावेन सर्वाः २४०
निवेद्यं यत्रात्मप्रभृति निखिलं पुष्पततयः
स्वभावोद्गारिण्यो विविधरसभूदृष्य इमाः।
पुरः पूज्यश्चाहं प्रकट इह तत्पूजनमिदं
न भूतं नो भावि क्वचिदपि च नैवास्ति सुदृशः॥२४१॥
अथात्र पूर्वपूजायाः फलं किमु भवेन्ननु।
किञ्चास्या इति मथिते प्रादुरास्ते विचारणा॥ २४२॥
पूर्वपूजाफलत्वेन यद्यप्येषैव कल्पते।
एतस्याः फलमेवैष भवितुं नान्यदर्हति॥ २४३॥
साधनादधिकमेव फलं स्यादेकमेव तदिदं कथमेवम्।
स्यादिति ग्रहिलवाक्ततिरत्र क्षीणयुक्तिगतिरस्त्वनुभूते॥२४४॥
अधुना निवेदनं परमग्रे योगः फलं ततो भेदः।
भवति तयोरिति न मतं पूजान्तस्थो हि मद्योगः॥ २४५॥
अद्भुताद्भुतमथैतत्पश्यतात्र मृगीदृशः।
साधनं तु भवद्यामि तेन मे वाञ्छितं फलम्॥ २४६॥

एवं सखि मन्येऽहं मदर्थमेव च कृतो व्रतारम्भः ।
यदहं निजवाञ्छितफलमाप्नोम्याप्स्यामि चाऽमन्दम् ॥२४७॥
अथवा स्वार्थमेवैतद्व्रतं कृतमिति ध्रुवम् ।
अद्यैव भवत्यो यत्तदभून्मयि तत्फलम् ॥ २४८ ॥
इत्थं पूजनतुष्टो ददामि वरमेतदितरदुष्प्रापम् ।
सततं भवतीनामहमृणी सुयुक्तश्च वशगश्च ॥ २४९ ॥
तदिमाः क्षपा मया सह रंस्यथ सर्वात्मभावसुलभेन ।
विकसितकुन्दैर्लौकिकशारदरात्रीर्मुदा हसतीः ॥ २५० ॥
निष्कलङ्कनिशानाथनवोदयभृशारुणैः ।
किरणैरारुणीभूतनवपङ्क्तिमनोहराः ॥ २५१ ॥
मन्नावोदय एवायं व्याजात् कुमुदिनीपतेः ।
करव्याजान्मेऽनुरागरञ्जिता वनपङ्क्तयः ॥ २५२ ॥
भ्रमद्भ्रमरजुष्टसत्कुवलयावलीभिर्भवद्-
विलोचनयुगेषु मद्रमणमाशु भावीति वै ।
मुदा कथयतीर्निजोपरि गतामृतांशुद्रुतं
प्रमोदभरताभिरुचमरतं समं चाग्रतः ॥ २५३ ॥
कुवलयमरन्दपानोन्मदमधुपकृतातिमधुरझङ्कारैः ।
ज्ञापयतीर्भवदमृतप्रमुदितमद्गानमुच्चारम् ॥ २५४ ॥
प्रतिदलमुन्मदमधुपस्थित्या संत्रोभिमण्डलाकारम् ।
प्रत्येकं भवतीनां ज्ञापयती रमणमुद्वेलम् ॥ २५५ ॥
अत्यासत्त्या मुकुलितमपि कमलं व्याप्तुमिच्छता ह्यलिना ।
मानाकुञ्चितलावकनयनकरेष्वनुसृतिं मेऽत्र ॥ २५६ ॥
आनतनवतरुपल्लवकुसुमस्तबकेषु संरतोत्थानैः ।
मधुपैः संसूचयतीर्विपरीतरतं कृशोदर्यः ॥ २५७ ॥
नतकुसुमस्तबकगलन्मकरन्दधारो क्षणेन मधुपानाम् ।

१ न्मेति पाठः।

सिञ्चनमिह जलविहृतौ ज्ञापयतीमें भवज्जनितम् ॥ २५८ ॥
चन्द्रांशुरागव्याजेन स्मराग्निमुदितं वने ।
त्रिगुणानिलफूत्कारैः शनैर्दीपयतीनेवम् ॥ २५९ ॥
यमुनामज्जनशुचिनाप्यतिसभयेनापि पल्लवस्पर्शे ।
भवदर्थमेव निखिलं कृतमिति पवनेन सूचयतीः ॥ २६० ॥
पुरा दग्धस्य कामस्य सपथेव भवद्दृशा ।
जीवितस्यानिलव्याजाद्वहतीः प्राणमारुतम् ॥ २६१ ॥
सख्यं त्यक्त्वानलेन प्रकृतमपि रतिप्राणनाथेन सार्कं
कृत्वा मन्येऽनिलोऽसौ वहति यदनलः सोऽरिरस्येति मत्वा ।
शैत्यं तादृग्वहत्यात्मनि यदखिलमप्याशु निर्वापयेत्तत्
स्तेयी च स्वप्रियार्थे परिमलघनिनां तत्सशङ्कोऽतिमन्दः ॥२६२॥
मन्दानिलानीतविचित्ररागपरागचन्द्रातपचारुमध्याः ।
भृङ्गाङ्गनारङ्गगलद्विपिनप्रसूनमालादलकीर्णभूमिः ॥ २६३ ॥
कुलकम्–खञ्जनयुगमथ कुवलयुगलं मीनद्वयं यदि स्याद्वा ।
विमले विधौ तदाऽस्मिन्कथमपि भवदास्यसाम्यं स्यात्॥२६४॥
निशानामानन्त्येऽप्ययि यदि न ता नाशरहिताः
क्रमाचेत्स्युस्तत्रैकतरविधुनार्थैः सखि भवेत् ।
मदीयमैत्यङ्गाभिधनवरजन्यस्तु न तथे-
त्यमी वस्त्रव्याजादुचितमुदितास्तत्सितकराः ॥ २६५ ॥
मदङ्गमेयविधुतौ भवत्य इत्यनुक्षणं
न सम्भवत्यदो सखि दशापि दृश्यतात्र वः ।
स्थितिश्च सन्ततं मयीत्ययं तु भावसञ्चयः
कदाचिदन्यथा न भाव्यये मयैव पोषितः ॥ २६६ ॥
प्रसरदसितापाङ्गैर्ध्वान्तं मुखेन्दुचयैश्च भा
युगपदिह यत्प्रादुर्भूते तदत्र निचारितम् ।

१ प्रत्यङ्गोत्तमतमनि पाठः ।

गमनसमयेऽत्रान्या दृष्टिर्यथा न पदं लभेत्
तत इह सुखं भूयादेवं भवत्कृतसाधने ॥ २६७ ॥
भवदीयदृगञ्चलस्पृगप्यचलं भावमिमं लभेत हि ।
भवतीषु सदैकरूपतेत्यलमुक्त्यातिविशुद्धजातिषु ॥ २६८ ॥
किमतःपरमधिकं ननु वाच्यं यद्भवदपाङ्गसङ्गेन ।
अहमपि निजपुंलक्षणभावं प्राप्नोमि नेतरथा ॥ २६९ ॥
अपि चापाङ्गसङ्गेन तथात्वे का विचित्रता ।
यदेतत्स्मृतिरप्यस्मास्वपाङ्गं कुरुते स्फुटम् ॥ २७० ॥
तस्मादधुना यात व्रजपवला यत् पुरोवभात्येषः ।
चण्डांशुः कुवलयकुलसङ्कोचकृतावसङ्कोचः ॥ २७१ ॥
इति निजनिजप्राणेशस्योदिते वचने मुदा
श्रवणपथगे भाविमेष्वङ्गसङ्गविनिश्चयात् ।
य इह मुदकूपाराः प्रादुर्बभूवुरहो गृह-
व्रजनसिकताकूटादप्योदका इव तेऽभवन् ॥ २७२ ॥
यदीयभाव एवासां सर्वविस्मारकोऽभवत् ।
कथं तस्मिन् पुरःस्थायिन्यहो गेहगतिर्भवेत् ॥ २७३ ॥
प्रायो यथाऽतिरणरङ्गविदग्धतातिमुग्धमनद्धकवचा अपि वीरवर्याः ।
शान्ते पुरः प्रतिभटे भवति स्वगेहमेवं व्रजन्त्यपि तथैव सुमध्यमास्ताः ॥ २७४ ॥
तेपि यथा वीररसोद्भावप्राचुर्यविस्मृतान्यरसाः ।
आरणलाभादार्ति लभन्त एवं कृशोदर्यः ॥ २७५ ॥
यथा कथञ्चित् स यदा कदाचिन्निजाङ्गसङ्गं विदधातु नाथः ॥
इत्थं चिरादिष्टमवाप्य हृष्टास्तदिच्छया जग्मुरिमाः स्वगेहम् २७६
वचनादिष्टमाज्ञानात् प्रियमभवदालि वचनं यत् ।
तस्मातो गृहगमनं युक्तं तासां तदाज्ञातः ॥ २७७ ॥

अहं त्वेवं जाने प्रियसखि वरस्तुष्यतु परं
भवत्वन्यन्या चेत्यतिरतिभराक्रान्तहृदयाः ।
कृताः प्रागप्येता निजशिरसि बद्धाञ्जलिपुटा
यथा पृष्टेनैवं स्वगृहगतिमत्योपि सपदि ॥ २७८ ॥
तथात्वेपि तदा प्रेयान् पुरःस्थित इति प्रियाः ।
मुदिताः सपदि प्रायस्तद्भावाद्विपर्ययः ॥ २७९ ॥
ततो चिरादेव मुकुन्ददत्तवराप्तरात्रिष्वनवद्यभावाः ।
कुमारिकाः प्राणपतिप्रियाश्च प्रौढा विजह्रुर्निजवल्लभेन ॥२८०॥
इतोऽन्यत् सम्प्रार्थ्यं वरमिह वरीवर्ति किमु नः
सदाऽस्मत्स्वामिन्यः पुलिनमुत कुञ्जं रसभुवम् ।
मुदा सङ्गेऽस्माकं कथमपि समागत्य हरिणा
रमन्त्वस्माकं तच्चरणरजसा चास्तु रमणम् ॥ २८१ ॥
इति श्रीमद्गोपीजनचरणदास्याभिधमहा-
पुमर्थावाप्त्यैवोज्झितसकलमोक्षाभिरुदितम् ।
मदीयात्मप्राणेन्द्रियहृदयदेशेषु सततम् ।
स्वयं भूयादेतद्व्रजनरससर्वस्वममलम् ॥ २८२ ॥
इति श्रीमद्व्रजवधूवल्लभाङ्घ्रिरजोर्थिना ।
रचितं रससर्वस्वं विट्ठलेनाप पूर्णताम् ॥ २८३ ॥

इति श्रीमद्गोपीजनवल्लभचरणकमलयुगलैकशरणश्रीविट्ठले-
श्वरविरचितं रससर्वस्वं सम्पूर्णम् ॥

श्रीकृष्णाय नमः ।

श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ।

श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ।

शृङ्गाररसमण्डनम् ।

दानलीला ।

श्रीमत्प्रभुचरणप्रकटिता ।

मुदा चन्द्रावल्या कुसुमशयनीयादि रचितुं
सहासं प्रोक्ताः स्वप्रणयिसहचर्यैः प्रमुदिताः ।
निकुञ्जेष्वन्योन्यं कृतविविधतल्पेषु सरसां
कथां स्वस्वामिन्याः सपदि कथयन्ति प्रियतमाम् ॥ १ ॥

अशेषशुभकृतोदयैरखिलमङ्गलैर्वेधसा
मनोरथशतैः सदा मनसि भावितैर्निर्मिते ।
अहन्यतिमनोहरे निजगृहाद्विहारेच्छया
सखीशतवृताऽचलद्व्रजवनेषु चन्द्रावली ॥ २ ॥

समुद्ग्रथितमालतीकुरवकादिपुष्पावली-
गलत्परिमलोन्मदभ्रमरयूथसन्नादितम् ।
उदारमतिचित्रितं मृगमदादिभिर्बिभ्रती
मनोभवमदापहं किमपि केशपाशं सखि ॥ ३ ॥

श्यामेन्दोरनुरूपां विधिरचितां तारकापहं मन्ये ।
यत्तत्करनखकिरणा न जातु सख्यस्त्यजन्ती माम् ॥ ४ ॥

कुङ्कुममलयजमृगमदचित्रितकुसुमं तदीयधम्मिल्लम् ।
नो किन्तु कुसुमधनुषस्तूणीरं सज्जितं विधिना ॥ ५ ॥

न धम्मिल्लो मौग्ध्यामृतजलमुचामेष निचयो
न पुष्पाणीमानि त्रिदशपतिमौर्वीपरिणतिः ।

न मुक्तागुच्छानि प्रकटमुपमाम्भःकणभरो
न काश्मीरोद्भूता सुभगतररेखा तडिदियम् ॥ ६ ॥
निसर्गसुन्दरोऽप्यालि सूक्ष्मचित्राम्बरान्तरे ।
गूढो भाव इवैतस्याः सोऽदृश्यत विलक्षणः ॥ ७ ॥
मत्समर्पितसिन्दूररेखोपरि परिस्थिताम् ।
मुक्ताफलावलीमालि सीमन्ते त्रिभ्रती वभौ ॥ ८ ॥
न सा सिन्दूररेखालि मुक्ताहारयुताऽपि तु ।
सफेनराजिराभाति पूरः सौभाग्यवारिधेः ॥ ९ ॥
वदनसुधाकरकिरणप्रसृतेर्मुक्तावतेरिदं चित्रम् ।
यत्कचनिचयतमोऽपि प्रियसखि सततं प्रकाशयति ॥ १० ॥
सुस्निग्धामलकुञ्चितमेचकसुभगालकावलिं तरुणि ।
वदनाम्बुजस्य परितो दधती रेजे सरोजाक्षी ॥ ११ ॥
ईषद्धासविकाशविभ्रमगलल्लावण्यमध्वानना-
म्भोजस्यालकषट्पदालिरमला मत्ताऽपि राधा सखि ।
यत्स्वाभाविकवाङ्कृतीरपि मुदा विस्मृत्य नित्यं पिब-
त्यस्पन्दं तदिदं विभाति भुवने पङ्केरुहास्यद्भुतम् ॥ १२ ॥
नैतन्मुखं प्रियाया राकापतिरेव राजते विमलः ।
नेयं कुन्तलमालासुपमा मुग्धाः सखीदृशां ताराः ॥ १३ ॥
सकमलयमुनातरलोद्भृवानिलजातकम्पितव्याजात् ।
कन्दर्पकोटिशोभामलकचयोऽयं तिरस्कुरुते ॥ १४ ॥
विशाले भाले हीरकमणिगणस्वर्णखचितं
स्फुरन्मुक्तामोतं तिलकमलकाकान्तिरुचिरम् ।
ततस्तिर्यग्रेखं मृगमदमयं दीपकलिका-
निभं सिन्दूरस्य प्रियसखि ततश्चारु दधती ॥ १५ ॥
रेजे मुक्तामयो विन्दुः कस्तूरीतिलकान्तरे ।
चलत्कादम्बिनीराजद्राकापतिरिवामलः ॥ १६ ॥

न भ्रूलता सा न विलोचने ते न विभ्रमास्ते सरसीरुहाक्ष्याः।
कौमारलीलाजितकाममौर्वी बाणा धनान्येव विलुण्ठितानि ॥१७॥
त्रिभुवनजयमदजनितविचक्रतामालि विभ्रती तद्भ्रूः।
मधुसूदनमपि जेतुं सपदि व्यग्रेव चपलास्ते ॥ १८ ॥
ज्ञातं मया सखि पुरैव नवानुराग-
राकाकलानिधिरुदेष्यति तद्भ्रुवीति।
यत्तस्य कोमलकरप्रसृतिः सरागा-
नेत्रद्वयेति रुचिरा प्रकटा बभूव ॥ १९ ॥
यथास्त्रविद्ययाऽनङ्गो विजितस्तां मृगीदृशे।
अथोपदिशतो नेत्राचार्यौ श्रुतियुगे शनैः ॥ २० ॥
जगन्ति जेतुं चलिते दृशौ तन्मार्गावरोधे श्रवणद्वयेन।
सरोषमुन्मार्गमिव प्रवृत्ते वक्राञ्चले रेजतुरालि तस्याः ॥ २१ ॥
परिधायाञ्जनकञ्चुकमपाङ्गबाणैः श्रुतिदरीसंस्थम्।
हन्तुं मदनमृगं तल्लोचनमृगयू विचारयतः ॥ २२ ॥
श्रवणयुगलेऽस्यास्ताटङ्कैः विचित्रमहामणि-
प्रकरकनकप्रादुर्भूतप्रभाजितभास्करे॥
मदगजभवश्रीमन्मुक्ताफलैरपि मण्डिते
कुवलयदलश्रेणीपूर्णोदरे सुविरेजतुः ॥ २३ ॥
न भ्रूरियं चपलशैशवलीलयैव
द्राङ्निर्जितस्य धनुरेव मनोजराज्ञः।
नो लोचने सखि तदाहितपुष्पबाणौ
सर्वस्वमेव हृतमस्य न ते विलासाः ॥ २४ ॥
स्यातां यदि राकेशौ तदुपरि च दिवाकरावुदेयाताम्।
तर्हि तथाविधगण्डद्वयसाम्यं स्यात् सरोजाक्षि ॥ २५ ॥
नवकुङ्कुमपाटीरेखागण्डद्वये सखि।
विरेजिरे मृगदृशः प्रकटाः सुषमा इव ॥ २६ ॥

शुकतिलकुसुमप्रदापहसुन्दरनासापुटे कुरङ्गाक्षी ।
अनिदूरलम्बिमुक्ताफलमालोलं यथा दधती ॥ २७ ॥
नासाग्रगतमुदारं मुक्ताफलमालि तत्र कमलाक्ष्याः ।
किन्त्वाधिरयवशेन मन्ये मुखमामृतस्यन्दः ॥ २८ ॥
जितबिम्बेऽधरबिम्बे शम्बररिपुशास्त्रगूढतत्त्वे सा ।
मुखकमलोदर इव तनुतररेखां बिभ्रती रेजे ॥ २९ ॥
निसर्गरागातिमनोहरस्य ताम्बूलरेखापरिरञ्जितस्य ।
स्मितोदितस्फीतरदांशुभूषाऽधरस्य सौन्दर्यमवाक्यमर्थं मे ॥३०॥
तनुतरसुभगाधरगतरेखा नहि धीपमूषणाङ्ग्यास्ताः ।
वागमृतजलधिपूरः स्रोतास्येवोत सहचर्याः ॥ ३१ ॥
अचिरांशुलता अपि द्विजालिव्यपदेशायदतिस्थिरा निभर्ति ।
व्रजनाथमनो विनोदकारि स्ववशे सा कुरुते न तद्विचित्रम् ॥ ३२ ॥
अयि प्रियसखि द्विजावलिरियं न किन्तु प्रिया-
नुरागरसरञ्जिता रतिरसामृतश्रेणयः ।
ददाति तदियं सदा रहसि माधवायैव सोऽ-
प्यमन्दमनुरज्यते रतिरसज्ञचूडामणिः ॥ ३३ ॥
मुखचन्द्रमयूखा वा किं वा हीरकराजयः ।
दाडिमीबीजपङ्क्तिर्नेत्यनिर्धारो रदेष्वभूत् ॥ ३४ ॥
आधिरयादधरसुधां स्खलेदिति मामशङ्कया विधिना ।
रचिते तदुपष्टम्भे चिबुके पात्रीरमादधती ॥ ३५ ॥
अस्मिन्मुखेन्दौ मदनेन्दुमप्यधिकारिता मात्रकलङ्कितेति ।
प्रकाशयन्ती चिबुकेऽञ्जनस्य बिन्दुं विरेजे दधती मृगाक्षी ॥३६॥
किं वर्णयामि सख्यश्चिबुकगतश्यामबिन्दुसौन्दर्यम् ।
मन्ये रसिकशिरोमणिमाधवमन एव तल्लग्नम् ॥ ३७ ॥
किमयममलो राकाधीशो न तत्र मधुव्रताः

---

१ रेखा इति पाठः । २ दधारस इति पाठः ।

कमलमथवा स्मेरं तत्राचिरांशुलता न हि।
क्रिपमृतमयो पूर्वो मेघो न तत्र हि खञ्जना-
विति शशिमुखाम्भोजे कासां न संशयभूरभूत् ॥ ३८ ॥
सुधांशुसारं परिगृह्य वेधास्तदाननं यद्विदधेऽतियत्नैः।
मालिन्यमाभाति तदम्बुजाक्षि तन्मण्डले चिह्नमिति प्रसिद्धम् ३९
स्वरेण भुवनत्रयं विजितमित्यभिज्ञापकं।
तदुद्भवभुवि स्मरसमयहरे स्वकण्ठे बभौ।
व्रजेशभुजभूषणे सखि मनोज्ञरेखात्रयं
स्वरत्रयमिव स्फुटं मलयजाङ्किते बिभ्रती ॥ ४० ॥
मणिवरहीरकहाटकजटितं मुक्ताफलावलीप्रोतम्।
मकर इव भावनिचयो भूषणमस्या बभौ कण्ठे ॥ ४१ ॥
उरसि विविधमप्याकल्पभारं वहन्ती
रतिरणजयभूमौ राधिकावल्लभस्य।
अकमभिगुहुभेऽतिस्थूलगुञ्जामणीना-
मतिरुचिरमुदारं हारमाबिभ्रती सा ॥ ४२ ॥
मृगमदपत्राङ्कितमुरु कुङ्कुमपङ्केन रूपितं रेजे।
रतिपतिमङ्गलकलशद्वयमिव कुचयुग्ममेतस्याः ॥ ४३ ॥
कुचद्वयं नैव रसौघवित्तमेकीकृतं स्वं द्विविधं स्मरेण।
न चूचुके किन्त्वपरो मुरारेः प्राप्नोतु मेत्यर्पितराजमुद्रे ॥ ४४ ॥
लावण्यामृतसरसि व्रजाङ्गनावपुषि खेलतः सरुयः।
कोकौ कुचौ मनोज्ञौ संश्लिष्टाङ्गावतिस्नेहात् ॥ ४५ ॥
रतिरसभाण्डद्वयमिव सर्वस्वमनङ्गभूभुज इवाल्यः।
कुचयुगलं निजवसनाञ्चलेन सङ्गोपयन्ती सा ॥ ४६ ॥
काठिन्येन श्रीफलमतिसरसतया सुधासमूहं च
सद्वृत्तमरुणताभ्यां जिग्ये कोकान् कुचद्वन्द्वम् ॥ ४७ ॥

१. इत्यद्वयमेनैवेति पाठः। २ नेत्यर्पितेति पाठः।

सौन्दर्यसीम कुचकुम्भयुगं विधाय
वेधाः कुदृष्टिभवदोषभियाञ्जनस्य।
बिन्दुद्वयं यदकरोत्सखि तेन तत्र
श्यामाग्रतेत्यहमये कमलाक्षि मन्ये ॥ ४८ ॥
गोपाङ्गनाङ्गसुषमामृतसरसि कुचाब्जयुग्ममतिसरसम्।
मन्ये सखि सञ्जातं यत्कोशोपर्यपि भ्रमरौ ॥ ४९ ॥
सुवर्णसितयूथिकाकुसुमनिर्मितां बिभ्रती
कुरङ्गमदकुङ्कुमारुणकणैर्विचित्रां स्रजम्।
विचित्रवसनान्तरे सखि विलक्षणां माधव-
प्रियाति शुशुभे कुचोपरि विहारमातन्वती ॥ ५० ॥
सुन्दरकुचहेमाम्बुजनाल इवाली व्यरोचत कृशाङ्ग्याः।
नाभीसरोभवः सखि तन्वी रोमावली तस्याः ॥ ५१ ॥
तनुतरकुवलयदलमयबाणः कुसुमायुधेन तन्वङ्ग्याः।
हृदयेर्पित इति सख्यो मन्ये नो रोमपङ्क्तिः सा ॥ ५२ ॥
स्वयं धूर्तो नाभीविवरकुहरस्थो रतिपति-
र्मनो मीनं तस्या हृदि सरसि कौमारचपलम्।
वशीकर्तुं सख्यो दधति गुणतारुण्यबडिशं
तनौ तत्सूत्रश्रीर्न तु मसृणरोमावलिरियम् ॥ ५३ ॥
न सा रोमावली किन्तु तदीयहृदयोद्भवा।
नाभीह्रदे पतन्त्यालि रसधारेव राजते ॥ ५४ ॥
मत्तेभकुम्भसुषमामदहारिणैव
नो केवला किमुत केसरिगर्वितस्य।
निर्वासनस्त्वमपि वर्तत इत्यतीव
मध्ये कृशां सखि चकार विधिर्मृगाक्ष्याः ॥ ५५ ॥
न तन्मध्यं तस्याः किमुत रतिशास्त्रस्य निभृतं
रहस्यं तद्वेत्ता शशिवदनि भोक्ता च न परः।

घनश्यामादित्थं मथयितुमुदारेण विधिना
कृता रेखा श्यामा सहचरि न रोमावलिरियम् ॥ ५६ ॥
न सा नाभिस्तस्याः किमुत सुषमासीधुसरित-
स्तनोरावर्तोऽयं कुवलयदलाक्ष्याः सहचरि ।
यतश्चेतोऽस्माकं चतुरतरमप्यत्र पतितं
निमज्जत्येवेदं श्रुतिगतिविवेकादिरहितम् ॥ ५७ ॥
विविधमणिजटितकनकमसूनलसदसितपट्टगुच्छाभ्याम् ।
लसतातिपीतदाम्ना शुशुभे ग्रन्थिः प्रियानीव्याः ॥ ५८ ॥
अयि सखि नितम्बोऽस्या नाऽयं परं मदनप्रिया-
सदनजघनोपान्ते कान्ते कुरङ्गविलोचने ।
विधिविरचितः कोशस्तस्या रसौघधनस्य य-
द्गुरुगुरुतरः शश्वद्गुप्तो हरिप्रणयास्पदः ॥ ५९ ॥
विचित्रमणिमेखलागतमनोज्ञमुक्ताफल-
प्रवेकक्रृतजालकोद्ग्रथितघुर्घुरूघण्टिकाः ।
कलस्वनविमोहितत्रिदशवृन्दवृन्दारिकाः
सरोजदललोचने सखि विरेजुरुद्यत्प्रभाः ॥ ६० ॥
सुषमानिधानहरिकण्ठभूषणं विधिना मनोरथशतेन निर्मितम् ।
असितैरये सुभगकाचकङ्कणैः शुशुभेऽति बाहुयुगलं मृगीदृशः॥६१॥
ततः कनककङ्कणावसितपट्टपुष्पाश्रितौ
ततश्च नवमुक्तिकाविरचितौ मुदा बिभ्रती ।
मनोज्ञकरयोः प्रिये सुमुखि राधिकावल्लभ-
प्रियाति शुशुभे तयोर्विदधती समान्दोलनम् ॥ ६२ ॥
ततः पश्चाचामीकरसुघटितौ चारुवलयौ
ततः सा गौराङ्गी मरकतमयावङ्गदवरौ
स्वयाद्दोरस्मन्मानसनयनपाशाविव दध-
त्यये चेतः कासां प्रसभमहरम्बाम्बुजमुखि ॥ ६३ ॥

विविधमहामणिजटिताः कनकमया मुद्रिकास्तदङ्गुलिषु ।
दशसु नखोदितदीधितिभूषासु विरेजुरेणाक्षि ॥ ६४ ॥
नेमौ बाहू वत विसलते प्रेमपीयूषपूर्णे
नो वा तस्या मृदुकरतले किन्तु पङ्केरुहे ते ।
नाप्यङ्गुल्यः सखि परमिमाः श्रेणयस्तद्दलानां
नेमे चञ्चन्नखरमणयः किन्तु तेषां प्रभैव ॥ ६५ ॥
नो पाणिरेष कुसुमायुधबाणराज-
पङ्केरुहं न नखरा मणिकान्तिभाजः ।
किन्तु प्रियालि रतियुद्धविधौ जयाय
कामार्पिताः सुमुखि शातशिलीमुखाग्राः ॥ ६६ ॥
मन्थरागतिरियं चरणानां वारणस्य कथमत्र करस्था ।
इदमेतेतिसुभगेति न कासां संशयः सखि बभूव तदूरौ ॥६७॥
कदलीकाण्डविनिर्मितहिन्दोलास्तम्भयुगलमेवैतत् ।
कुसुमायुधस्य मन्ये तस्या नोरुद्वयं सत्यः ॥ ६८ ॥
तस्याः सानन्दगोविन्दमानसाया मृगीदृशः ।
मन्ये रतिगृहस्तम्भद्वयं जानुद्वयं न तत् ॥ ६९ ॥
विविधनूपुरसिञ्जितमोहितत्रिदशनाथवधूवरमानसम् ।
स्फुरदलक्तकरञ्जितपङ्क्तीष्वयि शुभे शुशुभे चरणद्वयम् ॥७०॥
स्मितलक्ष्मीलवलज्जितरतिपतिकृतचरणसरसिजमणतौ ।
प्रतिबिम्बितास्तदीयाश्चन्दनचिन्द्वाल्यो न नखाः ॥ ७१ ॥
तस्याः कृष्णेन्दुसङ्गं हरिभजनदशा भाविनं भावयित्वा
तद्योग्यत्वार्थमेतच्छिशिरतरमये कुर्वता पादयुग्मम् ।
सारेणाम्भोरुहाणां सुचतुरविधिना चारु निर्माय सत्य-
स्तस्याग्रेष्वाहिता ये सितकिरणचयास्ते नखाख्यां भजन्ते॥७२॥

१. कनकरता इति पाठ. । २. परिमिता इति पाठः । ३. भाति विभाय घात्रेति पाठ. । ४. दृशामनिसरसष्टेति पाठः ।

चरणाङ्गुल्याभरणान्यति रुरुचुरमन्दकान्तिकान्तानि।
विषमानङ्गभुजङ्गमफणमणय इवैणशावाक्ष्याः ॥ ७३ ॥
तादृशचित्राश्चलजुषि शिरसि विचित्रासनं सरोजाक्षी।
दधिकलशं तदुपायनमिव दधती साधिकं शुशुभे ॥ ७४ ॥
अलोलग्रीवं सा दधिकलशिकां मूर्ध्नि सुभगां
वहन्ती तारुण्यप्रभवमदतस्तुच्छत्रदिमान्।
सुरेन्द्रब्रह्मादीनपि विगणयन्त्यालि सहज-
स्मितस्मेरव्रीडातरलितदृशा कात्र मुमुदे ॥ ७५ ॥
सखीशतहृताचलद्वलयकिङ्किणीनूपुरा-
द्यमन्दकलसिञ्जिताञ्चितमनोज्ञगत्या वने
वयस्यसहितो व्रजाधिपसुतो व्रजन्तीं पुरो
ददर्श सखि सुन्दरीमनतिदूरतस्तां मनाक् ॥ ७६ ॥
चकितनयनं दृष्ट्वा दृष्ट्वा तदाननपङ्कजं
न समशकदादातुं दृष्टिं मनागपि माधवः।
निजसहचराशङ्कालज्जावधानमपि व्रज-
प्रियसखि तदा नाभूत्तस्य प्रियाहृतचेतसः ॥ ७७ ॥
चन्द्रावलीसहासोन्नितगलत्परिमलाऽनिलः
तत्सङ्गम इवाङ्गेषु सङ्गतः पुलकं व्यधात् ॥ ७८ ॥
कथमस्या ननु सङ्गो भवेत्कथं वाऽत्र सहचराज्ञातः।
इति चिन्तयन्नुपायं ज्ञात्वा हरिराह गोपालान् ॥ ७९ ॥
गोप्यो गोरसविक्रियार्थमखिला गच्छन्त्यदत्त्वोचितं
मद्दानं तदिहानयध्वमचिरान्मत्सन्निधौ गोपकाः।
मा जातु स्पृशतोक्तिभिः परमिमा वाच्या इति स्वामिना
प्रोक्तास्तिष्ठत तिष्ठतेतिवचनास्तेऽत्रागमन् सत्वरम् ॥ ८० ॥
तत्र काचिदुवाचैतान् किमरे गोपदारकाः।
आकारयति वो नन्दनन्दनो गोकुलाधिपः ॥ ८१ ॥

कथमेवं वयं किं वा दास्यस्तस्य कुलाङ्गनाः ।
यात प्रतिष्ठयास्माकं न तवेयं विभीषिका ॥ ८२ ॥
न वयं स्वत एव किञ्चिदुच्चैः कुलयोषित्सु ससाहसं वदामः ।
व्रजनाथवचः परं विधेयं क्षुधिताः किं ननु गच्छत स्वगेहम् ॥ ८३ ॥
मा यात नन्दशपथो व्रजनाथाज्ञां विना वने तस्य ।
वृन्दा स्त्री तद्विपिनं कुतस्तदीयं परं नः स्यात् ॥ ८४ ॥
वक्रिमैव भवद्वाचि दृश्यते न त्वलौकिकम् ।
वक्रिमा किल चन्द्रस्य धर्मस्तस्य दृशाग्रहः ॥ ८५ ॥
न्यायोऽपि पठितः किन्तु भवत्यातिविदग्धया ।
किमन्यायं पाठयितुमधुना त्वं समागतः ॥ ८६ ॥
तावद्विलम्बमसहिष्णुरमन्दमञ्ज-
त्काञ्चीकलापकलसिञ्जितमञ्जुगत्या ।
गोवर्धनाद्रिशिरसश्चपकोत्तरीय-
श्चन्द्रावलीनिकटमागमदम्बुजाक्षः ॥ ८७ ॥
मनोवचोऽगोचरलोचनान्तसौन्दर्यलेशं सुविचित्रवेशम् ।
स्मितश्रियाऽनङ्गविमोहनं सा ददर्श गोपेन्द्रकुमारमारात् ॥८८॥
वदनसुधानिधिसुषमाजलधिनिमग्नां दृशं कुरङ्गाक्षी ।
नाशकदुद्धर्तुं यत्नैरेव सहसा मनोऽप्यासीत् ॥ ८९ ॥
अपाङ्गविभ्रमोत्तुङ्गतरङ्गैस्तन्मनोदृशौ
अगाधे पतिते ह्यास्तामशक्ते बहिरागतौ ॥ ९० ॥
धम्मिल्लं वा दधिकलशिकां मूर्ध्नि संस्थापितां वा
तं मार्गं वा गमनमथवा कञ्चुकीमञ्चलं वा ।
देहं वा स्वं गृहमुत सखीवृन्दमेषा मृगाक्षी
योषायोषात्मजमपि तदा नाविदन्मोहितेव ॥ ९१ ॥
ततोऽनुकूलैरिव चत्वरङ्गैरपाङ्गपातैर्नितरांरिवात्र ।

१. अस्मान् समागत इति पाठ ।

जालैर्विशालैर्वचनैः स तस्याः स्वसंविदं सख्यकरोदुदारः ॥९२॥
अस्यास्तदा प्रेष्ठतमे यदासीचातुर्यधैर्यादिकमत्र युक्तिः।
नैवास्ति गोविन्दपदप्रतापानुभावमात्रेण विनेति मन्ये ॥ ९३ ॥

स्मेराननेन तरलाञ्चललोचनेन
स्निग्धेक्षणेन दरहासरुचा स्वगत्या।
किं वर्णितेन बहुना सखि पेशलैः स्वैः
सम्मुह्य तां रसिकतानिधिराड नाथः ॥ ९४ ॥

प्रबोधितेव गोविन्दवचनैः सापि सुन्दरी।
प्रत्युत्तरं ददौ सख्यः प्रत्युत्तरमनुत्तरम् ॥ ९५ ॥
कथं गच्छस्यदत्त्वैव दानं गोरसविक्रये।
सिञ्जत्काञ्चीकलापेन दर्शयन्ती स्ववैभवम् ॥ ९६ ॥
इयदवधि ते मदीया गतिरपि किं नावलोकिता सुभग।
पश्येत्थमिति वदन्ती पदानि कतिचित्सयन्त्यचलत् ॥ ९७ ॥
न सम्यगवलोकिता गतिरियं त्वदीया मया
मनाङ् निकटमागता निजगतिं पुनर्दर्शय।
अहो कुलवधूजनं निकटमाह्वयन्निर्भयो
भवान् जगति लक्ष्यते विपिनगोचरोत्युद्धटः ॥ ९८ ॥
अतः परं कुतो भीतिस्त्वत्सहायवतो मम।
स्वसहायीकरोत्येष मामेवाहो विपर्ययः ॥ ९९ ॥
गच्छत सख्यो गोकुलमेतद्वचं वदन्तु नन्दाग्रे।
त्वद्धर्मराज्यमार्गे न श्रुतिविषयोङ्गनाधर्षः ॥ १०० ॥
तत् किं व्याजेनैव स्वगृहं गन्तुं करोषि चातुर्यम्।
अहमासन्ध्यं गोप्यो गृहमपि गन्तुं न दास्यामि ॥ १०१ ॥
भवान् पुरुषभूषणः कथमु गोपिका त्वं वद-
त्यहो तदपि सावधि श्रवणमङ्गलं स्वात्मनि।
बहुत्वमपि ते कथं व्रजकुमार लोकोत्तरा

विभाति तव चातुरी विजितवादिजात्युत्तरा ॥ १०२ ॥
विश्वासमुत्पादयितुं स्त्रियोऽस्मान् ज्ञात्वा वदस्येवमयं मृगाक्षि ।
विनैव मद्वाचमये विशिष्टः श्वासो भवत्या भवति श्रमेण॥१०३॥
किमधिकमधिकं ब्रूपे कुलाङ्गनास्त्वङ्ग नेदृशं वचनम् ।
सोढुं शक्ताः परमिह किं कुर्मो नन्दराजसुते ॥ १०४ ॥
गोकुलेश गृहं गन्तुं न ददासि कुतः स्त्रियः ।
वृन्दावने मृगदृशां दानं लगति मामकम् ॥ १०५ ॥
अश्रुतपूर्वमिदं ननु किं तद्दानं लगत्यहो कुत्र ।
चरणे शिरसि करे वा पश्चादुत तद्वदास्माकम् ॥ १०६ ॥
अश्चलेनापि कञ्चुकया यद्गोपितमुरस्तव ।
तस्मिन्निति वदन् वीरः करेणास्पृशत्कुचद्वयम् ॥ १०७ ॥
कथं कुलवधूजनं स्पृशसि हन्त मर्मस्थले
न भीतिमवलम्बसे सकलसेतवोऽप्युज्झिताः ।
सरोजदललोचने सततमित्थमेवाङ्गनाः
स्पृशामि सखि ते कदा वसनसेतुरुल्लङ्घितः ॥ १०८ ॥
वचनोक्तौ द्विगुणितमुत करोषि कामं करीव हृतसेतुः ।
त्वद्वचनसहकृतं मत्करणं द्विगुणं भवत्येव ॥ १०९ ॥
वाक्चातुरीधुरीणं जानीमस्त्वां तु नन्दनृपसूनुम् ।
अतिदुर्ललितं परमिह दानं दधिषु श्रुतं नैव ॥ ११० ॥
किं नालिकेरफलभारसुताम्बुजाक्ष
पूगीफलान्युत कुरङ्गमदं नयामः ।
पटाम्बराण्युत यतो लगतीह दान-
मित्युद्धटं वदसि गोकुलपालक त्वम् ॥ १११ ॥
गोपीषु गोरसस्यैव गृह्णीमो दानमङ्गनाः ।
भवन्तः के कुलस्त्रीषु वक्तुं वचनमर्भकाः ॥ ११२ ॥

---

१. क पंक्ति पाठ ।

विपिनचारिणो वारिसंस्थितान् वदसि वा कथं वल्लवाङ्गने।
इयदवध्यदस्त्वत्स्वरूपमित्यहह नो मया ज्ञातमुत्तमम् ॥ ११३ ॥
व्याजः परं सुन्दरि गोरसस्य कुतोऽस्त्यमूल्यं किमपीह वस्तु।
उरःस्थलस्थायि नयस्यलक्ष्यं मदन्यपुंसो न तु तन्ममैव॥११४॥
सततं वृन्दाकाननमागच्छामः परं पयोदानम्।
नो जातु श्रुतमपि तत्तु कुतो वयं तेऽद्य दास्यामः ॥ ११५ ॥
अये यदद्यावधि चौररीत्या न दत्तमद्याहमशेषतस्तत्।
दानं ग्रहीष्यामि सरोरुहाक्षि क्षणं पुरा विश्रम तत्त्वयैव ॥११६॥
गता गावो दूरं प्रखरखुरचिह्नान्यपि वने।
न दृश्यन्ते हन्त द्रुततरमिहागच्छत ततः।
इति श्रीगोविन्दः प्रियवचनमाकर्ण्य सभयम्।
तदा गोपानाज्ञापयदुशति गोरक्षणविधौ ॥ ११७ ॥
गतेष्वखिलगोपेषु स्वेष्टमासीदिति प्रियम्।
अतिप्रमुदिताः प्रोचुः प्रेमातिशयनिर्भयाः ॥ ११८ ॥
विपरीतमहो वयमेव किल व्रजगोपनितम्बिनि चौरजनाः।
विपिने विजनेऽप्रमदा रुन्धन् वरसाधुजनः स्वयमेव परम् ॥११९॥
विपरीतं भवतीनां धर्मो नहि मे सरोजमुग्धास्यः।
तर्हि त्वत्तो दानग्रहणं युक्तं वतास्माकम् ॥ १२० ॥
बह्व्यो भवत्योऽहमिहैक एव करोमि किं तेन निजानुरूपम्।
दानं बलात्कारिषु देयमेवेत्युच्चैर्वदन्निन्दुमुखीं चुचुम्ब ॥ १२१ ॥
कथमेवं कुलस्त्रीषु करोषि विजने वने।
इत्यमित्यमिति स्मेरस्मितः प्रादान्नखं मुखे ॥ १२२ ॥
अङ्ग त्वदाननविलक्षणसौरभेण ताम्बूलरेखितकपोलयुगेन चाद्य।
सौन्दर्यसीमनखराङ्कितवक्षसा च युक्ता निजं गृहमुदार कथं गमिष्ये ॥
कथं हारः क्षुण्णः कथमु वलयानां विरलता

१. उर स्थलीकृत्य नयस्यलक्ष्यमिति, उर स्थले स्थाप्य नयस्यलक्ष्यमिति पाठद्वयम्।

विलम्बः केनासीद्दधिकलशिका कुत्र किमभूत् ।
प्रियेत्थं पृष्टाहं निजगुरुजनाग्रे सरभसं
किमाख्यास्ये स्त्रीणां परिजनवशो जीवनविधिः ॥ १२४ ॥
सत्यं स्त्रीणां जीवनमन्यायत्तं परं न गोपीनाम् ।
मदधीनमेव किन्तु प्रियसखि तत्ते कुतो भीतिः ॥ १२५ ॥
गोकुलमखिलं तावकमनन्यशरणं विशेषतो गोप्यः ।
किन्तु त्वामिह किञ्चित् कश्चिद्ब्रूयादियं भीतिः ॥ १२६ ॥
वशीकर्तुं प्रविष्टेयं वाणी गोविन्दमानसम् ।
नाशक्नोद्धहिरायातुं प्रेमपूरान्तरायतः ॥ १२७ ॥
व्याजं किमु ब्रूषे भावं प्रकटीकरोषि किं नैव ।
नान्यः शृणोति कश्चित् किं भयमवलम्बसे नाथ ॥ १२८ ॥
कृशाङ्गि दधिभाजनं शिरसि ते मनाग् द्रष्टुम-
प्यहं यत न पारये विपुलभारमाभाति मे ।
तदत्र विनिधेहि तत् क्षणमपाकुरु श्रान्तिम-
प्ययं मलयमारुतो वहति सोपि याच्त्वर्थिताम् ॥ १२९ ॥
कुसुमसुकुमाराङ्ग श्रीमत्युदारतरे मनाक्
त्वदुरसि वरं वासोप्येतद्वयं न सहामहे ।
क्षणमिह तदस्माकं हस्ते कुरु व्रजवल्लवी-
नयनकपयोनीरं नाथ त्वमस्यतिसुन्दरः ॥ १३० ॥
त्वमुत्तार्यनरपयोभाजनं स्वं सरोजाक्षि देयाशु दानं मदीयम् ।
व्रजेश त्वदीयोत्तरीयं नु कस्यै ददाम्येतदेयं कथं त्वद्वियोगात् ॥ १३१ ॥
धृत्वा निरःस्थं कलशं करेण स्थिते प्रिये कस्य पुरो वदामि ।
भग्नं भवत्येतदिति ब्रुवाणो न्यपातयद्भाजनमेकमुच्चैः ॥ १३२ ॥
तदा चन्द्रावल्या निजभुजयुगेन प्रियतमं
निरुध्यैवं प्रोक्तं व्रजमचिरतो गच्छ कथय ।

१. निरुध्येति पाठः ।

न गन्तुं शक्तोऽयं त्वदभिमुखमित्युद्भटतरं
निशम्यैकाऽगच्छद्व्रजमधिकृता नागररसे ॥ १३३ ॥
मया धृतेयं कमलाक्षि किं वानया धृतोऽहं वद तत्त्वमेव ।
समुच्चये नागर को विरोधो विना भवत्पीतदुकूलनीव्योः॥१३४॥
त्वमेव भव मध्यस्था वादिनोरावयोः सखि ।
युवयोर्बिसिनीसूत्रान्तरं नास्ति क मे स्थितिः ॥ १३५ ॥
खिन्ना भवति सखीयं त्वदङ्गसङ्गाभिलाषया सुभग ।
तत्कुरु मनोऽनुरञ्जनमस्या धैर्येऽप्यशक्तायाः ॥ १३६ ॥
त्वत्सङ्गागमनस्य प्रियसखि फलमेतदाविरासीन्नः ।
अन्यामपि निजसदृशीं कर्तुं वाञ्छस्यये किं नु ॥ १३७ ॥
तदा मुदा निजस्पर्शकरणे प्रसरत्करम् ।
नवप्रणयपूरार्द्रहृदया जगदुः प्रियाः ॥ १३८ ॥
मा मा मानद मा स्पृशेति वचसा ता वारयन्त्यः प्रियं
साकूतं करपल्लवेऽपि चिबुके वक्षःस्थलेऽप्यस्पृशन् ।
तत्कालीनविलक्षणेक्षणवशाद्द्राघामिये प्रेयसः
स्पर्शेणापि तथाविधेन वचनेनासंस्तदा तद्वशाः ॥ १३९ ॥
धृत्वाञ्चलं विविधपट्टमयप्रसून-
श्रीस्मारितस्मरनिकेतनतोरणं सः ।
वामेन चारुनखरेण करेण गाढं
तां प्राह गच्छ कथमालि गमिष्यसि त्वम् ॥ १४० ॥
स्मरस्मेरास्येन्दुं तरलतरतारे च नयने
स्मितं तत् साकूतेक्षणमतिमनोज्ञं मृगदृशाम् ।
नवप्रेमार्द्रार्द्रैरमुकुलितैरालि रहितै-
र्निमेषेणेक्षन्त्यो नयननलिनैस्तस्थुरचलाः ॥ १४१ ॥
सखि वद वाङ्मवदनं दृष्ट्वा श्रुत्वा च तदुदितं वचनम् ।
लोकत्रयेपि का स्त्री सम्मुग्धा नो भवेत् सुभगा ॥ १४२ ॥

भ्रूचापाहितलोचनाञ्चलशरव्रातैः पुरा विद्रुता-
स्तेभ्यः स्वोर्वैरणं कथञ्चिदपि नो दृष्ट्वा परावृत्य च ।
युध्यन्त्यः पृतना इव स्मरमहावीरस्य गोप्यस्तदा
पैश्यन्त्यः सखि चक्रकण्ठमखिलाश्चक्रुर्वशे स्वे हरिम् ॥१४३॥
तत्किमपि गोपिकासु प्रियेक्षणं प्रकटमालि तत्समये ।
सम्मोहमानशबलं भावं कमपि प्रियास्वकरोत् ॥ १४४ ॥
श्यामामृतजलधिं यद् गोपीनयनाञ्चलापगा मिलिताः ।
तत्सारूप्याद्वैक्यं प्राप्ता इव तास्तदाऽभूवन् ॥ १४५ ॥
मुग्धाननोपरि हरे परिवारिताहं
मुग्धाञ्चलं समभवत् पथि नो विलम्बः ।
यत्त्वन्मनोभिमतमङ्ग तदेव दास्या-
म्युल्लङ्घ्य गेहपतिमप्यतियत्नतोऽहम् ॥ १४६ ॥
एवं वदन्ती करपल्लवेन धृत्वा मृगाक्षी चिबुकं प्रियस्य ।
सङ्कोचितं स्वं करपल्लवं सा चुचुम्ब साकूतमथाब्रवीत् सः॥१४७॥
मदभिलषितमेतत् कञ्चुकीकुञ्चितं यत्
मददतिसरसं च श्रीफलश्रीविनिन्दत् ।
वितर किमपि तन्मे वस्तु सत्यं निजोक्तं
कुरु सखि तत एतत्स्वाञ्चलं चातिदूरे ॥ १४८ ॥
एवं ब्रुवन्नञ्चलमाचकर्ष प्रियस्तदा पाटितमीक्षमाणा ।
मृषा रुषा वाचमुवाच गोपी भीतेव सख्यो निजबन्धुवर्गात् १४९
नीविंघ्रमचैव मया नवीना सुलभमित्यङ्ग निजाङ्कलग्ना ।
कृता मुदासीदधुनैव सैवं कृता कथं गेहमहं व्रजामि ॥ १५० ॥
कथं चालितमञ्चलं तव वदेति पृष्टा गृहे
किमुत्तरमहं वदाम्यपि च नास्ति कश्चिन्मिषः ।

१. तथापि न समीक्ष्यन्त्य इत्यपि पाठ. कथञ्चिदपि नो दृष्ट्वेत्यत्र । २. वीक्ष्यन्त्य इति पाठः । ३. पाटितमीक्ष्य मिथ्रिदिति पाठः ।

सुगुप्तमिदमेव नो भवति हन्त किं ते कृतं
व्रजेशसुतकार्यमित्यपि वदात्र कोऽन्यो मिषः ॥१९१॥
स्वप्राणसङ्कटेऽपि त्वामभिधातुं न पारयामोऽङ्ग ।
नो जातु जातिकृपणो निजसर्वस्वं प्रकाशयति ॥ १९२ ॥
एतावता यदि बिभेषि तदा मदीयं
वासो गृहाण मयि कुर्विदयञ्चलं स्वम् ।
एषा तियुक्तिरतिमुग्धनितम्बिनीना-
मस्माकमङ्ग न भवत्युत नागरीणाम् ॥ १९३ ॥
नाहं वदामि वनमाल्यथ मौल्यमेव
दध्नो वदाङ्ग वरिवर्ति न मौल्यमस्य ।
यद्याग्रहस्तव तदोचितमस्य मौल्यं
मह्यं त्वमेव वितर स्मरमोहनाङ्ग ॥ १९४ ॥
हारावदाने सुभगाङ्गि मातुर्बिभेम्यहं तेन निजानुरूपम् ।
मौल्यं ददामीति वदंश्चुचुम्ब पूर्णं तवेदं समभून्न वेति ॥ १९५॥
व्रजनृपकुमार सरसिजसुकुमार कृतं तु साधु ते सर्वम् ।
त्यज वसनं ननु कश्चिद् द्रक्ष्यति पान्थो ह्ययं मार्गः ॥ १९६ ॥
लतागेहश्रेणीं विकचविविधाभासरुचिर-
प्रसूनप्रोद्भूतामलपरिमलोन्मत्तमधुपाम् ।
सरोजाक्ष्यन्येषां श्रवणमनसामप्यविषयं
मुदा पश्यावश्यं त्यज निजजनानां भयमपि ॥ १९७॥
निजशरपञ्जरगुप्तं स्वभावसर्वस्वमेव रतिभर्तुः ।
कुसुममयं न लतागृहमिदमिति मन्येऽहमेणाक्षि ॥ १९८॥
निकुञ्जनगरे मनोभवनृपोऽत्र धैर्यादिम-
त्समीरवरमन्त्रिणा सह पिकादिबन्दिस्तुतः ।
स्फुरत्सरसिजोन्मदभ्रमरयूथगीतो जय-

१. अधीति पाठः । २. हन्तेति पाठः ।

त्वपाङ्गशर एष सञ्चरति ते न यावत्परम् ॥ १५९ ॥
रतिप्राणेशोऽयं शशिवदनि तेऽपाङ्गसुषमा-
लवक्रीतो दासः सकमलतडागातिरुचिरम्।
स्वसर्वस्वेनेदं सदनमनुरूपं तव मुदा
चकाराङ्गीकारैः सफलय तदद्य प्रियसखि ॥ १६० ॥
निकुञ्जदुर्गे निजबाणसंहते कन्दर्पवीरः कलकण्ठकूजितैः।
मामाह्वयत्येष रणार्थमत्र तत्कुरु त्वमेवालि सहायमद्य मे ॥१६१॥
त्वदाननरुचा स्मरः सपदि लज्जितो निर्जने
वने भवनमेतदुत्तमतमं विधायास्थितः।
विचित्रकलकूजितानुनयवाग्भिरेनं मुदा
मया सह मदालसेक्षणविलक्षणे मानय ॥ १६२ ॥
त्वदीयनयनाञ्चलाशुगपराजितो विद्रुतः
स्मरः स्वशरसंहते वसति कुञ्जदुर्गे भयात्।
नितम्बिनि सुमध्यमे निजविहारवन्यैः क्षणा-
न्नियन्त्रितुमिहैव तं त्वमपि मत्सहायं कुरु ॥ १६३ ॥
अहमद्य सखि स्वार्थसिद्धिद्वारमिवान्तरम्।
कुचयोः प्राप्य ते प्राप्स्याम्यखिलाः कामसम्पदः ॥ १६४ ॥
चन्द्रावलि त्वन्मुखपूर्णचन्द्रमःसौन्दर्यसिन्धौ कति सन्ति सिन्धवः।
यत्पूर्वपूर्वातिविलक्षणाः क्षणे क्षणे तरङ्गाः मकरीभवन्ति ते १६५
त्वल्लोचनाम्बुजमिदं निजगर्भखेल-
च्चारोन्मदभ्रमरतस्तरलं कृशाङ्गि।
सौन्दर्यसीधु परितः किरति प्रिये यत्
तत्पारणा भवति लोचनभृङ्गयोर्मे ॥ १६६ ॥
मदीयनेत्राब्जविकाशकत्वामेन्दुर्न भानुः शशिकोटिशैत्यात्।
चन्द्रावलि त्वन्मुखवर्णनं तन्मन्ये कवीनां विषयो न वाचाम् १६७॥

१. मद्गुरुश्रीति पाठ।

यदतिशयितरागो मध्यनङ्गस्य तस्मा-
न्निजरसशरचापावध्यशेषं स्वकीयम् ॥
प्रकटमिह मदर्थे पञ्चकारातिगुप्तं
तदिदमतिमनोज्ञं त्वन्मुखाब्जं विभाति ॥ १६८ ॥
मन्मानसं वशीकुर्वद्विभाति तिलकं तव ।
भ्रूचापाहितकन्दर्पकाण्डखण्डं इवाद्भुतः ॥ १६९ ॥
चन्द्रत्वे तु चकोरता मधुपता पङ्केरुहत्वे दृशो-
र्मीनत्वं वदनस्य ते निरुपधिस्नेहाम्बुतायां सखि ।
सौन्दर्यामृतता यदाऽनिमिषता दिव्या तदेत्येतयो-
स्तत्त्वं तावत्सेक्षणे भवति नो निर्धारितं साम्प्रतम् ॥१७०॥
शीकरसहितः शुण्डादण्ड इवानङ्गवारणस्येयम् ।
वेणी विभाति मुक्ताश्रेणी गुच्छातिशुभ्राग्रा ॥ १७१ ॥
लोकोत्तरा हृदयकोमलता तवाभा-
त्यम्भोरुहाक्षि नवपुष्पमयोपि बाणः ।
अन्तर्गतस्तुदति यच्छमनाय तस्य
मां तत्र कुर्वगदराजमिवामृताभम् ॥ १७२ ॥
करचरणनखरचन्द्रश्रेणी लब्धा मया धृता समये ।
चन्द्रावलि स्वकीयं नामान्वर्थं कुरुष्वाद्य ॥ १७३ ॥
भापितहसितविलोकितविलसितवदनाङ्गसङ्गचन्द्रैस्त्वम् ।
शिशिरय चन्द्रावलि मां नामान्वर्थं कुरु स्वीयम् ॥ १७४ ॥
प्रथमः सङ्गम इति ते मदुपायनमेव हृद्यफलयुगलम् ॥
आनीतमतिमनोहरनूपुररवमङ्गलोद्घोषैः ॥ १७५ ॥
विलम्बितं त्यजाम्भोजनयने मन्मनोरथम् ।
पूरयाद्य सखीवृन्दसहिता मुदमाव्रज ॥ १७६ ॥
वदनसुधानिधिगलितामृतमिव वचनं प्रियस्य ताः श्रुत्वा ।

१. स्वयं वै इति च पाठः । २. चन्द्र इति पाठः । ३. निरुपधीति पाठः ।

सर्वेत एव वशीकृतहृदया वदनं मिथोपश्यन् ॥ १७७ ॥

ततः सहजनिर्भरप्रणयपूरसम्प्लावित-
त्रपाधृतिभयाः कृशाङ्गि परिवव्रुरत्युत्सुकाः ।
स्वपाणिकमलैश्च तं चिबुकबाहुगण्डद्वये
स्पृशन्त्य इव वारिधौ निपतिता बभूवुः प्रियाः ॥ १७८ ॥

प्रियापाणिस्पर्शोदितपुलकपालिः समुदित-
स्वभावोद्गारिण्या रसवलितयार्द्रालसदृशा ।
प्रियः पश्यन् वक्त्रं व्रजवरवधूनां विकसित-
स्मितस्मेरं राधा सहचरि चिरं तत्त्वमभजत् ॥ १७९ ॥

गोपीकपोलमुकुरप्रतिबिम्बितस्व-
रूपावलोकनततिस्मृतरासलीलः ।
आनन्दसिन्धुलहरीभिरिव प्रियाभि-
र्युक्तः प्रियः समचलत् स्वनिकुञ्जदेशम् ॥ १८० ॥

प्रियांसदेशे निहितप्रकोष्ठो विचित्रलीलः करपल्लवाभ्याम् ।
कुर्वंश्चकार प्रमदोत्तमासु प्रगल्भभावं कमपि स्मरस्य ॥ १८१॥

तदानीं या शोभा समजनि हरेस्तां निगदितुं
न शक्ताहं किन्तु शृणु वचनमेकं मम सखि ।
यदुत्थाप्योत्थाप्य स्वपदकमले स्थापयति तत्
त्रिलोकीस्त्रीमानं शशिवदनि संक्रामयति सः ॥ १८२ ॥

लतागेहाङ्गणेऽनेकतरुपल्लवपालिते ।
[illegible] विवेश प्रियस्ताभिः स्वोत्तरीयकृतासने ॥ १८३ ॥

स्मितस्मेरास्येन्दुस्तरलितदृगम्भोजयुगलः
परीहासं कुर्वन्नतिरसविकासं व्रजपतिः ।
प्रियः प्रोवाच स्वोचितमखिलदानं वितर मे
गृहाणेत्युच्चैस्तं शशिमुखि चुचुम्ब व्रजवधूः ॥ १८४ ॥

---

१. दत्तेति पाठः

उदारहासोदितदन्तपङ्क्तिप्रकाशसन्दीपितकामभावाः ।
तदा यशोदासुतमानसे नो धैर्यं स्थिरं ताः स्वदशापि चक्रुः ॥१८५॥

करे धृत्वा गोपीं कुसुममयकुञ्जान्तरगतः
प्रियायुक्तः पुष्पैर्नवकिशलयैराशु शयनम् ।
विचित्रं निर्माय स्वयमुदितभावः स्वसमया
मुदा चन्द्रावल्यारमत परमोदारचरितः ॥ १८६ ॥

विपुलपुलकः सीत्काराविर्भवद्रसधारया
मदनसदनाक्रान्तिश्वासोदयातिमनोहरः ।
रभसहसितोदञ्चद्भावप्रभावविलज्जया
रसभरचलद्दृष्टिर्लज्जाविलोलदृशारमत ॥ १८७ ॥

पिककलरवकूजिता कृशाङ्गी कृतघनचुम्बनदन्तदंशभेदा ।
रुचिरविविधवन्यविभ्रमोद्यत्कुसुमजलपालिररीरमद्व्रजेशम् ॥१८८॥

प्रियाङ्गसङ्गेन मयेदृशो रसः प्राप्तः प्रियः कीदृशमाप्तवानिति ।
ज्ञातुं महत्त्वेव नितम्बिनी तदा तद्भावतः प्राप चिरं तदेकताम् १८९॥

कथं नु कृत्रिमो भावः स्थिरो भवति भामिनि ।
यदन्ते सा निजं भावमभजल्लज्जितस्मितम् ॥ १९० ॥

ईषन्मुकुलितनयनं विगतारुणिमाधरं सरोमाञ्चम् ।
श्रमशीकराञ्चितं तद्वदनं धन्यः पिबत्येषः ॥ १९१ ॥

रतिरसजलनिधिविभ्रमतरुणतरङ्गेषु पातितः प्रियया ।
पारं न प्रापायं यदसितचन्द्रः स्वयं पूर्णः ॥ १९२ ॥

न सोढुं शक्तोऽभूत् स्वनयननिमेषान्तरमपि
प्रियावक्त्रं पश्यन् मलयजमयीमां सखि पिबन् ।
प्रियापि प्राणेशं हृदयगतमालिङ्ग्य सुचिरं
समाधिस्थावस्थां समधिगततत्त्वाभजदियम् ॥ १९३ ॥

वेणीग्रथनमारभ्य चरणालक्तकावधि ।
प्रिययोक्तः सखि मेयानलङ्करणमातनोत् ॥ १९४ ॥

ततः प्रियेण स्वकनीनिकानखे मुखेन्दुमादर्श इव प्रदर्शितम् ।
चन्द्रावली वीक्ष्य मुदा तदाननं दरत्रपास्मेरदृशा समैक्षत॥१९५॥
तदातिहर्षोत्पुलकानुकूलं कपोलमानन्दसुधानिधानम् ।
चुचुम्ब गाढं सकचग्रहं तत् सीत्कारधारामुदिताशयः सः १९६॥
विविधप्रसूनसङ्कुलकुञ्चितकेशाञ्चितं तनूष्णीषम् ।
अधिदक्षिणभ्रु किञ्चिन्नतमतिमुदिताकरोत् प्रेष्ठे ॥ १९७ ॥
मृगमदतिलकं पुलकोद्यतिमति भाले विधाय तन्मध्ये ।
निजमुक्ताफलबिन्दुं सुन्दरमकरोत् कृशाङ्गेषा ॥ १९८ ॥
कर्पूरकुङ्कुमकुरङ्गमदादियुक्तै-
रारभ्य सुन्दरकपोलतलं तदीयम् ।
पादाम्बुजावधि कलानिधिचारुवक्रं
पश्यन्त्यलिम्पदुरुधा सखि चन्दनैः सा ॥ १९९ ॥
कुचकुङ्कुमपङ्केन पङ्किलं स्वोत्तरीयकम् ।
बबन्ध सा नितम्बेऽस्य तन्वङ्गी चिरराञ्जनम् ॥ २०० ॥
ततश्चित्रं चरणयोः कुरङ्गमदकुङ्कुमैः ।
चकार चन्द्रवदनी नूपुरद्वयमुग्धयोः ॥ २०१ ॥
हृदि स्वनिष्काभरणं प्रियस्य निधाय हारानपि कुङ्कुमाद्यैः ।
विचित्रतां पुष्पमयस्रजं तत्कण्ठेऽकरोत्कुण्डलमण्डितास्या॥२०२॥
कर्णिकारकुसुमं सुभगाङ्गी कर्णयोः सखि निधाय मुरारेः ।
गण्डमण्डलयुगे तनुरेखं चित्रमद्भुतमतीव चकार ॥ २०३ ॥
प्रियानासापुटे चारु स्वनासापुटभूषणम् ।
कृत्वा स्वयं परिदधौ तदीयं प्रमदोत्तमा ॥ २०४ ॥
ततस्तादृग्रूपं शशिवदनि दृष्ट्वातिमुदिता
हाधीरेवालिङ्ग्य प्रियसखि चुचुम्ब प्रियमुखम् ।

१ अधिभ्रुमि विलोक्यानिविदितेति पाठ ।

न जाने कीदृग्वा सुखमभवदस्या हृदि तदा
दृशोर्नाथस्यापि प्रणयभरपूर्णस्य सुहृशः ॥ २०५ ॥
स्वविलासलवक्रीतकन्दर्पा व्रजसुन्दरीः ।
एवमेवाखिलाः श्रीमान् कृष्णो रेमे रसप्रदः ॥ २०६ ॥
अस्माकं [redacted] जगत्त्रयेऽपि सुभगे नापेक्षितं किञ्चिद-
प्येतावत्परमम्बुजाक्षि सततं सम्प्रार्थनीयं मुहुः ।
इत्थं शश्वदनिन्द्यपङ्कजदृशा नन्दात्मजः सुन्दरः
सर्वस्वार्पणधीरया स रमतामस्मत्कृते सद्मनि ॥ २०७ ॥
राधाचन्द्रावलीगोपीदासीकथितमद्भुतम् ।
सम्पूर्णमभवत् कुञ्जे शृङ्गाररसमण्डनम् ॥ २०८ ॥
इति श्रीमद्व्रजेशस्य तत्प्रियाणां च वाञ्छितम् ।
मिथः सर्वस्वदानं श्रीविठ्ठलः स्वाश्रयेऽकरोत् ॥ २०९ ॥

इति श्रीगोपीजनवल्लभैकतानश्रीविट्ठलदीक्षितविरचिता
दानलीला सम्पूर्णा ॥

---

१ अयं श्लोकः संवत् १६५० वर्षे लिखितपुस्तके पश्चात् टिप्पणरूपेण लिखित, अन्यप्राचीनपुस्तके मंगलभट्टलिखिते [redacted] नास्ति, अतोऽयं श्लोकः पाश्चात्य इति प्रतिभाति, तथापि टीकाकारैः श्रीगोकुलोत्सवैर्विवृत इति मूलेऽस्माभिर्निवेशित इति ।
२. सम्मतमिति पाठः क्वचित् ।

श्रीकृष्णाय नमः ।

श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ।

श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ।

शृङ्गाररसमण्डनम् ।

दशोल्लासः ।

श्रीमत्प्रभुचरणप्रकटितः ।

प्रथम उल्लासः ।

कथय कथय स्वामिन्या मे कथं नवसङ्गमः
  सुमुखि समभूद्गोविन्दस्येन्दिराधिकराधया ।
सखि विदितमेवैतत्ते किं ब्रुवे यदियं कथा
  व्रजवरवधूदासीनां नः कृशोदरि जीवितम् ॥ १ ॥

स्मृतनिजनिजस्वामिन्यस्ताः स्वभावजनिर्भर-
  प्रणयपुलकोद्भिन्नाङ्ग्यः साश्रुलोलविलोचनाः ।
व्रजपरिवृढक्रीडाम्भोधेः परस्परमन्तुभिः
  सुखितहृदयाः सिञ्चन्त्यः श्रीमनोप्यहरंस्तदा ॥ २ ॥

यद्दत्ताविर्भूतश्चिरनिभृतभाग्यैर्व्रजदृशां
  यशोदायां प्राचीदिशि सकलतारापतिरिव ।
तदैवासामासीत् सहजरतिरस्मिन् मधुरिपोः
  परं राधायां सख्यविशयितरागः समजनि ॥ ३ ॥

कदाचित् कालिन्दीपुलिननलिनामोदधनिना ।
  प्रेमोद्माधुर्यमशिथिलसमीरेण ललिते ।

---

१. समीरेणानन्दस्थगितगतिधीरेण ललिते इति, समीरेणानन्दस्थगितगति-धीरेण ललिते इति पाठद्वयम् ॥

मुदा वृन्दारण्ये निजसहचरीवृन्दसहिता-
गता राधा गोपीशतवृतमपश्यद्व्रजपतिम् ॥ ४ ॥
चिरं चेतस्तस्या हरिवदनलावण्यजलधा-
वगाधेऽभूद्राधासहचरि निमग्नं सहदृशा ।
तदा सारङ्गाक्ष्या वदनवरचन्द्रे मधुरिपो-
श्चिरादिष्टे दृष्टिर्न्यपतदनिमेषातिरुचिरा ॥ ५ ॥
यदैवास्या गोपीपरिवृढदृशा दृष्टिरमिल-
त्तदैवाभूद्भावः प्रणयिनि स कोपि प्रियगतः ।
यतः स्तम्भस्वेदोत्पुलकविवशत्वादय इमे
स्फुटा भावास्तस्यां प्रियसखि बभूवुर्न चिरतः ॥ ६ ॥
नवप्रेम्णा पूर्णे हृदि निरवकाशेपि सुदृशः
प्रियापाङ्गानङ्गप्रहितशरसन्दोहवितति: ।
गतान्तः साजात्यात् सुमुखि यदसौ तेन कठिनः
कृशाङ्ग्याः सन्तापः समभवदहो वागविषयः ॥ ७ ॥
चिरादासक्ता सा कृशतनुरशक्ता धृतिकृतौ
तदा राधा बाधाशतवलितभावा प्रियसखि ।
क्वचित् कुञ्जे गुञ्जन्मधुपमुखरे धीरपवना-
श्रिते लीना दीना निजसहचरीं प्राह ललितम् ॥ ८ ॥

मल्हाररागेण गीयते ।

सह विहरति युवतिभिरिह सहचरि हरिरतिकोमलानिले सेवति ।
किमु कथयामि वागविषयो मम मनसि परं खेलति ॥ १ ॥ ध्रुवपदम् ।
वदनकमल एव रुचिरहसिते दृष्टिपतदपगतधृतिगतिरेव ।
अङ्गमपरमनङ्गकोटिरुचिरतरं मया[1] न दृष्टमेव ॥ २ ॥
मदन एवायमिह प्रकट इति जाने नयनकुसुमशरैर्यदति दुनोति ।
इत्थमधीरराधिकाकथितं शुभं वितनोति ॥ ३ ॥

---

१. मयेति नास्ति ।

सकृद्दृष्टं दूराद्वदनकमलं गोकुलपतेः
कथञ्चिन्मे मुग्धस्मितमनुपमं दर्शय पुनः ।
तदा किं ते देयं वद सखि वरीवर्ति भुवने
परं प्राणाः स्युर्मे मधुरिपुदृशा ते वत हृताः ॥ ९ ॥
इत्थमसकलाक्षरं तन्निगदितमाकर्ण्य सहचरी चतुरा ।
राधामवोचद्दूरान्माधवमुपदर्शयन्त्यालिः ॥ १० ॥
वसन्तरागेण गीयते ।

हरिरिह व्रजयुवतीशतसङ्गे ।
विलसति करिणीगणावृतवारणवर इव रतिपतिमानभङ्गे ॥ १ ॥ध्रु०॥
विभ्रमसम्भ्रमलोलविलोचनसूचितसञ्चितभावम् ।
कापि दृगञ्चलकुवलयनिकरैरञ्चति तं कलरावम् ॥ २ ॥
स्मितरुचिरुचिरतराननकमलमुदीक्ष्य हरेरतिकन्दम् ।
चुम्बति कापि नितम्बवती करतलधृतचिबुकममन्दम् ॥ ३ ॥
उद्भटभावविभावितचापलमोहननिधुवनशाली ।
रमयति कामपि पीनघनस्तनविलुलितनववनमाली ॥ ४ ॥
निजपरिरम्भकृतेनुद्रुतमभिवीक्ष्य हरिं सविलासम् ।
कामपि कापि बलादकरोदग्रे कुतुकेन सहासम् ॥ ५ ॥
कामपि नीवीबन्धविमोकससम्भ्रमलज्जितनयनाम् ।
रमते सम्प्रति सुमुखि बलादपि करतलधृतनिजवसनाम् ॥ ६ ॥
प्रियपरिरम्भविपुलपुलकावलिद्विगुणितसुभगशरीरा ।
उद्गायति सखि कापि समं हरिणा रतिरंसरणधीरा ॥ ७ ॥
विभ्रमसम्भ्रमगलदञ्चलमलयाञ्चितमङ्गमुदारम् ।
पश्यति सस्मितमपि विस्मितमनसा सुदृशः सविकारम् ॥ ८ ॥
चलति कयापि समं सकरग्रहमलसतरं सविलासम् ।

१. निधुवनेनेति पाठः । २ रतिरणधीरेति पाठः सर्वत्र ।

राधे तव पूरयतु मनोरथमुदितमिदं हरिरासम् ॥ ९ ॥

श्लोकः—कुवलयदलकोमलाङ्गसङ्गमकटमनोभवभावसुन्दरीभिः ।
विलसति सरसे कलिन्दकन्योपवनभवत्पवने वहत्युदारः ॥११॥

कलिन्दतनयातटोन्मदमधुव्रतास्वादित-
प्रसूननवपल्लवाञ्चितमनोहराकल्पकः ।
स्फुरन्मुरलिकाकलस्वनविमुग्धगोपीजनो
मनोरथशतं हरिः सखि तनोतु पूर्णं तव ॥ १२ ॥

इति श्रीविट्ठलेश्वरविरचिते शृङ्गाररसमण्डने प्रथम उल्लासः ॥ १ ॥

द्वितीय उल्लासः ।

विहारानान्दोलत्रुटदमलहारान् व्रजपते-
श्चिरं दृष्ट्वा मत्तो रतिरतिशयान्याशु समभूत् ।
इतीर्ष्यातः स्थातुं न समशकदासक्तिवशतो
न गन्तुं चेत्थं सा चिरमभवदान्दोलितमनाः ॥ १ ॥

ततोऽन्यत्रागत्य क्वचिदपि लताकुञ्जभवने
मरन्दोन्मत्तालिध्वनितशिखरे धीरपवने ।
निसर्गस्नेहार्द्रे सखि मुकुलयन्त्यम्बुजदृशौ
मुहुः काचिद्राधा निजसहचरीं माह रहसि ॥ २ ॥

कल्याणरागेण गीयते ।

मानसमिदमपि क्षणमालि त्यजति न हरिरातुरमति।
विविधविलसितचारुनयनविशिखविनिहतगति ॥ १ ॥ ध्रुवपदम् ।
कलमुरलीनादमोहितयुवतीवृन्दविलसितवक्षगम् ।
मम नयनयोरपि मुखमादधतं चित्रीकृतनरमृगविहगम् ॥ २ ॥
मदद्विरदमन्थरा सुमुखि सा गतिस्तत्स्मितं
मनो भवति मोहनं किमपि चारु चार्द्रेक्षणम् ।
मुखेन्दुसुषमा च सा वचनचातुरीमाधुरी-

१. वहत्यभीक्ष्णमिति पाठ.। २. करोतीति पाठः। ३ मुररे इति पाठ.।

जितामृतचया बत त्रिभुवनेपि नैवास्त्यहो ॥ ३ ॥
प्रियाया यो मुक्ताफलविरचितो बिन्दुरमलः
स्वभाले कस्तूरीतिलकरुचिरे केलिकुतुकात् ।
धृतः स्वप्रेम्णेन प्रियसखि परीवर्तमुभयोः
स्वरूपस्य ब्रूते किमपरमितो वाच्यमधिकम् ॥ ४
उद्गायतोपि गोपीनिर्भरपरिरम्भविपुलपुलकालेः ।
स्थिरतरतरलग्रीवानासाभूपे मनो हरतः ॥ ५ ॥
वक्रग्रीवमुदञ्चदङ्गुलिचलद्भ्रूवल्लिवक्रेक्षणं
कुञ्चच्छोणतराधरं मुरलिकामुत्फुल्लनासापुटम् ।
व्येत्यस्ताङ्घ्रि यदा सुधाधरसुधापूरैरलं पूरय-
त्यम्भोजाक्षि न लक्षये त्रिभुवने किं कर्तुमिच्छत्यसौ ॥ ६ ॥
आस्तां तावदनङ्गकोटिमदहृन्मत्यङ्गवार्ता हरेः
संस्थानं किमु वर्णयामि सुषमाधाम त्रिभङ्गस्य यत् ।
मद्दृष्टेर्वपुषो विवेकिमनसो मन्ये गतीनामयं
भङ्गः प्रादुरकारि कोपि विधिना येनाहमेतादृशी ॥ ७ ॥
सहासभाषणामोदमदान्धमधुपावृतः
न वेणुं पूरयत्येष किन्तु मामधरामृतैः ॥ ८ ॥
अपि च—मामेवाधरसीधुना मुरलिकाव्याजात् प्रियः पूर्वं-
श्वेतोपि व्यवधायकं वरतनोर्मा भूदिहेत्यग्नपि ।
यच्चेतो हृतवान् स्वयं निजरसं चापूरयत्तेन मे
तद्भावस्तु सुदुर्निवारतर एवायं करोम्याहि किम् ॥ ९ ॥
केदाररागेण गीयते ।
कथमपि मधुमथनं मया सह मनोभवकोटिरुचिरम् ।
रमय कामरसमप्यारस नय रसिकं सुचिरम् । ध्रुवपदम् ।
कुञ्जे निलीयरचितकुसुमशयनं गतया कथमपि रहसि ।

१. व्यत्यस्तां ह्रीति पाठः ।

रतिरभसेन हसन्ती मामपलज्जितया चारुभावे चेतसि ॥ ९ ॥
चाटुकृतावतिचतुरं मृदुतरमतिमन्दहासभाषितया ।
शिथिलीकृतमद्वसनं कुसुमितशयने निवेशितया ॥ १० ॥
मदुरसि कृतशयनं कृतपरिरम्भणचुम्बनादिकया
कृतमधुराधरपानं रतिरणधीरातिधीरयोत्पुलकम् ॥ ११ ॥
विविधबन्धविशारदमानदं जितपिकध्वनिकूजितया सखि ।
श्रमकणाञ्चितमुग्धमुखाम्बुजं तदधरामृतपानमदश्रिया ॥ १२ ॥
अर्धस्रस्तदुकूलमर्धतिलकस्वेदाङ्कुराधश्लथत्-
पुष्पालीरुचिरालिकातिमधुरेणास्येन्दुना मोहनम् ।
रासाधिक्यमदातिवक्ररुचिरभ्रूवल्लिमद्वल्लवी-
वृन्दापाङ्गवशं सुनिर्वृतिपदं गच्छामि पश्यन्त्यपि ॥ १३ ॥
कल्पप्रसूनसौरभ्यकालिन्दीकणविस्तवान् ।
सुखयत्यनिलो नापि तच्चरेणेव मन्थरः ॥ १४ ॥
विकचविविधपुष्पपालिरेषा सह शिशिरांशुकरैर्दहत्ययमन्दम् ।
कथमपि न सुखं करोमि किं वा वद सखि मत्प्रियसङ्गमः कथं स्यात् ॥१५॥
क्रीडाम्भोधौ विविधतरुणीविभ्रमापाङ्गवीचि-
सन्दोहान्दोलितनवनवस्नेहपूरार्द्रसर्वैः ।
अम्भोजश्रीमदनमदहृत्वन्मुखाब्जावलोक-
मोद्यल्लज्जास्मितरुचिरयं पूरयत्वाशिषं ते ॥ १६ ॥
इति श्रीविट्ठलेश्वरविरचिते शृङ्गाररसमण्डने द्वितीय उल्लासः ॥ २ ॥

तृतीय उल्लासः।

मधुसूदनोपि राधामाधाय हृदि स्वकेलिमप्येनाम् ।
विजह्रे रसिकशिरोमणिरत्यासक्त्या ह्यधीर इव ॥ १ ॥
साक्षादनुनयकरणे सव्रीडः प्रणयकोपभीरुस्ताम् ।
परितोतुमुत्य कुत्रचिदासीनोऽचिन्तयद्विविधम् ॥ २ ॥

---

१. दृश्यं नाविदवातिश्रप इनेति पाठ.।

हरि हरि किमभूदिदं नु कुर्यां किमु वानादरकोपतश्च राधा।
चिरविरहभरेण किं करिष्यत्यहह कथं वत सा भवेत् प्रसन्ना॥३॥
कुपितकुटिलभ्रूवल्ली सा मुखोणतराधर-
स्फुरणमरुणक्षेहार्द्रार्द्रातिचञ्चलमीक्षणम्।
रभसचलितस्रंसच्चञ्चद्दुकूलनियन्त्रणं
त्यजति न मनस्तद्रम्भारम्भोरुश्रियमाग्रहि॥ ४॥
कुपितारुणं त्वदीयं लोचनयुगलं विचारयामि मृशम्।
कुवलययुगलमिवारुणपरागपूरारुणं चारु॥ ५॥
त्वद्भ्रूचापाहितापाङ्गशरसन्दोहजा व्यथा।
शाम्येत् त्वदधरास्वादभेषजेनैव नान्यथा॥ ६॥
सुमुखि स्वीयं मत्वा मामिह निजवागमृतपूरैस्त्वम्।
सिञ्चाथ करसरसिजस्पर्शेनापाकुरुष्व तापं च॥ ७॥
विना त्वत्करुणावीचीलसल्लावण्यसागरम्।
न मन्मनोमहामीनो विहर्तुं कुत्रचित् क्षमः॥ ८॥
वदत्येवं नाथे प्रणयभरभारातिशिथिले
रसाले कालिन्दीतटवनिकुञ्जेतिविशदे।
समासीने राधाप्रियसहचरी काचिदवदन्
निजस्वामिन्यास्तत्प्रचुरतरदुःखं मिषकृतम्॥ ९॥

कानररागेण गीयते।

हे सुभग ते विरहे सा सीदति।
अतिदीना सुकुमारी शीतांशुमपि परिनिन्दति। ध्रुवपदम्।
त्रिगुणानिलमपि दहनमाकलयति चन्दनमपि विन्दति खेदम्।
नामैव ते नाथ कथयति कथमपि निजदेहमपि जानाति नेदम्॥ १॥
त्वत्प्राणा जीवतीह त्वल्लीलाविष्टा विचेष्टते।
त्वत्स्फूर्तितानुपङ्गेण गृह्णाति तव नाम सा॥ १०॥
चकितनयनं पश्यन्त्यूर्ध्वं निरीहतनुर्नभस्-

त्वदुदितमहाचिन्तामग्ना तिरोहितवाक् चिरम्।
भुवनदहनत्रासाच्छ्वासं कथञ्चन मुञ्चति
त्वदमिलनदावाग्निज्वालाशिखामिव सुन्दर ॥ ११ ॥
त्वद्विरहमर्मभारणमूर्छामाप्ता कथञ्चनोद्बुद्धा।
भवति त्वदीयकृपया परं किमस्माकमुपचारैः ॥ १२ ॥
पाटीरपङ्कमेषा विषमिव शीतांशुसरसिजे चाग्नी।
कलयति पाशं कण्ठे स्रजमपि हारं महाभारम् ॥ १३ ॥
अधिधरणि लुठति नाथ त्वद्विरहेणातिविह्वला राधा।
विलपति रोदिति पङ्कजमुकुमाराङ्गी त्वदीयापि ॥ १४ ॥
अतिदीना त्वामेव स्वहृदि पुरस्थं विधाय संनत्वा।
न प्रार्थयते स्वीयं जीवनमधिकं किमु श्राव्यम् ॥ १५ ॥
निगदत्यनुपदमचिरं त्वदीयपादाब्जमेव शरणं मे।
जीवय वा मारय मां निजाङ्गसङ्गेन विरहेण ॥ १६ ॥
रोमाञ्चति सीत्कुरुते कृशतनुरुत्कम्पते चिरं सुभग।
ताम्यति मीलति पतति प्रयाति मूर्छेत्यतीवार्ता ॥ १७ ॥
एतावत्यतिविषमज्वरे त्वदीयाधरामृतेनैव।
जीवेत् कृपयसि चेत्त्वं नो चेत् किमहं ब्रुवे दीना ॥ १८ ॥
आसारपीडितनिजव्रजरक्षणाय
लीलोद्धृताचलशिरोमणिरार्द्रचित्तः।
कुर्यान्मनोरथशतं परिपूर्णमेनं
तापं हरत्वचिरतः सखि राधिकायाः ॥ १९ ॥

इति श्रीविठ्ठलेश्वरविरचिते शृङ्गाररसमण्डने (श्रीकृष्णचन्द्रं प्रति दूतिकावचनं नाम) तृतीय उल्लासः ॥ ३ ॥

चतुर्थ उल्लासः ।

अहमिह निवसामि स्वामिनीमानयेथा
मदनुनयवचोभिर्मा चिरं याहि राधाम् ।
इति मधुरिपुणा सा सार्द्रचित्तं नियुक्ता
स्वयमेतिचतुरेदं प्राह राधामुपेत्य ॥ १ ॥

कल्याणरागेण गीयते ।

नन्दसूनुरपिह तव विरहे न राधे सुखयति कथमपि किमपि सम्प्रति ।
तव नामैव विलपति बहुतरमतिविषमं शशिनमपि निन्दति ॥ ध्रुव० ।
यद्गतिचिन्तनेन स्वदंगमाप सा तेन त्वदार्तिमपि सकलां प्राप्नोति ।
किमधिकमालि कथयामि सुकुमारोति ॥ १ ॥
स्वरसम्मुद्धां झङ्कृतिमपि कुरुते नन्दसूनुरायातः ।
इत्युक्ते स्वावस्थामनुसन्धत्ते सखि प्रेयान् ॥ २ ॥
रूपं तवैतदतिसुन्दरनीलमेघ-
मोघत्तडिन्मदहरं व्रजभूषणाङ्गि ।
एतत्समानमिति पीतवरं दुकूल-
मूरावुरस्यपि निभर्ति सदा स नाथः ॥ ३ ॥
अधराञ्जनदीप्तिभिः सुनासापुटमुक्ताफलभूषणं तवास्य-
सदृशं भवतीति गोपि गुञ्जाफलमुच्चैरुरसि प्रियो बिभर्ति ॥४॥
किमित्येतावन्तं विषमशरतापं नु सहसे
चल प्राणप्रेष्ठं मिल विरहतापं च शमय ।
तमप्यन्तः सन्तोषय वचनपीयूषनिचयै-
र्मुदा गोविन्दाङ्के विलस सखि कामं चिरमिह ॥ ५ ॥
अभनि रजनिरेषा सान्द्रमासीत्तमस्तत्
त्यज सुमुखि विलम्बं नीलनीवीं विधेहि ।

---

१ स्वयमपीति पाठ ।

प्रतिपदमतियत्नं नूपुरे मूकयन्ती
चल कुरु वलयादीन्यञ्चलेनावृतानि ॥ ६ ॥
विविधकोमलपल्लवनीरजस्थलजपुष्पदलैः सुभगः स्वयम् ।
शयनमालि विधाय तवागतिं चकितदृष्टि मुहुर्मुहुरीक्षते ॥ ७ ॥
शनैर्गत्यायास्यत्यनु नतदृशा द्रक्ष्यति च मां
समालिङ्ग्य प्रीत्या रतमपि विधास्यत्यतिचिरम् ।
इति स्वान्तश्चिन्ताशतवलितभावोऽपि स तदा
तदा तत्तद्रूपो भवति तदयं केवलरसः ॥ ८ ॥
एतादृशो हरिरयंमभिसरावि त्रिगुणमारुते वहति ।
किमतः परमधिकसुखं वद त्रिलोक्यां वरीवर्ति ॥ ९ ॥
जानासि स्नेहरीतिं तदनु मधुरिपोर्निर्भरस्नेहमास्म-
न्यस्यन्तार्द्रार्द्रता च प्रियतमहृदयस्यासि दूना स्वयं च ।
तत्रागन्तुं तथापि त्वमिह न मनुषे तत्र हेतुं न जाने
मानाम्भोधेरपीत्थं सरसिजनयने सेतुरुल्लङ्घितस्ते ॥ १० ॥
इति श्रुत्वा तस्या वचनमरुणार्द्राञ्चलदृशा
ऽपश्यन्ती दूतीं विरहभरदीनार्द्रकुपिता ।
शनैरर्धस्पष्टाक्षरमवददम्भोयुतदला-
न्युरस्यम्भोजानां प्रियसखि वहन्ती कथमपि ॥ ११ ॥
किमेवं दूति त्वं वदसि युवतीयूथवलितः
स तु स्वच्छन्दं तद्विलसितवशो हन्त रमते ।
तदस्त्वेवं किन्तु प्रियविरहतप्तं तदधरा-
मृतं शीतं पातुं स्पृशति हि मनः किन्नु करवै ॥ १२ ॥
यदि त्वदुक्तं सखि सत्यमेव नायाति नाथस्त्वरितं नु कस्मात् ।
निर्दोषलेपामपि मां यदित्थमुपेक्षते तद्विधिवैपरीत्यम् ॥ १३ ॥
यस्मिन् स्मृतेऽपि चन्दनपङ्को विषमास मारुतो दहनः ।

१. समीक्षन्ती

तदपि न जहाति तं प्रियमतिस्वतन्त्रं मनो हन्त ॥ १४ ॥
अत्रान्तरे च लक्ष्मव्याजात् कुलटाविलोचनाम्बूनि ।
सन्धारयन् कलानिधिरुद्गादनिलो वियोगाग्नेः ॥ १५ ॥
कुलटाकुलकोपारणकटाक्षमोक्षैरिवारुणं चन्द्रम् ।
दृष्ट्वा च हरिविलम्बितमनुतापं साक्रोदीना ॥ १६ ॥

पञ्चमरागेण गीयते ।

हा हा कथं हरिर्मां कृपयिष्यति ।
अधरामृतमपि पाययित्वा जीवयिष्यति ॥ ध्रुवपदम् ।
सङ्गाशयापि साधु न जीवितमिह दूतिका मे वृथा वञ्चनमकृत ।
कं नु व्रजामि शरणं माधवं विना नाथ कृपानिधिरसि दीनायै वदनं दर्शय प्रीतिवृत ॥ १ ॥

परिक्लिष्टामेवं सकृदपि हृदा यत् स्मरति ना-
ऽप्ययोगाग्निज्वालाशबलितमनःस्पर्शमपि तत् ।
न जानाति प्रायस्तदिह सखि साध्वेव समभूत्
सहन्ते न प्राणाः क्षणमपि विलम्बं परममी ॥ १७ ॥
स हि स्त्रीसम्भोगेष्वतुरसमना मन्मथमदो-
ज्झितव्रीडास्ता अप्यतिचतुरमागन्तुमपि न ।
ददत्यन्यत्रेति प्रियतमविलम्बोऽभवदयो
पथि ज्ञातः केनाप्यतिमधुरमूर्तिर्विधिवशात् ॥ १८ ॥
गोपस्त्रीनयनाञ्जनं व्रजवधूनेत्राम्बुजान्तर्गता
तारा तत्कुचचूचुकं मरकताकल्पः कुमारीहृदाम् ॥
गोपीबाहुलतातमालविटपी त्वत्सङ्गमाशाचलद्
वल्लीकल्पतरुः करोतु न चिराद्राधे त्वदिष्टं हरिः ॥ १९ ॥

इति श्रीविठ्ठलेश्वरविरचिते शृङ्गाररसमण्डने चतुर्थ उल्लासः ॥ ४ ॥

पञ्चम उल्लासः ॥

अतीतायामित्थं कथमपि निशायामथ हरिं
दरव्रीडानम्रीभवदतिचलेक्षातिखचिरम् ।
प्रभाते वाक्पेशैरनुनयकृते चातिमधुरं
वदन्तं खिन्नापि प्रणतमपि सासूयमवदत् ॥ १ ॥
यद्रसपूर्णो माधव बहिरन्तश्चापि वर्तसे नूनम् ।
तद्रसविरुद्धवचनं नोचितमृतभाषिणस्ते हि ॥ २ ॥
साधुरसि यस्त्वकीयं गुणमपि रागं तदीयलोचनयोः ।
कृत्वा तन्मालिन्यं स्वयं बिभर्षि व्रजाधीश ॥ ३ ॥
अधरगतं दशनपदं मथयति रसभङ्गनिश्चयं भवति ।
स्थाने स्थानेऽरुणिमानुरागविरलत्वमावदति ॥ ४ ॥
अद्यापि निर्भरध्यानमकटायास्तवान्तरे ।
बहिरप्याविरासीत्तेऽस्याः कुचकुङ्कुमविम्बितम् ॥ ५ ॥
भवान् सा सा भवानासीदिति तस्याः सुरञ्जनम् ।
वसनं वदति श्याम मदपेक्षा तदा कुतः ॥ ६ ॥
यस्तस्यामनुरागः ॥ एव नेत्रारविन्दयोः प्रकटः ।
आसीज्जागरजनितस्तद्गोपनमत्र तेऽशक्यम् ॥ ७ ॥
मन्येऽहं माधव तव लोचनतारान्तरापि सैवास्ते ।
यदिह निमीलयसि मुहुर्गोपयितुं तां मदग्रे ते ॥ ८ ॥
का मम शङ्का वीरस्मररणजयलेखमावहस्युरसि ।
सापि भमदा नूनं लोकातीता ददौ यदिमम् ॥ ९ ॥
तस्या नखाङ्को नैवायं किन्तु त्वद्धृदयान्तरे ।
प्रवेष्टुं रचितं द्वारं तयैवाग्रिमशङ्कया ॥ १० ॥
त्वय्यतिप्रणता सास्ते वीरे यत्कुचकुङ्कुमम् ।
त्वत्पादतलमायातं तदलं गोपनैस्तव ॥ ११ ॥

१ वीक्ष्येति पाठः ।

हृदयानुरूपमेव व्रजेश शीघ्रं विधेहि तामेव ।
अनुसर सरसिजलोचन या कामं तेऽकरोत् पूर्णम् ॥ १२ ॥
अवधीकृता निशा ते स्वागमनेऽद्यापि सा न जातेह ।
अतिसाधुरसि किशोर प्रभात एवागतो यत्त्वम् ॥ १३ ॥
एतादृश्यामपि मयि यदि त्वत्कृतिरीदृशी ।
तदा वदामि किं नाथ किं वा भावि न वेद्मि तत् ॥ १४ ॥
ईषन्मुकुलितनयनं जृम्भन् राधाभयेन रत्यङ्कान् ।
सङ्गोपयन्नुदारः शमयत्वाधिं सरोजाक्ष्याः ॥ १५ ॥
इति श्रीविठ्ठलेश्वरविरचिते शृङ्गाररसमण्डने पञ्चम उल्लासः ॥

षष्ठ उल्लासः ।

अथ तां विषादमूकां स्मरशरखिन्नां स्वरूपमाचरितम् ।
ध्यायन्ती स्वहृदि हरेः शनैरवोचत् सखी चतुरा ॥ १ ॥
शृणु सखि वचनमिदं मम मा कुरु मानं त्वमुन्मुखे तस्मिन् ।
प्राणप्रियेऽनुरागिणि न ह्युचितं जातु मुग्धाक्षि ॥ २ ॥
मन्दानिले वहति माधव एष राधे
प्राप्तोऽभिसारपदवीं यदि काननेऽस्मिन् ।
लोकत्रये किमपरं सुखमस्ति तत्त्वं
जानास्यहं किमु वदामि तथापि तेऽस्मि ॥ ३ ॥
राधे त्वद्भाग्यमहिमा न वेदविषयोऽप्ययम् ।
यन्माधवस्त्रिलोकस्त्रीमृग्यस्त्वयि रतस्तराम् ॥ ४ ॥
किमिति विषीदसि मुग्धे मधुसूदनमाशु मिल मनस्तापम् ।
मुञ्च विलोचनयुगलं सफलय तद्दर्शनेनाद्य ॥ ५ ॥
कतिधा कथितमिदं ते मा परिहर माधवं जातु ।
सागस्केऽपि प्रणयिनि हृदयस्याद्यत्वयद्धचित्त्वात् ॥ ६ ॥
कुचकुङ्कुमपङ्कं सखि लोचननीरेण सिञ्च मा यदयम् ।

प्रकटोनुराग एव प्रियसमविषयो हि नो दहनः ॥ ७ ॥
हरिरतिकोमलचित्तः सोढुमशक्तस्त्वदीयमानमपि ।
तदिहायास्वतिमधुरं वदतूदारो हरत्वार्तिम् ॥ ८ ॥
अत्रान्तरे प्रणयकोपभरस्मराधि-
निश्वासचञ्चदधरां शिथिलाभिमानाम् ।
राधानुरागभरसार्द्रहृदा स चाडु
सानन्दमिन्दुवदनो निजगाद नाथः ॥ ९ ॥
कल्याणरागेण गीयते ।
सरसिजनयने मानं त्यज ।
मयि न तवोचितमसमशरे परिधावति । ध्रुवपदम् ।
निजाधरसुधया तापं मनसिजरचितं दूरीकुरु ।
निजवाचा सुखं तनु ॥ १ ॥
कुचकुम्भपरीरम्भारम्भसम्भावनैव ते ।
सुखयत्वालि मामेवंभूते किं नु विलम्बसे ॥ १० ॥
लोचनकुवलययुगलं तव नवराकाकलानिधिः किरणैः ।
रञ्जयतु तत्प्रभामतिबिम्बात् साङ्को भवत्वद्य ॥ ११ ॥
रतिपतिमङ्गलकलशे नवपल्लवपाङ्क्तिरुल्लसत्वालि ।
तदुपरि स्थितरसप्रकाशकमधं शशिबिम्बमाविभृहि ॥ १२ ॥
यदि मयि कोपिन्येव प्रणयिन्यसि चारुविविधबन्धांस्त्वम् ।
रदखण्डननखरशरान् घटय मुदाहं त्वदीयोस्मि ॥ १३ ॥
त्वद्भ्रूचापाहितौ नेत्रबाणौ कुसुमधन्वनः ।
अलक्ष्यौ किं नु कुरुषे मुग्धे मयि पुरः सति ॥ १४ ॥
सर्वांशेन सखि त्वं सख्यावयोरस्ति किं न वा ।
परिमाणेन धर्मैश्च तन्निर्धारय तत्त्वतः ॥ १५ ॥
परीरम्भाम्भोभिस्तव वचनमन्त्रैस्त्वदधरा-
मृतेन त्वन्नेत्राम्बुजमिलनतश्चापि सुमुखि ।

शमं प्राप्स्यत्येषः स्मरगरलतापः कथमपि
प्रयोगैर्नान्यैस्तत्त्यज सखि विलम्बं प्रियतमे ॥ १६ ॥
त्वयैवाक्रान्तेऽस्मिन्मम हृदयदेशे न हि परः
समाक्रान्तुं शक्तस्तरुणि परमं दैवमसि यत्।
अतो हित्वा शङ्कां मयि कुरु सरोजाक्षि विपुलं
प्रसादं मौनं च त्यज विमुखतां च व्रज मुदम् ॥ १७ ॥
दूरगगवां हरिः स्वमीत्या नवनीरदार्द्रया वाण्या।
उद्धृतवाह्लादनं कुर्वन् राधाप्रियं तनुतात् ॥ १८ ॥
इति श्रीविट्ठलेश्वरविरचिते शृङ्गाररसमण्डने षष्ठः उल्लासः।

सप्तम उल्लासः।

इत्थं प्रियामनुनयेन चिरं कथञ्चित्
राधावरे स्मितमुखीं सखि मानयित्वा।
वेशं विधाय च लतागृहपुष्पशय्यां
प्राप्ते त्रपास्मितदृशीमवदत् सखी ताम् ॥ १ ॥
राधे त्वत्सदृशी लोकत्रये का नु नितम्बिनी।
इत्थंभूतो हरिर्यस्यां तदलङ्कारमातनु ॥ २ ॥
इत्युक्त्वा सुमुखीमतिमुदिता पाटीरमृगमदागरुभिः।
कर्पूरागरुसारैरकरोदुद्वर्तनं साऽस्याः ॥ ३ ॥
ततः केवलकाश्मीरपङ्केनोद्वर्तनं सखि।
सर्वाङ्गे सहजामोदमोहने सुदृशोऽकरोत् ॥ ४ ॥
तस्यास्ततः कनकपट्टमयप्रसून-
गुच्छोल्लसत्तनुतरामलपीतदाम्ना।
सानन्दतः कटितटे प्रकटार्धनाभि-
नीवीं बबन्ध वररञ्जनमोहनाम्नी ॥ ५ ॥
माध्यमिकत्वान्मन्ये शून्यालम्बीह मध्यविज्ञानम्।

स्वाधारं कुचकुम्भावनुमापयतः परं सत्त्वम् ॥ ६ ॥
विद्युति नीलो जलदस्तदुपरि तडितः स्थिरा यदि स्युरहो ।
विविधाकल्पयुतायाः कञ्चुक्याः स्यात्तदा साम्यम् ॥ ७ ॥
परिधाप्यासितकञ्चुकमाकल्पांश्चात्र सहचरी चतुरा ।
तस्यै भावि द्विविधं रतमेव वरोरु सूचयति ॥ ८ ॥
सितपीतयूथिकानवमालत्यादि प्रसूननिकरैः सा ।
उद्ग्रथ्य चारुवेणीं मुक्तागुच्छान्परचयत् प्रान्ते ॥ ९ ॥
मृगमदतिलकं विधाय तिर्यङ्मणिजटितामलमुक्तिकायुतं च ।
तदुपरि विदधे ततश्च पुष्पाण्यलकशते विरकान्यकुर्वतास्याः १०॥
भ्रमरचये कमलारुणपरागरेखा यदि भवेत्तस्याम् ।
मकरन्दबिन्दवश्च स्यात् सीमन्ते तदा साम्यम् ॥ ११ ॥
न मुक्ताश्रेणीयं सुरसरिदये किं नु यमुना ।
न केशाः सिन्दूरं नहि सखि सरस्वत्यनुगता ।
तदेवं वेणीति स्मरविरचितं कामितफल-
प्रदानं तीर्थं माधवमुनिवरस्यैव मिलनात् ॥ १२ ॥
कनकमणिजटितविविधाभरणातिमनोज्ञकर्णयोरुपरि ।
अरुणे चकार कुसुमे मनोजबाणाविवाकृष्टौ ॥ १३ ॥
सततं नन्दकुमारस्वरूपचरितामृतश्रुतावनयोः ।
यो निर्भरोनुरागः प्रकटः सोऽयं न पुष्पयुगम् ॥ १४ ॥
मुद्रिकादिविविधाभरणानि प्रेयसीभुजयुगे परिधाप्य ।
अञ्जनं सखि चकार मृगाक्ष्या लोचनाम्बुजयुगे तनुरेखम्॥१५॥
कुवलयबाणावेतौ रतिपतिराज्ञो यदग्रतः कुटिलौ ।
विधिना रचितौ तत्सखि विद्धौ न बहिः समायातः ॥ १६ ॥
दलिताञ्जननीलः श्रीकृष्णः परमे तदीयदृशोः ।
विषय इति ज्ञापयति प्रियसखि परितोञ्जनं तस्याः ॥ १७ ॥
आधिक्यान्नयनारविन्दगरसो मा यात्विति प्रेयसी

यत्नेनाञ्जनसेतुमत्र विदधे सम्प्रत्यणूद्भिद्भूः ॥
एतेनैव सरित्सहस्रमखिलास्वाशास्वयेऽचालयत्
तद्युक्तं कुटिलस्य हि मियसखि स्वाभाविकोयं गुणः ॥ १८॥
अञ्जनरञ्जितनयनं खञ्जनमेनं जयत्ययं यदिदम् ।
स्थिरमपि सदा हरेर्हृदि तरलतरत्वं विभर्त्येव ॥ १९ ॥
राधाकृपया यद्यपि वर्णयितुं शक्तिरस्ति मे तदपि ।
नो वर्णयामि सङ्गमकथाविलम्बोऽप्यसह्यो यत् ॥ २० ॥
अशेषभूषणं तस्या विधाय सुमनस्स्रजम् ।
कण्ठे चकार पाटीरकुङ्कुमादिविचित्रिताम् ॥ २१ ॥
तन्वङ्गमुत्तरीयं सा परिधाप्य सुरञ्जनम् ।
ददौ कर्पूरकस्तूरीयुतं ताम्बूलमुत्तमम् ॥ २२ ॥
ततश्चादर्शान्तः प्रतिफलितमेषा निरुपमं
स्वरूपं दृष्ट्वातिप्रमुदितमना व्रीडितदृशा ।
कपोले किञ्चित्स्वाश्चलमनुचकारातिरुचिरे
स्मितस्मेरां काचित् सहचरि तदा तां समवदत् ॥ २३ ॥
मालवगौडीरागाभ्यां गीयते ।
राधिके सरसिजनयने, अनुसर मधुमथनम् । ध्रुवपदम् ।
सुमुखि तवानुनये कृतबहुतरयत्नं ।
सम्प्रति कुञ्जगतं व्रजरत्नम् ॥ १ ॥
घननिभहरिमिलने सफलय निजरूपं ।
सुन्दरि राधे विद्युल्लतासरूपम् ॥ २ ॥
त्वदनुगुणो मन्दोयं प्रेरयति प्रेष्ठसङ्गमे पवनः ।
शिक्षयति चातिमन्दं चरणन्यासं घने तमसि ॥ २४ ॥
अयमभिसारयोग्यः समय इति ज्ञापनाय पिकदूतः ।
त्वामाह्वयति कलं सखि कुहूकुहूरित्युदारतरम् ॥ २५ ॥
युवजनहृदयविदारणकुसुमेषु विमुक्तकुवलयेपूणाम् ।

सन्ततिरलौकिकानां तम इत्यभिधीयते सुमुखि ॥ २६ ॥
चन्द्राभिसारिकाशावनितानेत्रार्थमञ्जनं राज्या ।
यद्रचितं वृन्दावनपात्रे स्थूले सदुल्लसति ॥ २७ ॥
ज्ञातं निखिलसखीभिस्तवाङ्गमेतन्मनोजसमराय ।
वद्युक्तमित्यलज्जं तदभिसराराातिसरसहृदा ॥ २८ ॥
नूपुररशनानिःस्वनडिण्डिममुपयाहि माधवं राधे ।
ईषत्कुञ्चित्कुटिलाञ्चलेन नयनेषुणा जय तम् ॥ २९ ॥
कुञ्चिताधरमुदञ्चितदृष्टि स्वां भ्रपाथंनतसस्मितदृष्टिम् ।
कामभावचपकः सखि चुम्बत्वच्युतः सचिबुकग्रहमुच्चैः ॥३०॥
इति श्रीविठ्ठलेश्वरविरचिते शृङ्गाररसमण्डने सप्तम उल्लासः ।

अष्टमः उल्लासः ।

काञ्चनकाञ्चीदामश्रवणाभरणांशुदीप्तकुञ्जस्य ।
द्वारे दृष्ट्वा नाथं सव्रीडां तां सखी प्राह ॥ १ ॥
प्रविश राधिके माधवान्तिकं मदनभूपते राजमन्दिरे ।
विलस राजिते विश्वगुल्लसत्कुसुमपल्लवैः कोकिलस्वने ॥ २ ॥
मन्थरविपुलतडिन्निभघनजघने विविधकुसुमचयरचिते ।
शयने विलस चिरं सुचितरे नितम्बन्युदारतरे ॥ ३ ॥
पिककलकूजितमुखरे सुखय हरिं सात्विकमलानिभनेत्रम् ।
विकसितसरसिजनयने प्रकटय गूढं रसं राधे ॥ ४ ॥
चिरचिन्तनसम्प्राप्तत्वदैक्ये को नु सम्भ्रमः ।
इन्दीवराक्षि कन्दर्पसुन्दरे नन्दनन्दने ॥ ५ ॥
प्रकटस्त्वद्भावोयं रसशतवलितः सरोजमुग्धाक्षि ।
श्रीकृष्णाख्यस्तमिह स्वस्थानगतं कुरुष्वाय ॥ ६ ॥
ततः साकूतार्धप्रणतविपुलानन्दसहज-

---

१. पांयस्थले न सदुल्लसतीति पाठः । २. हरिमाशि इति पाठः ।

स्मितस्मेरापाङ्गेक्षणमुदितमञ्जीरनिनदम् ।
विवेशानन्दार्द्रोत्पुलकितशरीरस्य सदनं
हरेर्विश्वङ्मोदप्रसरमुदितालिङ्गनियुतम् ॥ ७ ॥
उद्वेलानन्दजलधितरङ्गपुलकोन्नतम् ।
राधैकतानहृदयं सा ददर्शालि माधवम् ॥ ८ ॥
अहमहमिकया राधासमागमेऽभ्युत्थितैरिवाङ्गरुहैः ।
भीत्या प्रथमागमने परिरब्धुमिवोत्सुकैः रुचिरम् ॥ ९ ॥
राधेक्षणसुधावर्षाम्भोधजावाङ्कुरैरिव ।
रोमभी रसधाराभिरिव राधान्तरोन्मुखैः ॥ १० ॥
भत्यन्तान्तःस्थितप्रेम्णा बहिरागमने सखि ।
कर्मसन्दर्शनायाङ्कुरैरप्रेसरैरिव ॥ ११ ॥
सकुसुमकेशं राधा मञ्जीरनिनादसिद्धकल्पमन्त्रैः ।
अन्तर्गर्भितकुसुमस्तबकमिव स्मरतरुं सत्त्रः ॥ १२ ॥
राधाननराकेशमद्वद्रूपमाम्बुराशिमध्यस्थम् ।
मन्ये ते हक्षीनावुच्चालयतो यदम्बुधग्रात् ॥ १३ ॥
राधागुणामृतसरोवरकर्णयुग्मात्
तद्दृष्टिदृष्टिभरतो बहिरागतौ तत् ।
त्यक्तुं च कुण्डलक्षपावसमर्थचिन्ता-
वालम्ब्य सुन्दरि सदयपि विप्लुतस्ते ॥ १४ ॥
वद्दिदृक्षा रूपामृतरससरस्तद्गुणसरो
हृदि स्मृत्वा चात्रागमनविषये संशयवशात् ।
चलाचल्याधिक्यं श्रवणसरसि स्नेहशफरा-
श्रयौ मन्वानौ तौ शशिमुखि न तज्जातु जहतः ॥ १५ ॥
राधागुणैः सहाविष्टे माधवान्तर्हृदि स्मरे ।
तत्र गन्तुमशक्तोऽयं केतुः कर्णावलम्बितः ॥ १६ ॥

---

१ सम्भाव इति पाठ ।

मानद मण्डनमखिलं रचय कचेषु प्रभिन्नकुसुमेषु ।
रतिगलितेषु मनोहरमलयजकस्तूरिकारेखाः ॥ २० ॥
मृगमदतिलकं ललितं विधाय मुक्ताफलमयं बिन्दुम् ।
कुरु सतडिद्घन इव नवसुधानिधानं सरोजाक्षि ॥ २१ ॥
स्वत्परिरम्भरसामृतभरितं कुचकलशमलसद्युचिरम् ।
मृगमदपत्रविचित्रं कुरु निजकरपद्मविश्रामम् ॥ २२ ॥
विविधाभरणमनोज्ञश्रवणयुगे चारुकुण्डले कृत्वा ।
ततुतरविकचेन्दीवरकुसुमे कुरु तत्र मुग्धाक्ष ॥ २३ ॥

स्वच्चुम्बनारुणकपोलतले मदीये
कन्दर्पगर्वहर तत्प्रतिबिम्बितेन ।
वक्त्रेन्दुरङ्कुसुपमामयमावहस्व-
व्यत्यन्तनिर्मलतनुर्विकचाम्बुजाक्ष ॥ २४ ॥
स्वच्चुम्बनामृतसरोवरमज्जनेन
क्लिष्टाङ्गरागमिव लोचनभृङ्गयुग्मम् ।
आघूर्णमुज्ज्वलय साञ्जनरेखमात्म-
रूपामृताप्लुतमिवाङ्ग कुरुष्व नाथ ॥ २५ ॥

स्वपीतवसनेनाङ्ग नीवीं रचय सुन्दरे ।
नितम्बे शम्बरारातिविजयनिस्वनमेखलाम् ॥ २६ ॥
कलसिञ्जितजितरतिपतिमञ्जीरयुगं च चरणयोः कृत्वा ।
रचयानल्पाकल्पाङ्गुलीष्वलक्तेन चित्राणि ॥ २७ ॥

प्राणप्रियानिगदितः सुमुखीत्यमङ्ग-
स्तन्मण्डनं व्यरचयन्मनसोऽप्यगम्यम् ।
मन्येऽहमालि विविधं निजभावपूर्ण
राधावशः स कृतवानिह तत्र तत्र ॥ २८ ॥

इति श्रीविट्ठलेश्वरविरचिते शृङ्गाररसमण्डने नवम उल्लासः ॥

१. कुसुमानीति पाठ ।

क्षणमपि तिष्ठन्त्यां त्वयि कुचकलशरसस्तदपि नो सहते ।
यत्तज्जरेण रोमाण्यपि बहिरासन्मुदा सङ्गे ॥ ८ ॥
रसमयमङ्गमुदारं माञ्चलपिहितं कुरुष्व मुग्धाक्षि ।
कलकाचलः परागाच्छन्नो न हि जायते जातु ॥ ९ ॥
अधरामृतेन मेऽन्तःस्पर्शेन बहिश्च सरसतां सद्यः ।
सम्पाद्य चिरसञ्चितकामं पूर्णं कुरुष्व निजम् ॥ १० ॥
गाढालिङ्गनचारुचुम्बनमिलद्दन्ताग्रदंशस्फुरत्-
सीत्काराधरसीधुपाननखरोल्लेखार्द्ररोमाञ्चितैः ।
तत्तत्सौरतबन्धकेलिरभसोदारस्मितोत्कूजितै-
र्भावावेदकलोचनाञ्चलदृशा चारीरमच्चां हरिः ॥ ११ ॥
रतिरसतत्त्वज्ञानादुभयोरन्योन्यभावतादात्म्ये ।
युक्तः पुम्भावोऽस्या रतिश्रुतीनां चिरश्रवणात् ॥ १२ ॥
रतिरणधीरा राधा यन्मधुभिदनङ्गकरजशरपातैः ।
पुलकाञ्चितैव मोदं भजते सीत्कारजयनादैः ॥ १३ ॥
अन्योन्यतादात्म्यवतोस्तयोर्यद्रसातिरेकात् सुनिसर्गकाले ।
अन्योन्यतादात्म्यमतः पुनः स्वं भावं रसज्ञौ भजतो मृगाक्षि ॥१४॥
मिलने मिथो मुदा सखि माधवराधारसोदध्योः ।
स्वेदविलासतरङ्गोल्लसितकणा रेजिरे तदङ्गेषु ॥ १५ ॥
माधवदृगञ्चलैकेक्षणरसजलधावपि मिथा मग्ना ।
तत्परिरम्भरसाब्धावपि मज्जत्येतदाश्चर्यम् ॥ १६ ॥
समुद्रत्वोपचारो हि गोपीनाथरसेष्वयम् ।
तेषामवधिमत्त्वेन तद्राहित्यादिह प्रिये ॥ १७ ॥
निरवधि निजरसपूर्णावन्योन्यरसैश्च पूरितौ मैत्री ।
कीदृक्सुखमनुभवतस्तन्नो जानेऽतिवैचित्र्यात् ॥ १८ ॥
इत्थं रमयति रमणे राधा स्वाधीनभर्तृका नाथम् ।
निजमण्डनरचनाय प्रोवाचानन्दिता मधुरम् ॥ १९ ॥

राधाकपोलमुकुरप्रतिबिम्बितं स्वं रूपं विलोक्य हरिरप्यतिहर्षितोऽभूत् ॥
स्वरूपान्तर्निविष्टां तां चुचुम्ब स कचग्रहम् ।
तत्क्षणोद्भिन्नपुलके कपोले कामभावितः ॥ १२ ॥
नागरितेव तदेयत्त्वपास्मितस्मेरवीक्षणावक्त्रम् ।
पश्यन्त्यतिमुदिता नवनिर्भररागाऽवदद्राधा ॥ १३ ॥
किं वर्णयामि माधव तव स्वरूपं न वाङ्मनोगम्यम् ।
प्रत्यङ्गं सुषमाम्बुधिसहस्रमुद्वेलमास्ते यत् ॥ १४ ॥
नेन्दुर्मत्कुचकोकयोगकरणान्मल्लोचनेन्दीवरा-
नन्दान्नैव रविर्न पङ्कजवरं मद्वक्त्रचन्द्रोत्सवात् ।
एवं त्वद्वदनं कवीशवचसां नो गोचरः किन्तु म-
ज्जाग्र्यं यचिरसञ्चितं प्रकटितं सत्यं तदेतत्प्रिय ॥ १५ ॥
विधुर्वा मन्नेत्रोत्पलवरविकासेन निजवाङ्-
मधुस्यन्देनाऽथो सरसिजवरं नाथवदनम् ।
न जाने लावण्यामृतरससरः किन्तु नयना-
म्बुजभ्रामद्भृभावादखिलरसरूपं किमपि वा ॥ १६ ॥
सुन्दरयुवतीवदनं वदाम्यहो पुरुषभूषणस्याथ ।
उभयं प्रमाणसत्त्वादुररीकार्यं हि गोपीनाम् ॥ १७ ॥
प्रतिजानेऽहं प्रिये मम हृदयं प्रकटं तवाननं नान्यत् ।
सहजत्यमितरथा मम वेपस्य कथं भवेद्भवति ॥ १८ ॥
त्वं यद्यनया रीत्या त्रिभङ्गिरूपेण वेणुकलगानम् ।
कर्ता तदैव पुंसामपि युवतीभावमुद्वेलम् ॥ १९ ॥
यद्यपि युवतीनेशस्तथाप्यपाङ्गस्तवात्यमर्यादः ।
विहितस्मरशरलीलो हन्ति विवेकत्रपाधैर्यम् ॥ २० ॥
इति राधावचनसुधाधारोद्गजमन्दभावसुस्मेरः ।
उद्भटभावाधीरो गाढं तामालिलिङ्गायम् ॥ २१ ॥

---

१. प्रियतम तवाननं नान्यविषयं हीति पाठः ।

दशम उल्लासः ।

इयं राधादेवी चिरमिह निजोपासनवशा-
दतिप्रीता दत्वा सुमुखि रससर्वस्वमखिलम् ।
स्वरूपं च श्रीमाधवमुनिवरे कण्ठनिहित-
मकोष्ठा स्वं सम्पादयितुमवदच्चन्द्रगता ॥ १ ॥
त्वच्छृङ्गारं विरचयाम्यहं पुरुषभूषण ।
सुधाक्षि निजवेशं मे सम्पादय चिरेप्सितम् ॥ २ ॥
इत्युक्ता विविधप्रसूननिचयैरुद्ग्रथ्य वेणीं श्रुति-
द्वन्द्वे चम्पकपुष्पकुण्डलयुगं कृत्वा कपोलद्वये ।
चित्रं कुङ्कुमतो विधाय तिलकं तिर्यग्द्विरेखं विभोः
पाटीरेण सकुङ्कुमेन विदधे तस्मिन् स्वमुक्तामयम् ॥ ३ ॥
मार्गचिते सीमन्ते मुक्ताहारं विधाय तस्यादौ ।
हीरकहाटकजटितं भूषणमकरोत् कचाक्रान्तम् ॥ ४ ॥
दत्वाञ्जनं नयनयोरतिचारुसूक्ष्मरेखं कुरङ्गनयना निजभूषणानि ।
कण्ठे चकार सहसस्मितचारुवक्त्रचन्द्रस्य चन्दनकुरङ्गमदादियुक्ते ५॥
प्राणप्रियापाणिपद्मस्पर्शोत्पुलकितोन्नते ।
उरस्युदारे काश्मीरचित्रं व्यरचयद्गुरुः ॥ ६ ॥
एकां रेखामपि यत्कृत्वा तज्जातशोभया राधा ।
विस्मितमना द्वितीयां करोति तद्विस्मयोऽस्माकम् ॥ ७ ॥
निजनीवीमुपरि रणद्रशनां परिधाप्य चात्मभुजभूषाः ।
बाह्वोः कृत्वा तदुरस्यञ्चलमकरोद्विचित्रं सा ॥ ८ ॥
निजमञ्जीरमनोहरचरणाङ्गुलिपल्लवेषु वरभूषाः ।
कृत्वा स्वकुङ्कुमश्रीप्वलक्तचित्रं न सा चक्रे ॥ ९ ॥
इत्थं त्रिभुवनसुन्दरगोविन्दगोपसुन्दरीवेषे ।
रचिते सहजमिवाभाति तद्युक्तं तस्य हि प्रेम्णे ॥ १० ॥
दष्ट्वैकमङ्गमपि पूर्वविलक्षणं सा राधा सुविस्मृततदन्यरसा तदासीत् ।

राधाकपोलमुकुरप्रतिबिम्बितं स्वं रूपं विलोक्य हरिरप्यतिहर्षितोऽभूत् ॥
स्वरूपान्तर्निविष्टां तां चुचुम्ब स कच्छ्रहम् ।
तत्क्षणोज्झितपुलके कपोले काममावितः ॥ १२ ॥
जागरितेव तदेपत्त्रपास्मितस्मेरवीक्षणावक्त्रम् ।
पश्यन्त्यतिमुदिता नवनिर्भररागाऽवदद्राधा ॥ १३ ॥
किं वर्णयामि माधव तव स्वरूपं न वाङ्मनोगम्यम् ।
प्रत्यङ्गं सुषमाम्बुधिसहस्रमुद्वेलमास्ते यत् ॥ १४ ॥
नेन्दुर्मत्कुचकोकयोगकरणान्मल्लोचनेन्दीवरा-
नन्दान्नैव रविर्न पङ्कजवरं मद्वक्त्रचन्द्रोत्सवात् ।
एवं त्वद्वदनं कवीश्वरवचसां नो गोचरः किन्तु म-
द्भाग्यं श्रधिरस्त्रवितं प्रकटितं सत्यं तदेतत्प्रिय ॥ १५ ॥
विधुर्वा मन्नेत्रोत्पलवरविकासेन निजवाङ्-
मधुस्यन्देनाऽथो सरसिजवरं नाथवदनम् ।
न जाने लावण्यामृतरससरः किन्तु नयना-
म्बुजप्रादुर्भावादखिलरसरूपं किमपि वा ॥ १६ ॥
सुन्दरयुवतीवदनं वदाम्यहो पुरुषभूषणस्याथ ।
उभयं प्रमाणसत्त्वादुररीकार्यं हि गोपीनाम् ॥ १७ ॥
प्रतिजानेऽहं प्रिये मम हृदयं प्रकटं तवाननं नान्यत् ।
सहजत्वमितरथा मम वेपस्य कथं भवेद्भवति ॥ १८ ॥
त्वं यदनया रीत्या त्रिभङ्गिरूपेण वेणुकलगानम् ।
कर्ता तदैव पुंसामपि युवतीभावमुद्वेलम् ॥ १९ ॥
यद्यपि युवतीवेशस्तथाप्यपाङ्गस्तवात्यमर्यादः ।
विहितस्मरशरलीलो हन्ति विवेकत्रपाधैर्यम् ॥ २० ॥
इति राधावचनसुधाधारोद्जमन्दभावसुस्मेरः ।
उद्भटभावाधीरां गाढं तामालिलिङ्गायम् ॥ २१ ॥

---

१. प्रियतम तवाननं नान्यविषयं हीति पाठः ।

सा रेमे सुचिरं सखि माधवमधरासवप्रमत्ता ।
रतिरसितौ तौ किमवसुखमनुभवतस्तदा न तज्जाने ॥ २२ ॥
ततो मुक्त्वा नीवीं तदनुगुणभूषामपि तनू-
त्तरीयं प्रेष्ठायाः सुमुखि परिधाय प्रियतमाम् ।
विहारान् श्रीकृष्णः कुचविलुलितस्त्रविप्रियतमा-
भुजाश्लिष्टो मत्तद्विरद इव चक्रे निजवने ॥ २३ ॥
क्वचित् क्रीडां पुष्पापचयमपि च क्वापि शयनम्
स्रजां निर्माणं क्वाप्यधरमधुपानं क्वचिदपि ।
क्वचिद्गानं प्रेष्ठांसनिहितभुजः सूर्यतनया-
तटे कुर्वन् कृष्णः स्खलितगतिरेनां सुखयति ॥ २४ ॥
अहं त्वस्या दास्यात् त्रिजगति न निश्रेयसमपि
प्रमाणत्वेनान्यत्कथमपि विशङ्के सहचरि ।
कथा का वै तस्यास्तदिह [?] यदस्मासु फलितं
तदेतासामेव स्वकृतपरमानुग्रहवशात् ॥ २५ ॥
इदमेव मे सदा सख्याशास्यं नन्दनन्दनो राधाम् ।
सुखयत्वनिशं सास्मास्वनुग्रहं च प्रिया कुर्यात् ॥ २६ ॥
इति श्रीमद्गोपीजनचरणपङ्केरुहयुगा-
नुगाभिस्तत्प्रेमामृतजलधिमग्नाभिरनिशम् ।
बभूवेदं पूर्णं स्मितजितसुधाभिर्विरचितं
निकुञ्जे शृङ्गाराभिधरसवरे मण्डनमिदम् ॥ २७ ॥
यस्मात्सहायभूतौ दामोदरदासहरिवंशौ ।
श्रीविट्ठलरचितमिदं तदभूच्छृङ्गारमण्डनं पूर्णम् ॥ २८ ॥
श्रीकृष्णदेवप्रियरामदासादिषु(भिः?) मकुर्वस्तु मुकुन्दसेवाम् ।
गोवर्धनेशस्य सदा मदीयसर्वस्वरूपस्य कृतं मयेदम् ॥ २९ ॥
इति श्रीमद्गोपीजनवल्लभचरणैकतानश्रीविठ्ठलेश्वरविरचिते
शृङ्गाररसमण्डने दशम उल्लासः सम्पूर्णः ॥

रससर्वस्वे किमप्यधिकम्।

कुलकम्–पञ्चश्लोकेभ्योऽधिकं पञ्चदशश्लोकाभ्यन्तरगतं व्याकरणसम्बन्धसहितमन्वयार्थसन्दर्भसंवलितं कुलकमिति कोविदां समयः। अन्यच व्याकरणसम्बन्धसमेतान्वयार्थसन्दर्भसहृदितं श्लोकयुगलं युग्मम्।

अत्र रससर्वस्वे कुलकषट्कं युग्मद्वयं च वरिवर्ति। प्रथमं तावत् ७–१५, द्वितीयं १६–२१, तृतीयं ३४–३६, चतुर्थं ६२–६८, पञ्चमं ७१–७९, षष्ठं २६०–२६३ चेति श्लोकसंख्या परिमितं ज्ञेयं। प्रथमं युग्मं ४१–४२ श्लोकयोः, द्वितीयं २३०–२३१श्लोकयोः।

श्रीमत्प्रभुचरणैरत्र श्लोकत्रयमारभ्य पञ्चदशश्लोकपरिमितमपि कुलकमुररीकृतमिति तृतीयकुलकेन प्रतिभाति, तेन उपरितनलिखित. स एव नियमो मुख्य इति न। नात्र परिचिन्तनीयं सामान्यनियमनिदर्शनात्।

रससर्वस्वस्यापरं सतसईति नामाभिधानमस्ति, परञ्चात्रान्तिमश्लोके स्वयं ग्रन्थकारै रससर्वस्वमिति मुख्यतयाभिहितं, तेन सम्यक् रससर्वस्वाभिधया मुद्रितम्।

शोधपत्रम्।

पृष्ठे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्–पाठान्तरम्
५	२	यमुना पुलिने	यमुनापुलिने
५	१२	यमुना	यमुनाम्
६	२१	प्रणयभरिता	प्रणयभरिताः
८	११	वासासि	वासांसि
१८	२५	उद पृथु मुक्ताचिते	उदपृथुमुक्ताचिते
॥	॥	सधम्मिल्ले	स धम्मिल्ले
२०	२६	ददात्	अदात्
२१	१९	सुषुमा	सुषमा
२२	१२	ऽदेयम्	न देयम्
२३	१	मज्ञने नान्य०	मज्जनेन। न०
॥	२५	नतत्रत०	न तद्गत०
२४	१९	लोचनां चलपुटे	लोचनाञ्चलपुटे
२८	१२	भूमिः	भूमीः
३०	७	ततो निरात्	ततोऽचिरात्
३२	६	त्रिभ्रती	बिभ्रती
॥	१४	राधा सखि	राधासखि
३३	७	सराधा–	सराधा
॥	८	अति रुचिरा	अतिरुचिरा
३५	२	मयो पूर्वो	मयोऽपूर्वो
॥	११	हव	इव

पृष्ठे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्–पाठान्तरम्
॥	१६	उरु कुङ्कुम०	उरुकुङ्कुम
॥	१७	कराद्वय०	कलशद्वय०
३८	२५	पाटः, पाठः	पाठः, पाठः
४०	७	न त्वलाकिक.	नन्वलौकिक
४०	२४	गोपिका त्वम्	गोपिकात्वम्
४३	२	इत्यमत्यहह	इयमित्यहह
४७	९	वदामि वन०	वदाम्यनय
५१	१०	दयारमन	दयाऽऽरमन्
५२	२१	प्रियानासापुटे	प्रिया नासापुटे
५४	१०	यदिय	त्वदीय
५५	२	मृत	गत
५५	४	सहदशा	व्रजदशा
५५	१८	ललितम्	ललिताम्
५६	१३	मपि	मति
५६	२६	विधुवनेनि	विधुवनेति
५७	१६	मुकुलयन्त्य	मुकुलयन्त्य
५७	२२	मुख	मुख
५८	११	लक्षये	लक्षसे
५८	२१	करोम्याळि	करोत्यालि
५८	२५	निलीयरचित	निलीय रचित
५९	१	हसन्ती मिप	हसन्तमीय
५९	३	कुसुमित	कुसुमित
५९	८	तिलक	तिलक
५९	९	शालिका	रालका
५९	१०	मद्राञ्ची	मुद्राञ्ची
६२	७	सुनुमिद्ध	सुनुरिह
६३	८	तदा	मुदा
६५	११	वदति	वहति
६५	१५	वदति	वहति
६७	७	वदर्ना	वदर्नी
६७	१९	न्येव	न्येव
६७	२३	सखि त्वं	सखित्व
७०	१	भ्रुद्भ्रमः	भ्रुद्भ्रम
७०	२५	कले	कुशल

श्लोकानुक्रमणिका ।

१ भ्रङ्कार०

श्रीकृष्णाय नमः ।

श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ।

श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः

शृङ्गाररसमण्डन.

रससर्वस्व (व्रतचर्या)

શિખરિણી–કુમારીઓને જે મિલન થયું રાધાવર તણું;
રમા ઈચ્છે તોયે કદિ ન મળતું દુર્લભ ઘણું.
રૂડાં જે બાલાઓ સ્મિતલવવડે લજ્જિત કરે.
બધી રામાઓને લલિતવપુથી સાંભળ અરે! ૧
અહો શું તેઓનું અતિસુભગ સૌભાગ્ય અલિ! છે;
વદાયે ના વાણી પણ અટકતી દિવ્ય રસ એ.
સદા શોધે જેને ત્રિભુવનતણી રમ્યરમણી;
બન્યા પોતે પ્રેમે વશ મધુર તે માધવધણી. ૨–૧

ઝૂલણાછંદ–પૂર્વમાં જાનકીનાથમુખ નિરખતાં શુભહૃદયહાર્દને પામનારાં;
ભાગ્યભંડાર વ્રજભૂમિપર પ્રકટીયાં એ પ્રિયાઓ સદા કૃષ્ણકેરાં.
હરિ રસિકવરતણી રતિરસવિહારની જાણતાં અચિંત એ પુણ્ય ધરણી;
વ્રજવનવિષે કર્યો વાસ સખિ! અંતથી અંતર અમંદ આનંદ સરણી. ૨

ગીતિ–તે સમયે અહિં ગોકુલજનના જીવનચરણરેણુ પ્રકટ્યા;
પોતે સકલગુણોની સમાનતા નાથ એ વહન કરતા. ૩
નંદકુંવરના મધુરા રૂપસુધાના વિહારમાં સઘળાં;
મોહિત થઈ બહુ દુર્લભ સજવા સંગમ કરાય વ્રત હસતાં. ૪
ચંપક કુવલય જાતી કુરબક કુંદ કુસુમ સંપત્તિવડે;
વસંતથી પણ સુંદર હેમન્તવિષે કર્યો વ્રતારંભ. ૫
શીત સમારંભ થતાં પ્રિયનું પરિરંભણ અતિ અનુકૂલ;
શશિ અતિસમે સ્વરમણી રજનીને પણ ન તજે આશ્લિષ્ટ.* ૬
સરલનીલ કમલોનાં વિકાસવાથી સખિ! શુભમૃગનયનિ!
સૂચવતાં એઓને નેત્રોત્સવ થાય એમ વ્રજવરથી. ૭

* આલિંગન કરેલો.

ચંદ્રકિરણથી રંજિત ખીલેલાં સહુ મરંદ* કમલવડે;
એહ સુનયનીઓનાં નયનઉપર રતિચુંબન રંગ દિસે. ૮
કરમાતાં કમલો જે પ્રભાતમાં રવિકિરણ સમાં રાતાં;
જણાવતાં રજનીમાં ઉજાગરે લાલ નયનમાં નિદ્રા. ૯
કોકરુદનાં† શીતપવન ફુલ્લ કુમુદ નિનદ‡ તેહ શશિ અનલે;
અતિ સમર્થ વિરહિજનને અહિં દેતાં તાપસ પદ ઉત્તમ જે. ૧૦
પ્રફુલ્લ કુંદ ફુલોએ હસતાં સુંદર ચંદ્ર નિરખવાથી;
પ્રકટ ઋતુમતી નવલી કુમુદવધૂઓ સ્મરે ન શરમાતી. ૧૧
પ્રભાતમાં યમુનાનાં કંઈક ઉષ્ણજલ પણ શીતલ બનિયાં;
પ્રભુસંગમની આશા અંગ સંગને વળિ ઝટ સૂચવતાં. ૧૨
કંપ પુલક§ સીત્કારો શિખવે શું એમને સહજ યોગ્ય;
માની કુમારિયોને સુરતરંગપર મજ્જવરને ભોગ્ય. ૧૩
કુસુમે અતિરતિખેદસ્વેદવડે આંસુએ વિરહિણીનાં;
દિને હરિવિરહ તાપે રતિ સીત્કારે રૂપ એમ થયાં. ૧૪
આર્યા–યમુનાગાં સ્નાન કરી મન વાણી કાયથી બધાંયે જ્યાં;
અવર વિમલ વસનોને સજી સરસ દેવોને પૂજ્યાં. ૧૫
અનુષ્ટુપ્–શૃંગારરસરૂપાત્મ બ્રહ્મ ઐક્ય જણાવતી;
શ્રુતિને ભણતા ભૃંગ–મુનિયો વનમાં સખિ. ૧૬
ગીતિ–શશિ અસ્ત થશે સહુજે તોયે કુમુદો પ્રફુલ્લ આ સજની!
ષોડશસહસ્રગોપીજનનાં મુખ શશિ તણા ઉદય માની. ૧૭
રવિ ઉદય નથી તોયે દંત અધર રુચિર દિવ્ય તેજોએ;
અર્ધ કમલ વિકસેલાં એ શુભ સૂચક ઝટપટ સમય થયે. ૧૮
હમણાંજ ઉદય થાશે હમ કુલબાંધવ અધિક એમ હસતાં;
શોકરહિત કોકકુલો|| એકમેક નિજ સમીપ અનુસરતાં. ૧૯
અભિસારિકા બનેલી રામાઓની મંદ મંદ ગતિમાં;
સિંજ સિંજ નૂપુરના નાદવડે પાપ સર્વ નીસરતાં. ૨૦
અન્યાં જ્યાં થઈ સન્મુખ તેહ દિશા પણ રાગવતી બનતી;
અતિ સુંદર વર ત્યાં એ કૃષ્ણ સુરાગી અહ્ વિસ્મયતા શી. ૨૧

---

* મકરંદરસ. † ચક્રવાકનાં જોડાં રાત્રિએ વિખૂટાં પડવાથી રુદન કરે છે. ‡ અતિ શબ્દો. § રોમાંચ પ્રકટવાં તે. || ચક્રવાક પક્ષીનાં ટોળાં.

પૃથ્વી—વિચિત્ર રચિ મૂર્તિને સરસ તીર રેતી મય;
સ્વવેદવિધિથી કર્યું શુભ પ્રકાર આવાહન,
પવિત્ર બહુ પાદ્ય આચમન અર્ઘ્ય દીધા પછી;
રુડાં વસનથી ઘણાં સખિ! લસેજ કાત્યાયની. ૨૨
અનુષ્ટુપ્—પછી કુંકુમ પાટીર ગંધે લેપી પ્રિયાજને;
કર્યાં સુવર્ણનાં સર્વ શૃંગારે રમ્ય તેમને. ૨૩
ગીતિ—વિધવિધ કુસુમો અર્પી સુગંધ પુષ્પરચિત માલાઓને;
પૂજ્યાં કુમારિયોએ શુદ્ધ ભાવભર સહુ પરવાળાંએ. ૨૪
પીળા રાતા અક્ષત અમલ જલ અને વિવિધ ધૂપ દીપે;
નિજવર મેળવનારાં દેવી સુપ્રસન્ન એમ ભાવ ધરે. ૨૫
વિવિધ માલપૂડાને ઘૃતસહ ખર્જૂર આમ્ર શીફળ શાં;
કદલીફલ દાડિમ વળિ દ્રાક્ષ શેરડી અમૃત સુફલ મીઠાં. ૨૬
ઉત્તમ સાહિત્યવડે ઉપહાર ધરી પછી જલ ધરીને;
તાંબૂલ સમર્પણ કરી ભક્તિવડે તેમને નમ્યા સર્વે. ૨૭
ઝૂલણાં—નિગમપર સુમતિ ધરનાર મુનિવર તણા સરલ ઉરભાવથી પ્રકટિયો રે;
જે પ્રથમ પણ ઉદય વિધિવિધે ના થયો તેહ એ મંત્રને હર્ષભેરે;
દેવિ કાત્યાયનિ! અધિક વિસ્મય જનક રતિરસતણા અતિ અધીશ્વરીહે;
ભગવતિ! સુયોગિનિ! એમ જપતાં ઘણાં દીપતાં ગોપીજન એનધારે. ૨૮
અનુષ્ટુપ્—કર્યું સુકૃત જે દેવિ! પતિ શ્રીપતિ એ હજો;
કરે છે ઇષ્ટ સઘળી ખરે સાંગ પ્રણામ તો. ૨૯
ગીતિ—પછી સ્વતઃ સુમુખિ! સખિ! પ્રિય પ્રકટ ઝટ થતાં સ્વઅંતરમાં;
અહ શું ભાવસહિત એ બની ગયાં જાણતી ન હું તેમાં. ૩૦
ગોપીપતિથી સહજે પતિત્વ પામી હૃદયવાદ કરતાં;
ત્રિભુવન તૃણ સમ જાણી તુચ્છ મુક્તિ પણ મન પર એ ગણતાં. ૩૧
મંગલમય સમય કંઇક અહિં તે જે પર પ્રિયસંગમ બનતાં;
થાય મનોરથ પૂરણ એમ પ્રતિક્ષણ સખિજન મન કરતાં. ૩૨
સુમુખિ! ભદ્રકાલીને કરતાં અર્ચન મૃદુ ઉર હરખાય;
પ્રભુપ્રેમ અમૃતરસસિંધુતરંગવડે અતિ સિંચાય. ૩૩
તેવે મોરમુકુટધર ચંદનચર્ચિત સુંદર સર્વાંગ;
સુરેન્દ્રગજની ગતિને લજાવતા એકલાજ એકાન્ત. ૩૪

પુષ્ટ નિતંબ સુહાગી અમૂલ્ય નિર્મલ પીત વસન ધરતા;
સિંજ સિંજ નૂપુર પદ લલિત ગમનથી મન ચંચલ હરતા. ૩૫
ઘેરાં નયનકમલ કંઈ સહજ મલકતા મધુર મુખે લસતા;
કુંદમાળધર સુંદર વર વ્રજવર આવશે શું મારગ આ. ૩૬
સહજ ઉર્ધ્વ દગ કરતાં સત્વર તર્પિતદૃષ્ટિ મુજને એમ;
મળશે ઉત્સુકમનથી ગ્રીષ્મ સમય જલદ ચાતકી જેમ. ૩૭

હરિણી–મરકતમણિ સ્તંભો જેવા રૂડા ભુજથી મને;
સુકૃત કરિયાં માટે ભેટે વિશાલ ઉરે અને;
અતિ સમય હું ભેટું ગાઢું ઘનસ્તન મધ્યમાં;
પ્રિયતમ અહી, સ્વાંગુક્ત સ્વહસ્તલતાથી આ. ૩૮

ગીતિ–ચુંબન કરે ઉંચેથી ક્યઆહી અમૃતમય વચન વદશે;
ચલિત સરસ નાસાપુટ મૌક્તિકભૂષણ રંગ સુદંત લસે. ૩૯

ઇંદ્રવંશા–*નિસર્ગરાગે રમણીય ભાસવે મનોય પાશે અધરામૃતો હવે;
રસાળભાવે સુવિલાસી એ પ્રભુ સીત્કારકારી અધરો પિએ મમ. ૪૦

ગીતિ–ચંદન લેપનનું પણ અંતરાય ન સહન કરાય પિયુએ;
મૌક્તિકમાળા પાછળ કરવાથી સહજ વપુ મનોહર એ. ૪૧
અમલ કમલમાલાધર અલકમિશ્ર મદતિલક નીલ ઝલકે;
પરમ ઉદાર પધારી આલિંગન વિજનસ્થલમાં કરશે. ૪૨
નિજ સખિ સહુ એમ મળી હું વૃંદાવન નિકુંજમાં જઇને;
ભાગ્યઉદય નંદકુંવર મળતાં સુખશાલી હું બનીશ અને. ૪૩
યમુનાતટપર મૃદુ જ્યાં વહે પવન વહિ જઇશ એકાન્તે;
વિરાજતાં વ્રજવરસહ ચિરસમય રમું ઉરુબંધવિલાસે. ૪૪
હરેક આમ કરંતાં વિધવિધ તેમજ મનોરથો નિત્ય;
પૂજનીય બનિયાં તે પ્રભુપર સહજ ઉપજતાં મૃદુભાવ. ૪૫
વ્રજદેવી ગોપીજન ઉરમાં સ્ફુરતાં વ્રજેશનંદન એ;
પતિ થાજો એમ કહી પૂજન સહુ ત્યાં કરે નિરંતર તે. ૪૬

વસંતતિલકા–સંપૂર્ણ રાત રતિભાવથી ચિત્રબંધે;
થાકી અલિ! જલવિહાર પામવાને.
ઉઠી સજ્યાં વસન સુંદર અંગમાં ને;
ચાલ્યાં પ્રભાત યમુનાપર તે મળીને. ૪૭

---

* સ્વાભાવિક રક્તતાથી.

ઇંદ્રવજ્રા—માર્ગે જતાં મંડલમધ્યમાં એ છે નાથ સાથે ઉર માનતાં તે;
અન્યોન્ય બાહૂ પકડી ન બ્હીતાં ગાતાં રસાળાં પ્રભુભાવવાળાં. ૪૮

રાગ બિહાગ.

ચંદ્રમધુરસુખ! માનદ! સુમદનમાનદ!
ગોપીનયનચકોર! પાનદ! રાધાલોચન કમલ હર્ષકર!
સુખદ! વરદ! અંજનરેન પ્રકટ તારામય અમીઝરણ! ચંદ્ર૦

રાગ ગુર્જરી.

વ્રજાનંદકારી વ્રજનંદકારી ગોપપતિલાગ્યભૂમિધારી;
રસિકવર ગોપીજન પાનરસ નિજસુખ સુજનયન ઠરત જયકારી—ધ્રુવપદ૦
મધુ મલકતાં ગલિત વિમલ સુરલથી લપટ મધુપ કુલ સુખકમલકારી
અમૃત બહુ ગર્વહર અધર પીયૂષ પા મદનાનલ શમનકારી—વ્રજા૦
સ્મિત થતાં પ્રકટ શુભદંત રુચિ ચંદ્રસુખ ચંદ્રિકા સર્વ સંતાપ હારી;
દુર્લભ લલિત કુચ કનક કલશપર કર વિલાસ મરકત મણિધારી.—વ્રજા૦
સુભગ સુમુખીગલે બાહુધારક શું મત્ત ગજરાજ મનહારી;
કર ચિર વિહાર વિરહાનલ શમવ *પુષ્કર ચલન †શીકરથી ભારી.—વ્રજા૦
ચંચલ કટાક્ષશરથી તુજ નયનકમલ કુલિન લલના ધીર હારી;
સુજ વદન સરસ સરપર કર વિલાસ જીત કામ નિત અલસ ગતિ ધારી.—વ્રજા૦
નંદઘર ક્યાર પર શ્રીરાગ સીંચતાં ઉછરેલ સુરવૃક્ષ ભારી;
વ્રજકુમારી સ્વકર કનકમય વેલનું આશ્રય બનો સદા રક્ષ કારી.—વ્રજા૦
હે વ્રજશ્લાઘ્યગુણ! રસિક ગુણ છૂપતાં અતિ લલિત આલાપ કારી;
તેમ જોતાં થતાં મદનના ભાવભર યુવતિપર સહુ પ્રકટ કારી.—વ્રજા૦
રુચિર કૌમાર ચંચલપણે શરમથી ગોપી ઉર ગૃહ શુભ પધારી;
નિજ નખશરવડે મદન પ્રકટાવતા જય જય હૃદયભાવ હારી.—વ્રજા૦
ગોપવનિતા વીજ પ્રકટતાં વેણુ મધુ ગરજનાર તું નિત્ય ભારી;
વચન કરુણામય દૃષ્ટિવૃષ્ટિવડે નવલ ઘન શું હાસ્ય કારી.—વ્રજા૦
ગીતિ—આમ નિરંતર પિયુને ગાતાં વિધવિધ પ્રિયપર મુદિત બની;
તે સદ્ભાગી સર્વે ન્હાવા યમુનાતટપર જતાં મળી. ૪૯
ન્હાતાં નિજ અંગ ઉપર કાલિન્દીનાં અમલ જલ પડ્યાંથી;
પ્રેમાર્દ્ર નંદસુતનાં અંગ સમાં રમ્ય છે સરોજાક્ષિ! ૫૦

---

* હાથીની સુંઢ અને કમલ. † જલના છાંટાઓથી.

કુચચંદનથી રંગિત યમુનાજલ ચંચલ અંગમાં ધાય,
હરિકિરકમલે લુલિત શોભા પદ્માક્ષિ! જહિં અતિ જણાય ૫૧

ઉપજાતિ–સરસ્વતી ત્યાં કુચ કુંકુમોએ ગંગા બન્યાં તેમ નિજપ્રભાએ,
સર્વાર્થ દેનાર અભીષ્ટકાર થયાં ત્રિવેણી યમુના પ્રકાર ૫૨

ગીતિ–યમુનાજલ તે રસભર પીતાં અતિશય ભાવ પ્રકટ કરતાં,
પ્રિયસખિ! તત્ક્ષણ રમિયા નંદકુંવરપર અતિ દીપન કરતાં ૫૩

શિખરિણી–કરી પ્રેમીક્રિડા પ્રણયપુરમાં પૂર્વસમ એ,
નદીમાં ગાતાતાં પ્રિયસખિ! જઈ હર્ષભર તે
પિયુ સાથે જાણે સખિ! વિહરવાને વસનને,
તટે ફેંકી બેઠે કમલમય એ સ્થીર જલમાં ૫૪

ગીતિ–તે કુચકુંકુમવપુની પ્રભાવડે પ્રસરતી સ્મિતશ્રીથી,
અનુપમ રૂપ થયું ત્યાં યમુનાજીની રસમયતા જેથી ૫૫
કરકમલવડે તે જલ છાંટતાં હરખથી પરસ્પર જે,
વિરલ વિરલ બિંદુવડે કમલમુખા બહુ વિરાજતાતાં તે. ૫૬
યમુનાજલ પ્રતિબિંબે નીલઅંગ નભપર કુચકનકગિરિ,
તેપર બિન્દુ તારાગણ જાણે બહુ પરિભ્રમણ કરતા ૫૭

અનુષ્ટુપ્–શ્રીકૃષ્ણ સંગમે થાશે શ્રમના સ્વેદબિન્દુઓ,
સૂચવે બિન્દુઓ આમ ભાવી આગળનું સખિ! ૫૮

ગીતિ–કુમારિયોના કાયા રૂપ ગગનમાં પ્રકટ બિંદુ તારા,
સજની! કંઈક સમયમાં કૃષ્ણચંદ્રનો ઉદય સૂચવનારા ૫૯

અનુષ્ટુપ્–મુખચંદ્રસ્મિતસુધાપાને કુચચકોરને,
લાગેલા બિન્દુઓ અંગે શોભતા હરિણાક્ષિને ૬૦

ગીતિ–બહુ વિહારવશ બનતાં પ્રિયતમ પર એકતાન બનતાંમાં,
વ્રત પૂરણ કરવાને મંદ મંદ વ્રજરાય પધાર્યા ત્યાં ૬૧
મલક મુખે નયનકમલ પર ગળતા મધુર કાન્તિના મધુએ,
અપારરસસાગરમાં સંગમ કરતા સકલ કામનાને ૬૨
યમુનાપવને ઉડતા ચંચલ અલકે સહુ જનમન હરતા,
ગોપીમુખકમલતણા પીતા મધુરસ મધુકર શું ભમતા ૬૩
પીતાંબર ધ[illegible] લલિત સરસ કુંદમાલિકા ધારી,
ખણખણ [illegible] ણ ગતિએ [illegible] ા કરી. ૬૪

મંદ મંદ પદ મૂકી નિયમ ભંગ વ્રત બને એમ મતિને;
મર્દન કરતાં સહજ સ્વાભાવિક જેમનાં વિહરવાં છે. ૬૫
વિધવિધ વચન નિરીક્ષણ લીલામાં નિજ અનુકૂલ અતિ રસને;
અનુભવવા તેઓને પોતે પણ તે સમય મિત્ર સહ છે. ૬૬
અતિ સંતુષ્ટ બની અલિ! દર્શિ સર્વસ્વ ગોપિકાભાવ;
દર્શાવાને નિજના સરલ હૃદય કેટલા સુહૃદ સાથ. ૬૭
અનુષ્ટુપ–પ્રાગ્જન્મીય પુરૂષત્વધર્મોં મિત્રત્વ ધારતા;
એ મિત્રો સહ સંબંધ સૂચવી તે પધારતા. ૬૮
શાર્દૂલવિક્રીડિત–ગાન જ્ઞાની મુનિ ઘણા પ્રિય કરી જે ભૃંગીઓને અહિં;
સ્થાપે રંગ હવે રૂડા સ્વસુખને પોપેજ ઘેલી થઈ;
તેથી હું કરું લક્ષ સૌ ભુવનમાં જેમાં ઘણી છે કૃપા;
તેમાં ગોપીપણું ઘણું ખરું કરે વ્હાલા જરા કાલમાં. ૬૯
અનુષ્ટુપ્–પછી સત્વર એઓનાં વસ્રોને હરિએ હર્યાં;
પ્રિયાઓનો પ્રભુજીને અન્તરાય સહાય ના. ૭૦
શિખરિણી–તદા કાલિંદીએ સ્વજલથીં થયું અંતર રૂડું;
હમોને કેલિનું સખિ! તરત ત્યાં દૂર ન કર્યું;
ગણ્યું તેથી તેને અનુકૂલ સદા વલ્લભવર;
પ્રભુ શ્રી છે તો એ પ્રિયતમ પ્રિયામાં જ સહજ. ૭૧
ગીતિ–સ્ફુટિત લાલપલ્લવના યુગલવિષે સ્થિર સુંદર નવ કુસુમે;
પ્રકટ અમલ પરિમલથી મદમય મધુકરવડે મનોહર જે. ૭૨
રસમય સૃષ્ટિ સરજતાં પુલક બ્રહ્માંડ અતિ કુસુમ વપુજે;
આદિ પુરુષ સમ અલિકુલરૂપ શ્રુતિગણ ગુણગણ અતિ ગાયે. ૭૩
કર્ણ સુધી ખેંચ્યાથી અનિયાં મંડલ કુસુમ ધનુષ જ્યાં શું;
સાંધે સ્થિત કેસરશર સમુદય ધરણ અનુપમ મદનવર શું. ૭૪
કેસરઅંગુલિધર કુલભુજથી ગોપીમનોરથને દેવા;
રહેલ શું સુરતરુવર ચઢ્યા કદંબ ઉપર માધવવર ત્યાં. ૭૫
અનુષ્ટુપ્–પુષ્પવાન્ ચિત્રવસ્રોએ ફૂલાવ્યો નંદના સુતે;
સૌન્દર્યે તો મધુસાવી વૃક્ષ ચોપાસ થાય તે. ૭૬
પુષ્પોનાં કેસરની અણિયોએ શું અમૃત વરસનારું;
પ્રકટ થયું જાણે વ્રજબાલાઓ પ્રિય સમીપ ધરવા શું. ૭૭

કુચચંદનથી રંગિત યમુનાજલ ચલન અંગમાં થાય;
હરિકરકમલે લુંછિત શોભા પદ્માક્ષિ! જહિં અતિ જણાય. ૫૧
ઉપજાતિ–સરસ્વતી ત્યાં કુચ કુંકુમોએ ગંગા બન્યાં તેમ નિજપ્રભાએ;
સર્વાર્થ દેનાર અભીષ્ટકાર થયા ત્રિવેણી યમુના પ્રકાર. ૫૨
ગીતિ–યમુનાજલ તે રસભર પીતાં અતિશય ભાવ પ્રકટ કરતાં;
પ્રિયસખિ! તત્ક્ષણ રસિયા નંદકુંવરપર અતિ દીપન કરતાં. ૫૩
શિખરિણી–કહી પ્રેમક્રિયા પ્રણયપુરમાં પૂર્વસમ એ;
નદીમાં ગાતાંતાં પ્રિયસખિ! જઈ હર્ષભર તે.
પિયુ સાથે જાણે સખિ! વિહરવાને વસનને;
તટે ફેંકી ખેલે કમલમય એ સ્થીર જલમાં. ૫૪
ગીતિ–તે કુચકુંકુમવપુની પ્રભાવડે પ્રસરતી સ્મિતશ્રીથી;
અનુપમ રૂપ થયું ત્યાં યમુનાજીની રસમયતા જેથી. ૫૫
કરકમલવડે તે જલ છાંટતાં હરખથી પરસ્પર જે;
વિરલ વિરલ બિંદુવડે કમલમુખાં બહુ વિરાજતાંતાં તે. ૫૬
યમુનાજલ પ્રતિબિંબે નીલઅંગ નભપર કુચકનકગિરિ;
તેપર બિન્દુ તારાગણ જાણે અહ પરિભ્રમણ કરતાં. ૫૭
અનુષ્ટુપ્–શ્રીકૃષ્ણ સંગમે થાશે શ્રમનાં સ્વેદબિન્દુઓ;
સૂચવે બિન્દુઓ આમ ભાવી આગળનું સખિ! ૫૮
ગીતિ–કુમારિયોના કાયા રૂપ ગગનમાં પ્રકટ બિંદુ તારા;
સજની! કંઇક સમયમાં કૃષ્ણચંદ્રનો ઉદય સૂચવનારા. ૫૯
અનુષ્ટુપ્–મુખચંદ્રસ્મિતસુધાપાને કુચચકોરને;
લાગેલાં બિન્દુઓ અંગે શોભતાં હરિણાક્ષિને. ૬૦
ગીતિ–બહુ વિહારવશ બનતાં પ્રિયતમ પર એકતાન બનતાંમાં;
વ્રત પૂરણ કરવાને મંદ મંદ વ્રજરાય પધાર્યા ત્યાં. ૬૧
મલક મુખે નયનકમલ પર ગળતાં મધુર કાન્તિના મધુએ;
અપાંગરસસાગરમાં સંગમ કરતાં સકલ કામનાને. ૬૨
યમુનાપવને ઉડતાં ચંચલ અલકે સહુ જનમન હરતા;
ગોપીમુખકમલતણા પીવા મધુરસ મધુકર શું ભમતા. ૬૩
પીતાંબર ધર કુંકુમ લલિત સરસ કુંદમાલિકા ધારી;
ખણખણ રશના નૂપુર ઝણ ઝણ ગતિએ ચપલતારા કરી. ૬૪

મંદ મંદ પદ મૂકી નિયમ ભંગ વ્રત બને એમ મતિને;
મર્દન કરતાં સહજ સ્વાભાવિક જેમનાં વિહરવાં છે. ૬૫
વિધવિધ વચન નિરીક્ષણ લીલામાં નિજ અનુકૂલ અતિ રસને;
અનુભવવા તેઓને પોતે પણ તે સમય મિત્ર સહ છે. ૬૬
અતિ સંતુષ્ટ બની અલિ! દર્શિ સર્વસ્વ ગોપિકાભાવ;
દર્શાવાને નિજના સરલ હૃદય કેટલા સુહૃદ સાથ. ૬૭
અનુષ્ટુપ્–પ્રાજ્જ્મીય પુરુષત્વધર્મો મિત્રત્વ ધારતા;
એ મિત્રો સહુ સંબંધ સૂચવી તે પધારતા. ૬૮
શાર્દૂલવિક્રીડિત–ગાન જ્ઞાની મુનિ ઘણા પ્રિય કરી જે ભૃંગીઓને અહિં;
સ્થાપે સંગ હવે રૂડા સ્વમુખને પોષેજ ઘેલી થઈ;
તેથી હું કરુ લક્ષ સૌ ભુવનમાં જેમાં ઘણી છે કૃપા;
તેમાં ગોપીપણું ઘણું ખરુ કરે વ્હાલા જરા કાલમાં. ૬૯
અનુષ્ટુપ્–પછી સત્વર એઓનાં વસ્ત્રોને હરિએ હર્યાં;
પ્રિયાઓનો પ્રભુજીને અન્તરાય સહાય ના. ૭૦
શિખરિણી–તદા કાલિંદીએ સ્વજલથીં થયું અંતર રૂડું;
હમોને કેલિનું સખિ! તરત ત્યાં દૂર ન કર્યું;
ગણ્યું તેથી તેને અનુકૂલ સદા વલ્લભવર;
પ્રભુ શ્રી છે તો એ પ્રિયતમ પ્રિયામાં જ સહજ. ૭૧
ગીતિ–સ્ફુરિત લાલપલ્લવના યુગલવિષે સ્થિર સુંદર નવ કુસુમે;
મકરંદ અમલ પરિમલથી મદમય મધુકરવડે મનોહર જે. ૭૨
રસમય સૃષ્ટિ સરજતાં પુલક બ્રહ્માંડ અતિ કુસુમ વપુજે;
આદિપુરુષ સમ અલિકુલરૂપ શ્રુતિગણ ગુણગણ અતિ ગાયે. ૭૩
કર્ણ સુધી ખેંચ્યાથી અનિયાં મંડલ કુસુમ ધનુષ ક્યાં શું;
સાંધે સ્થિત કેસરશર સમુદય ધરણ અનુપમ મદનવર શું. ૭૪
કેસરઅંગુલિધર કુલભુજથી ગોપીમનોરથને દેવા;
રહેલ શું સુરતરુવર ચહ્યા કદંબ ઉપર માધવવર ત્યાં. ૭૫
અનુષ્ટુપ્–પુષ્પવાન્ ચિત્રવર્ણોએ ફુલાવ્યો નંદના સુતે;
સૌન્દર્યે તો મધુસાવી વૃક્ષ ચોપાસ થાય તે. ૭૬
પુષ્પોનાં કેસરની અણિયોએ શું અમૃત વરસનારું;
મકરંદ થયું જાણે મજબાલાઓ પ્રિય સમીપ ધરવા શું. ૭૭

ચઢતાં પ્રિય સંગતથી કંપિત સમ શીતલ કણે શ્રમિત થતું;
રોમાંચિત થઈ જાણે નવ મૃદુ કેસર થકી અધિક લસતું. ૭૮

અનુષ્ટુપ્–તેમનાં સૌહૃદે આલિ ! બાલકો તો કૃતાર્થ છે;
નિજ મિત્રત્વફલને માને તદ્દ્ભાવ આશને. ૭૯

ગીતિ–સખિ ! અતિ ચકિત બનેલા મુગ્ધભાવથી સ્નિગ્ધ સજલ નયને;
પ્રિયવદન નિરખનારા પ્રેમ ઉદાધમહિ નિમગ્ન બનિયા તે. ૮૦
તે રસને અનુભવતા નિરખે પરસ્પર કૃતાર્થ થવાથી;
ઉમંગ ઉર ઉભરાતાં મુખે મલકતા અધિક થતા સજની ! ૮૧
નિજ ચરિત્ર તેઓને જણાવતા કૌતુક સમ ગોપીને;
ઝટપટ તેહ સમજતાં બાલકસહ અતિ હસતાં આનંદે. ૮૨
શિરપર મોહન ઉપર ચંદન ધવલવસન નિતંબપર છે;
ગોપીજનપર હાસપ્રભા પડી તેમની ઘણી દીપે. ૮૩

અનુષ્ટુપ્–કોટિજ્યોત્સ્ના પ્રસરતી એ વિલક્ષણ કાંતિએ;
મુગ્ધાક્ષીઓ ચકિત શું ભાળતાં ઝટ કૃષ્ણને. ૮૪

ગીતિ–પ્રિય દર્શન આરતથી લજ્જાળાં શ્યામલ ચંચલ નયનાં;
હરાયલાં અંબરને ભાળી અન્યોન્ય હરખથી ઘેલાં. ૮૫
સહસા ત્યાગે કોપિત ક્રીડાવેશોવડે અરુણ નયનાં;
સ્મિતવદનાં પ્રત્યે પ્રભુ હાસ્યમય વચન ઉદારચરિત વદ્યા. ૮૬
જો કે અતિશય ભાવે ન દેહનું ભાન શીત વળિ ક્યાંય;
એઓને પણ સજની ! સહન કરે પ્રભુ એ અતિ આશ્ચર્ય. ૮૭

શાર્દૂ૦–આવી અત્ર વિચિત્ર વસ્ત્ર અબલા ! જે પોત પોતાતણાં;
જાણી તે વ્રતનું રુડું ફલ અહો પ્રેમે હું આપુંજ આ.
હું કોઈ દિન ના અસત્ય વદતો છે સાક્ષિઓ બાલકો;
રૂડાં વસ્ત્ર દઉં ન સંશય કશો એમાં તમો માનશો. ૮૮

ગીતિ–અભિસારિણી વસ્ત્ર સમાં આ જલ અંગ ઉપરથી દૂર રહો;
જલભર થયેલ મૂંગાં નૂપુરનાદે સફલ કરો શ્રવણો. ૮૯
લેતાં વસન, પ્રસરતા કરપર વર કંકણ રણુરણતાં જે;
ઝટ સકલ દિશાના સહુ અશુભ હણો પણ રસમય નાદો એ. ૯૦
અહ વ્રતથી કૃશતા શી થઈ સહજ એમ સખ્યવાત્સલ્યે;
યમુના તરંગભુજથી તમ અંગોને પુનઃ પુનઃ સેવે. ૯૧

વ્રતથી કૃશ તમ વપુને તરગભુજથી અહી સુધાકણને,
અનુરાગે શ્રીયમુનો સિંચે બહુ વિધ પોષણ કરવાને ૯૨
પ્રેરે તત્પર રચવા સગમ, પ્રિય વસન અગ સજવાને,
વિલાસથી અતિ ઘેરા દગવાળા આપને તરગ ભુજે ૯૩
અહિં નિર્મલ જલમા પદકમલ વિસર્જિત સખિઓ ! બહુ કાલ,
તે સ્થલ કમલથીને ધારો ધરણી તણા હરે તાપ ૯૪

હરિણી–બહુ સમયથી જે ભીતિએ તમે યમુનાજીમા,
ચરણ કમલો રહ્યા તે તો બધી ગઈ રાત આ,
કમલફુલ એ બીજી રીતે ન નીરવિષે રહે,
મુજદગ બની ભૃગી પીઓ રૂડા મધુને ચહે ૯૫

ગીતિ–વિકાસ નયનકમલમા કુકુમરગ મનોરમ નખકિરણો,
સૂર્યસમ ઉદયગિરિને આસ કરો તમ તત્પર ઝટ ચરણો ૯૬
આપ તણા ઉરસરપર કુચકનકકલશવિષે સહન પોતે,
ભાવ રસોએ પૂરણ કરે રસે હીન ગ્રહણ કરવા તે ૯૭
સ્વાભાવિક રહિયાળા તમો વસન વિણ પણ રમણીય ઘણા,
શોભા ધરતા સખિઓ ! અમુ હમારા વિકારમય બનતા ૯૮

શિખરિણી–છુપાવી જે શોભા સુરયુવતિથી સ્તુત્ય અહિંઆ,
અપૂર્વા તે તો કૈં વસન ધરતા દિવ્ય સહજા,
મળે તે તો મારા નયનભ્રમરોને સખિજનો !
તમો એકે એકે સરવ મળિ વા અબર અહો ૯૯

ગીતિ–અબરરૂપ તમારી કટિપર રજનકર વસતા વસનો,
અબર નામ ધરે છે અનગવર વીરના રસરસ કવચો ૧૦૦
તમને સત્ય અને પ્રિય કહુ છુ અહિં નહિ હમ ઉપહાસજ આ,
વ્રત નિયમે કૃશ બનિયા કુમારિકાઓ તમે વિમલ મનના ૧૦૧
આમ સુણી નિજવરની વાણી રમણીય હાસ્યની તો આ,
સબધ થતા આવો ગોપીજન સહુ અવર્ણનીય થયા ૧૦૨
વચનચદ્રિકા પ્રભુની મેળવતા પ્રેમસિંધુમા ડૂબ્યા,
તે યમુનાને પણ શ્રીનદકુવર વર વિહારને ભૂલ્યા ૧૦૩

અનુષ્ટુપ–કોઈ ભાવવડે દિવ્ય તેઓ નદકુમારથી,
સબધ અતરે પામ્યા પ્રત્યક્ષ નિજભાગ્યથી ૧૦૪

સમાસ્તરતિના જેવાં વિલક્ષણ સુખી થયાં;
પિયુને જોઈ લજ્જાગાં એ પરાક્ષિ! સુમધ્યમા-. ૧૦૫
ગીતિ–મ'ને અન્યને કે આ થવા વિદિત આમ એક મેક જુવે;
અતિ સંવાદ કરીને બાલાઓ હાસ્ય પામતાં સર્વ. ૧૦૬
કૌતુકસમ માનીને તે ભાવે સ્વાભાવિક હસવું જે;
તેઓનાં સખિ! માનુ વ્રજવર પૂજન તણાં કુસુમ તેને. ૧૦૭
અધિક અલૌકિકભાવે એ પ્રિયસખિ પણ બહાર ના નીકળ્યાં;
યોગ્ય એહ કે તેઓ યમુનામાં નહિ પણ રસમાં ભળિયાં. ૧૦૮
શિખરિણી–તદા કાલિન્દીએ સ્વજલથીં થયું અંતરરહું;
હમોને કેલિનું સખિ! તરત ત્યાં દૂર ન કર્યું.
ગણું તેથી તેને અનુકૂલ સદા વલ્લભવર;
પ્રભુથી છે તો, એ પ્રિયતમપ્રિયામાં જ સહજ. ૧૦૯
ગીતિ–આમ તેમને અંતરભાવ ફરી નિરખી શુભ બોધ થવા;
નંદકુમાર વધા સખિ! મંદ હાસ્યથી અધિક મોહ કરતા. ૧૧૦
મુજ પાસે તમ વસનો પ્રથમે વિપરીત ભાવને વદતાં;
તે નહિ યુક્ત પછીથી થનાર તેથી અહો પ્રિયાઓ! આ. ૧૧૧
જોકે આપવિધે તે ઉચિત નિરંતર રસ અધિક થવાથી;
રસમર્યાદા એમ ન માટે તમ ચીર ત્યો અહિં આવી. ૧૧૨
સ્વાગતા–સર્વતઃ પ્રસરતી કુજદૃષ્ટે આવનારપર વાયુ ન ફૂંકે,
સ્પર્શી થાય ન ખરે તમ અંગે બાલની ઝટ તજો ઉર શંકા. ૧૧૩
ગીતિ–પરમદયાલ પવન તે શીત વિચારી પરાગમય નવલાં,
વસનો ધરાવવાને તમને, જલ ઉપર સંચરે હાં આ. ૧૧૪
અનુમતિ હોય તમારી આવી અહિં મુગ્ધ લોચનાઓ! જો,
તમ અંગ ઉપર આ નિજ અંગવડે આવરણ કરુ હું તો. ૧૧૫
પ્રણયરસસિંધુમાં મન મગ્ન વિનોદવચન નવ વમળે શું,
ઉછળ્યું બહુવિધ ભાવિક દેતી સહ પૂર જેમ ગંગાનું. ૧૧૬
હાસ્યરસોર્મિસમુદ્રે મળ્યું પ્રેમસાગરતણું જે પૂર,
થયું બહાર અહિં તે મન પણ પ્રિયજન સંગમ આતુર ૧૧૭
પૃથ્વી–નિહાળી પિયુના રુદા વદનને સખી! સર્વ તે,
હસી શરમ ભાવથી વિનતદષ્ટિએ અંગ એ.

ગળાં સુધિ કલિંદજાજલવિષે રહેલાં સુખે;
ઘણું અરુણ વસ્ત્રમાં નિજ તણું રહ્યાં શું દિસે. ૧૧૮
ગીતિ–પ્રિયતમ નખપદ રવિનો ઉદય થવા ઝટ અતિ શીતલ જલમાં;
મગ્ન થઈ તપ કરતાં ચક્રવાક સમ કુચમંડલ લસતાં. ૧૧૯
મંદાક્રાંતા–દુઃખી ક્યારે દિવસ ઉગશે એમં ઉત્સાહ ધારી;
જોતાં તેવું મુખ શશિ ઉગે આમ આ રાત ધારી.
બ્હીતાં તેનાં કિરણ પડવે સૂર્યજાનીરમાંહે;
ડૂબ્યાં કોકોસમ નવકુચો દીપતાં કંપતાં એ. ૧૨૦
ગીતિ–શું વર્ણન યમુનામાં નીર ઉપર વિલસતાં સહુ સુખોને;
માનું હું પ્રિયવરહા સખિ ! ઉદય થયેલ ચંદ્રમાઓને. ૧૨૧
ઈંદ્રવંશા–શું ઇન્દુઓ આ પણ એ ઘણા નથી ખીલેલ પદ્મો રવિ હાલતો નહિ;
સંદેહવાળાં વદનોજ તેમનાં ત્યાં આમ તે બાળક વૃંદમાં બન્યાં. ૧૨૨
હરિગીત–તેવે સ્વરસમાં મુદિત વીંટાયેલ ગોપીથી બની;
જેનું મધુર મુખકમલ મલકે જે વિલાસશ્રીતણી.
સંપત્તિએ કોટિક મદનને જીતતા પ્રિય સાથ એ;
બોલ્યાં ક્ષણે સન્મુખ ચપલ અતિ સ્નિગ્ધ જોતાં દૃષ્ટિએ. ૧૨૩
ગીતિ–પરમ ઉદાર ઉચિત આ બોલાવી વસનદાન જે કરવું;
જો તેજ સમયપર તો અંગ સંગ નિજ સફલ થયે બનતું. ૧૨૪
પ્રિય ! તમગ્રહેલ વસ્તુ કોઈસમય નહિ ફરી અલગ બનતી;
તો અહિં હમ વસનોને દેશો કે નહિ ન તે સમજ પડતી. ૧૨૫
જો ન હર્યું એમ કહી આપો નહિ, સ્પર્શવા ન કો બીજા;
સમર્થ હમ વસ્તુને, હર્યું બધું આપ એકલાએ જ. ૧૨૬
હરણ કર્યું છે જેવું તેવું દેવું ઉચિત મહોદાર !
નાથ ! અન્યથા અતિશય અવિનય પણ થાય તે ન સુવિચાર. ૧૨૭
હરિણી–નહિ કુલવધૂ બીજા પાસે કદાપિ ન ક્યાંય તો
કંઈ સરસ કો સાધ્વી સ્વાંગ પ્રકાશ કરે પ્રણે !
અતિ મધુર જે સ્નેહી પ્રાણેશનાં નયનોવિષે;
ક્ષણ પણ નહિ સામું જોતાં વિલોચન તેમનાં. ૧૨૮
અનુષ્ટુપ્–કદાપિ તરુણી કોઈ મત્ત થૈ અંગ દાખવે;
કરે કુમારીઓ કેમ બાલુતાં હાલ તેમ તે. ૧૨૯

આનંદી નંદરાજાના કુમાર પ્રાણવલ્લભ!
જાણીએ તમને આપો હમારાં ચીર સુંદર! ૧૩૦

શિખરિણી—મજે સર્વસ્થાને સહુ બુધજને શ્લાધિત ઘણા;
ગુણોના સિંધો હે! તમ ચરિતને આમ સુણતાં.
હમોને કો ક્યારે શ્રુતિકટુ કહે એમ ભય છે;
સ્વલજ્જાથી હૈયું સુભગ! અદકું ખેદિત બને. ૧૩૧

અનુષ્ટુપ્—તો હે ચાતુર્ય ભંડાર! આપો સત્વર અંબરો;
ઉગે આ નહિ તો સૂર્ય શ્યામ પક્ષ તપાવતો. ૧૩૨

વસન્તતિલકા—ના યોગ્ય આમ થતું આ અતિ સારૂં ચિત્તે;
*સાજાત્યથી પ્રિયતમા તમ ભાનુકન્યા;
હસ્તો પ્રસારી તમ પાસ પધારીં ધીરે,
વસ્રો રૂડાં કમલલોચન! યાચતાં એ. ૧૩૩

ગીતિ—તમ અંગ સંગ બનતાં પીત વસન ઘન ઉપર જેમ વીજ;
અતિ શોભે પ્રિયતમ! તે ચિરસ્થાયિની ઘણી પણ નહીંજ. ૧૩૪
ત્યાં આવતાં દ્વિધાથી ને અહિંઆં આપતાં નહિ વિશેષ;
જો હોય કોઈ હમણાં અહિ તો અતિ અનુચિત સુંદર વેષ. ૧૩૫
અપરસ્રીચિહ્નાંકિત પ્રાણનાથને જુવે નહિ પ્રમદા;
ઇતર પુરુષસહિત તમો હમો નિકટ કેમ આવીયે અંગ! ૧૩૬
સ્વયમેવ વિચાર કરો હમને સર્વત્ર નિત્ય સહુ રીતે;
તમેજ નાથ સુરક્ષક શું અધિક અવર તમને વિનવીએ. ૧૩૭
અતિ શીતલ આ વાયુ અમ મનને ઝપટ કંપવે વાય;
ઋતુ પણ બહુ શીતલ આ તેમાં આ સમય શીત અતિ થાય. ૧૩૮
અધિક કંપતા જલમાં તેથી સુભગ! વસન અમ આપોને;
તમમાં અપાર કરુણા રહી ખરે શીતમાં રૂચે અહિં જે. ૧૩૯
તમો હમારા વસનો ધરી રહ્યા પણ અહિં શીતલ તટમાં;
રહેલ આ બાલક તે કોમલતાથી ન કંપનારા હો. ૧૪૦

હરિગીત—કિંકર તમારાં ચપલ રમ્ય કટાક્ષની સુછટાવડે;
વેચાણ, પરિજન પરહરંતા સત્ય વદનારાં હમે,

---

* સ્રીત્વ સંબંધી એક જાતિપણાને લીધે.

તે સિદ્ધ બનવા કાર્ય આપો વસન પ્રિય! આનંદથી,
કરશું બધું તમ ભાવતું વનમાં વિમલ જલમાં વળી. ૧૪૧
ગીતિ–જાણો સહુ મર્યાદા સૂણો આ અહીં વિનતિ હમારી જે;
વ્રજરાજ સમીપે જઈ સઘળું નહિતર નિવેદન કરાશે. ૧૪૨

પદ–રાગ વિલાસ

એમ બાલાઓવડે વદાય, સખિ! વ્રજવર રસમય હરખાય–ટેક.
કુમારીઓનાં વદનકમલ શુભ મંદ મંદ મલકાય.
પ્રકાશ ગલિત વિમલ મરંદ રસ પૂરે પ્રભુ સિંચાય.–એમ૦
ઝટ ઉદય થતાં પ્રણયપૂરમાં ચિત્ર ભાવ પ્રકટાય.
રતિ રસ રસિક શિરોમણિ તો પણ રોમ રોમ વપુ થાય.–એમ૦
સકલ ગોપિકા સાથે અતિશય સ્નેહે ઐક્ય કરાય.
શીતલ વચને આપ પ્રભુની થર થર કંપે કાય.–એમ૦ (૧૪૩–૧૪૪)

(મરાઠી ચાલ જેવી સાખી)

નવ પ્રેમાળ રસાળ મર્મમય પ્રૌઢિ વિનય વાણીએ;
વશ થઈ પ્રૌઢભાવ સ્મિત પૂર્વક વધા કૃપાળુ પ્રભુ એ. નવ૦ ૧૪૫
ગીતિ–જાઓ ઝટ સઘળાંયે કરો નિવેદન વ્રજનૃપ આગળ તો;
જો વદશે કે આપો, ત્યારે આપીશ હુંય તમ વસનો. ૧૪૬
પુષ્પિતાગ્રા–તમ કથન ખરું બનાવવા હું કપટ વિના ઝટ એજ તો વદું છું,
અહિં નહિ તમ આવવું થશે જો નહિ પરિધાન ન દાન વસ્ત્રનું તો. ૧૪૭
અનુષ્ટુપ્–મા'રી દાસીઓ માત્ર તમો જો સઘળાં થયો;
તો લજ્જાવશતા આવી અયોગ્ય મુજ પાસ તો. ૧૪૮
મા'રુ કહ્યું જ કરવું હોય જો હે કુમારીઓ!
નથી વિરોધ સમયે ઇચ્છા જ બળવાન તો. ૧૪૯
ગીતિ–દાસી થયાં પણ હજુ હમ ઇચ્છા ન શમાય કમલનયનાં;
મધુકરને મધુ ઇચ્છા છે નિજ આધીન ન કમલાધીના. ૧૫૦
પૃથ્વી–જરી અધરકાંતિએ રચિત ચિત્રરૂપે સ્ફુરે;
કહ્યું વિમલ નીરથી નિસરિયાં ઘણા આશયે;
લજાઈ કંઈ મીંચતાં દૃગકટાક્ષથી ભાળવે;
ઘણું તમ બનાવતાં સખિ! તટે બધે શું કહ્યું. ૧૫૧

ત્રપાધન જતા મહા સદન તીરમા તીવ્ર હા,
ન થાય પ્રિયદૃષ્ટિની સરસ વૃષ્ટિએ સીંચતા
વિચારી નિજ અગને યુગલ હસ્તથી ઢાકતા,
ક્ષણે ક્ષણ પ્રિયા ભુજો જઘન કઠ સંકોચતા ૧૫૨

વસતતિલકા—ત્યા નીસર્યે ઉઠ્યાં બિંદુ રૂડા તરંગે,
પ્રાન્તો લસે અધિક એક સમે નદીના
પ્રાણપ્રિયાવિરહ ને પ્રિયનો મિલાપ,
દુ ખ પ્રમોહથી થતા જ્યમ અશ્રુ હાસ્ય ૧૫૩

ગીતિ—ગોપીજનપદઅબુજ નખશશિ વળિ નૂપુર નવ કાંતિવડે,
યમુનાના જલ અનુપમ દિવ્ય બન્યા ત્યા અતિશય સૌન્દર્યે ૧૫૪

શાર્દૂલવિક્રીડિત—કાલિન્દીજલની બહાર સખિહે ! પ્રાણેશની પાસમા,
જાતા બાલકનેત્રમા ધૂલિવડે આશ્ચર્ય દેતા પ્રિયા
શોભ્યા પીયૂષ શા નવા જલદને જોતા સ્વમેઘો તજી,
એને વીજળિયો અલિ ! શુ મળવા મોહે સ્થિરા જાયછી ૧૫૫

ગીતિ—જેમ જેમ યમુનાના તત્પર સખિ ! ગોપિઓ અનુસરતા,
તેમ તેમ તેઓના મણિમય ઝણ ઝણ ઝાંઝર પ્રકટ થતા ૧૫૬
સાજે તત્પર આવી સવારમા ગૃહગમન નિજઅવસ્થા,
નીવ નીરમા મૃગા સરી બ્હાર શબ્દથી પ્રકટ કરતા ૧૫૭
સિંજ સિંજ ઝાંઝરથી કુમારિયો આપતા નિમન્ત્રણ ત્યા
આલીના નયનોને ગમન કરી પદતલે મોહ કરતા ૧૫૮

અનુષ્ટુપ—સ્નેહ આનદ ને હાસ્ય લજ્જા સંકોચ ભીતિથી,
તેમને ભાવ ત્યા કોઈ ભિન્ન ભિન્ન થયો પછી ૧૫૯

ઇંદ્રવંશા—ધાતા ઉંડે ઉત્તમ કો મઝીજતા રે'તા તથા કોઈ તવે સરીજતા,
અગે સ્ત્રિયોના પ્રિયના પ્રકાશતા તદ્રૂપભાવો જલબિંદુઓ સમા ૧૬૦

ગીતિ—સર્વાત્મભાવ સાગરપર એને હરિ નયનમીન રૂડા,
જોઈ કુમારી—સેતૂ દુર્બળ આગળ ગતિ કરવા બનતા ૧૬૧

શિખરિણી—કુમારીના કોઈ અવયવવિષે એક પડતી,
પ્રભુદૃષ્ટિ બીજે અપર સુકુમારીપર થતી
સુઅગો એઓના પરસ્પર આકર્ષણ કરે,
પ્રતાપી હેતૂ એ ન અવર થતો નિશ્ચય મને ૧૬૨

ઉપજાતિ—ગોપીજનોનુ રમણીય રૂપ નિમિત્ત તો પ્રીતિવિષે હતુજ,
પરતુ તે કોઇક દિવ્યભાવે રાજી થયા અમ્બુજનેત્ર તેવે ૧૬૩

શિખરિણી—પ્રતીતિ માટે શુ! નવલવસનો તેહ ભુજમા,
ગ્રહી બેઠેલા જાણે વ્રજવર કરે દાન હમણા
ફરી સ્કધે નાખી, પ્રથમસમ તે ગોપિજનને,
વધા ભાળી રાજીથઈ સ્મિત મુખે રમ્ય હરિએ ૧૬૪

પૃથ્વી—તજી વસન દેવતામય સુનીરમા ખેલતા,
અપૂર્વ રુચિ ધારતા અધિક કાલ આનદતા
ખરેજ અપરાધ તે સુખદ એહ શાન્તિ થવા,
કરો નમન ભૂમિમા શુભશિરે ભુજો જોડતા ૧૬૫

વશસ્થ—યથેષ્ટ ચેષ્ટા નતધારનારને ન યોગ્ય એવુ વદતા મહર્ષિઓ,
બધા પ્રકારે ક્ષણ આપ્રમાદ છે પવિત્ર વાણી મન કાય હોય તો ૧૬૬

ગીતિ—શશિ મદન દેવવનિતા—પ્રભૃતિ સુરતણીય માનહાની આ,
પ્રકટ સહુ વપુશ્રીએ, ન તે ઉચિત તમ સમા મહજ્જનમા ૧૬૭
તમ તનુ શોભા સાગર પર ખેલતા નયનમીન હમ આ,
ભુજદ્વીપમા સહસા પડતા દુ ખી અતિશય તે બનતા ૧૬૮

હરિણી—સરલ સુણતા આંસુ આની નતસ્તુતિ નાથથી,
કહ્યુ અહિત તો કર્મે ખામીજ કેમ સુધારવી,
અતિ ખુશ બને દેવો દોષો ગયે ક્ષણ વારમા,
નિજ હૃદયમા ચિન્તા તેઓ કરે ભય હર્ષમા ૧૬૯

વશસ્થ—ન અન્ય કોઈ નરને નમાય છે ન કો'દિ તેવુ પણ કર્મ થાય છે,
ન તેમ આજ્ઞા પ્રિયની તજાય છે અહિં હવે શુ કરવુ વિધાન રે ૧૭૦

શિખરિણી—ઘણે કાળે દીઠા પ્રિય કૃષ્ણરૂપે પાસ હમણા,
પછી તેવા કર્મો અફલ બનતા કે ન કરતા,
પ્રભુને આ પ્રેમે પ્રણતિ કરવી એ નમનથી,
હમારુ સૌ સારુ પ્રભુપદ ગતિ છે શુભ અતિ ૧૭૧

ગીતિ—સ્ફુરતા એવુ સહસા પ્રાણપ્રિયને નમ્યા સુમુખિ! રમ્ય,
અજલિ જોડી શિરમા મુગ્ધમુખા સ્વામિનીજનો ધન્ય ૧૭૨

શિખરિણી—પછી તેવા ભાવે નમન કરતા સ્પષ્ટ સહજ,
જણાયુ તેઓનુ નિજચરણનુ એક શરણ,

અતિ પ્રેમે પોતે કરુણમય ભાવે વ્રજવરે;
દિધાં તેઓને તો વસન નવલાં સુંદરતર,
સરોજાક્ષીઓ તે નિજ નવલ નાથ પ્રિયતણાં;
ભુજોથી સ્પર્શેલાં પુનિત વસનો આ અતિઘણાં,
મહા ઉત્કંઠાથી મૃદુ વપુવિષે ધારણ થવે;
બન્યાં ભાવે ગોપીજન શિથિલ દેહે બહુ હવે. १७३

ગીતિ–પરિધાન વસન કરવા નિરખી શિથિલ નિખિલ મૃગનયનાંને;
ધરાવવાજ પધાર્યા કદંબથી પ્રિય વ્રજવર ઉતરીને. १७४
કુચ કનક કમલપર અતિ લસતા અલિકુલભ્રમ શુભ અલક વિષે;
નિજ વસનવડે સન્મુખ રહી લુંછે કેટલાં પ્રિયાજનને. १७५

અનુષ્ટુપ્–પછી તે તેમ કરતા સર્વાંગે એક કાલમાં;
સર્વમાં સર્વ રૂપે તો કુમારીજન ભાળતાં. १७६
કટીતટવિષે તેના તે પટ્ટમય દામથી;
લાલ પદ્મસમું વસ્ત્ર બાંધે કૃષ્ણ કલાનિધિ. १७७

ગીતિ–સિત વસન રચિત પુષ્પે ભરેલ કાંચન નવ રુચિ કંચુકિએ;
પાછળ ગ્રન્થિ રચતાં રોમાંચિત હૃદય અધિક રમ્ય કરે. १७८
કમલદલ સમો પાલવ બહુલ વિપુલ ચલક ચલક કબરીમાં;
સ્થાપી શુભ શણગારે ઉન્નત કંચુકિપર તેને કરતા. १७९

વસંતતિલકા–કો ઈષ્ટની રસ ભરી અતિ આર્દ્ર દૃષ્ટે;
દૃષ્ટિ મધ્યે નતમુખાં સ્મિત પામતાં એ.
ધીરે, વિલક્ષણ નિજાનુભવે જણાતા;
ભાવે ભર્યાં કટિવિષે પટ ધારતાંતાં. १८०

વંશસ્થ–લજાઈને ચંચલ લોચનો કરી રુડું નિહાળે પિયુને ફરી ફરી;
ફરી ફરી ગ્રંથિ સરી સુચીરની રહ્યાં કસંતાં કમલાક્ષી તે ધરી. १८१

અનુષ્ટુપ્–મુગ્ધસ્મિત મુખાંભોજે મંજુ* સિંજત ઝાંઝરે.
પધારી તેમણે પૂર્વ સજાવ્યાં દિવ્ય ચીરને. १८२

ઈંદ્રવજ્ર–પીળું પિયુએ પટ રમ્ય દામે બાંધ્યું સ્મિતે સુંદર આર્દ્ર દૃષ્ટે;
ધીરે નિહાળી મુખ પદ્મ એનું જે નીલ ગુચ્છાથકી શોભનારું. १८३

ગીતિ–પ્રિયતમ ભુજના સ્પર્શે રોમાંચિત ઉચ્ચતર ઉરઃસ્થલમાં;
રોમ રોમ વપુ રસીયા મર્મ કરી નીલકંચુકી ધરતા. १८४

---

* સુંદર રીતે સિંજ સિંજ શબ્દ કરતાં.

વસન્તતિલકા–કંદર્પકોટિમદહારક અંગ જોતા,
કો દીર્ઘ કાલ મન અંતર મુગ્ધ થાતા
ધારી નિતંબપર અંબર ઓઢવાના,
ધાર્યા સખિ! શિરવિષે પટ પ્હેરવાના ૧૮૫

ગીતિ–નિરખી તેમ બધુ તે સ્મિતમુખ કમલે પ્રથમ પધારી ત્યાં,
નાભિ નિકટ શિથિલ થતી ગ્રંથિ ઉદ્ધારે કરી સહજ મુક્ત ૧૮૬

પૃથ્વી–પછી શિરવિષે રહી અતિ વિચિત્ર નીવી રુડા–
નિતંબપર ધારતા પ્રભુ વિશેષ શૃગારતા
સ્વકીય ઉપવસ્ત્ર જે બહુલ લાવ શગારનું,
પ્રિયાશિરવિષે ધર્યું અધિક ભૂષણે સોભતું ૧૮૭

વસન્તતિલકા–કો, એ સખિ! પ્રિયતમે મન માન્યું જોતા,
આનદ વેગ ઉભરે મુખ કૈ હસતા
ધાર્યુંજ વસ્ત્ર ઉગતા રવિ કાંતિ જેવું,
શૈથિલ્યતાથી ન ધરી કુચપટ્ટિકાને ૧૮૮

પૃથ્વી–પછી ભુજવિષે રહી વિમલ રમ્ય મોતી અતિ,
પરોવી કરી ગ્રન્થિને મરમ કંચુકી માનથી.
નિહાળી લલિતસ્મિતે સખિ! પધારતા માધવ,
સુચપકસમા રુડા ઉરથી કાઢીયો પાલવ. ૧૮૯

સ્વાગતા–તે ક્ષણે પ્રિયતણા વરઅંગ સ્પર્શથી હરખતા શિથિલાંગી,
એહના કરથી સુંદર ચોળી એ સ્વયં નજરે વળી લીધી ૧૯૦

ગીતિ–અંગદ બાહુયુગલપર કરી કંચુકી ધરી હરિએ એને,
ગ્રંથિ ત્રણ પણ દેતા સખિ! અધિક સુકર ઉકેલવામાં જે ૧૯૧

વસન્તતિલકા–તે કોઈ તો કમલગર્ભતણું ગુમાન,
છોડાવનાર હરિના ઉરમાં રહેલ,
સૌગંધ અંતર જતા મહમા સુભાવ,
તેવે થતો પુલકસીત્કૃતિમોહકાર ૧૯૨

શાલિની–પદ્માક્ષી તે કામ એ ભાવ કહેવા આસક્તિથી યુક્ત તોયે અશક્ત,
શું કે એછે સૌરભે એકરૂપ, એવું મા'રી માત્ર વાણી વદેય ૧૯૩

વસન્તતિલકા–આ'વી જ વાત સહુ અંતર જાણવી તે,
તેની વિલક્ષણવિચારપરા તમારે

શુ કું કર્યુ હરિ ઝડ્યા રસ નેવતા એ,
સીમા વિચિત્ર બહુ ભાવતણી સ્ફુટેઐિ ૧૯૪

ગીતિ–દેતા વસન પ્રસરતી ચપકસમ સુભગ ભુજલતા તો શી,
કો ગોપીજનની, નિજ કકણુ શબ્દે સ્મરવુ કઈક દેતી ૧૯૫

હરિગીત–તેવે પ્રકટતા અધિક રતિભાવે ચપલદગ એ સખિ,
આપે વસન રોમાચ સહિત વિમરમય બનતા અનિ
તેના સુકોમલ હસ્તને શુભ નખરથી સુંદર ઘણા,
નિજ મૃદુલ કરથી ગાઢ સ્પર્શ કરી સુખે સ્મિત ધારતા ૧૯૬

શિખરિણી–થયુ જે તેવે ઓ અયિ! કઈક ત્યા મર્મ મધુરા,
કટાક્ષે ને સ્પર્શે સ્મિતથી સહસા પ્રેમી પિયુના
થયો એ ગોપીને નવલ મધુરો ભાવ અધિક,
થયા મગ્ના જેથી રસજલધિમા તેજ સમય ૧૯૭
મૃગાક્ષી ધારીને પુત્રક્તિ બન્યા અતરવિષે,
દૃગો મીંચીને તે રસમય અનેવા નિજ કરે
સુખે ભેટે સાક્ષાત્ અવશ સહસા ભુક્ત સમ એ
થયા રાધાઆવી! અતિ સ્મિત સુખા વાલમવડે ૧૯૮

ગીતિ–સહુ અતર રતિ ચિહ્નિત સ્મૃતિ રહિત વિલોકતા પ્રિયાને તે,
રમિક શિરોમણિ પણ સખિ! વિસ્મય પામ્યા સ્મારમણુ પોતે ૧૯૯

પુષ્પિતાગ્રા–કરતલથી પડેલ વસ્ત્ર તેનુ સુમુખિ! ધર્યું કરથી સદા સ્વનાથે,
નયનકમલ ખોલતા જ તેવે અતિશય મીલ્કૃતિ સુક્ત કપતા એ ૨૦૦

અનુષ્ટુપ્–આશ્ચર્ય હાસ્ય આનદ લજ્જા વિવિધ આશયે,
અગ્રે સ્થિત પ્રભુજીને જોતા તે લોલ લોચને ૨૦૧
તેવે લજ્જા જતા કઈક સકોચાતા પ્રિયા હતા
જોઈ પદ્માક્ષીને વસ્ત્ર ઝટ આપ સ તવતા ૨૦૨

હરિણી–વિવિધ રસભાવે પ્રેમાળા ઝડી પ્રિયદૃષ્ટિએ
મૃગનયનીને તેવે ધીરે ઘણા દઢ બધને
પિયુ અહિં પધારી પોતે એમ અબર છોડશે
સહજ પ્રકટયો તેવો તો ભાવ તેમ ક્રિયા કરે ૨૦૩
પગપર પડયુ જોતા વસ્ત્ર પ્રિયા સહસા તદા
પ્રિયવદનને ભાળી લજ્જા સ્મિતે નતલોચના,

વસંતતિલકા—તે કોઇ જે અનુભવે સમજાય તેવા;
ભાવે થયાં રસમયી શિથિલાંગ તેવાં.
નીવી અલિ ! શરદ અંબુજગર્ભ જેવી;
હસ્તારવિંદયુગથી સરી સુંદરીની. ૨૧૫

ગીતિ—મૃગનયનાંને નિરખી સ્મિતથી મોહિત કરતા શ્રીજનને;
વસન સજાવ્યાં આવી પ્રેમપૂરરસઆર્દ્ર બની એને. ૨૧૬
એક પ્રિયાસહ પણ તે કરુણાનિધિ જહિંસુધિ કરુણા ધરતા;
અશક્ય હું કથવાને સઘળાં પ્રિયાવિષયમાં તો અલિ ! ક્યાં. ૨૧૭

શાર્દૂલવિક્રીડિત—જેને ભાવ થતો હતો ઝપટ જે ત્યાં તેમ તે વર્તતા;
પ્રેમે પૂર્ણ રસાર્દ્ર હાસ્ય નયને તો વસ્ત્ર પ્હેરાવતા.
રૂડું તે નવમેઘમિશ્રવિજળી જેવાં પ્રિયાઓતણું;
ભાવાંભોધિતણી વિચિત્ર લહરીવિશ્રામનું સ્થાન આ. ૨૧૮

(લાવણયમયી)

સખિ! નિજ રસસાગર રેલાય; સરલ જે સ્નેહસિંધુ ત્યાં થાય.
સરસનયની મુખચંદ્ર સુહાય; દૃષ્ટિ તેની પડતાં ઉભરાય.

સાખી—કુમારીઓને ભીંજવી સહજ રાગ ઉલટાય;
તેમય સરિતામાં મળી ફરી નિજસદન સમાય—સખિ૦ ૨૧૯

હરિણી—અહિં વસનને ગોપીઅંગે ધર્યાં શું વિકારિએ;
રસમય બધું વા પોતાનુંજ યૌવન કે કર્યું.
નહિ થઈ શકે નિશ્ચે કે એ અહો સખિ ! તે ક્ષણે;
મધુર મધુરા ભાવો સંગી થયા સ્ફુટ સર્વને. ૨૨૦

પૃથ્વી—વિના સમય ત્યાં થયું સખિ ! નવું તદા યૌવન;
અતિ સ્ફુટ જણાય જે ત્રિદશમોહિનીમોહન.
ન તે ગુણ શરીરનો મતતણો ન કો અન્ય વા;
વિચિત્ર રસભાવથી પ્રિયકટાક્ષનો કિંતુ આ. ૨૨૧

ઔપચ્છન્દસિક—વય એમજ તેમનું રુડું જે સખિ ! કે'વું વપુ સર્વ દિવ્ય શું તે;
રસરૂપ રમા ન પામતાં જે રસપૂર્યાં રસસાગરે ઉદારે ૨૨૨

શાલિની—જેવા જેવા ભાવવાળું પ્રભુનું બાલાઓમાં ચિત્ત છે તેજ મીઠા—
ભાવો થાતા મૂર્તિરૂપે શરીરે ને સાહેલી ! અંતરે જાણું હું તે. ૨૨૩

વંશસ્થ—વ્રજવતાં અંબર પૂર્વ કૃષ્ણનું મૃગાક્ષીઓનાં વપુમાં હતું મન;
પછી નવો ભાવ થતાં સુવસ્ત્રની મધ્યે પણ તેથી પછી ન નીસર્યું. ૨૨૪

માલિની—સરલ મન મધૂરું જોઈને નાથ કેરું;
સહુ પણ ગ્રહવાને ચિત્તને સ્થીર ધારી.
સરસ નયન માર્ગે અંતરે સર્વ પેઠી;
સ્વગત સખિ ! કરંતાં લોભથી એ કૃશાંગી. ૨૨૫

શિખરિણી—હસતાં તેઓથી મન મદનશાળ ચલદ્દગે;
રચ્યો હૂતે જાણી નિશ્ચિતશર સાંધ્યે ચપલ જે.
અશક્તિ છે આંવી હૃતવિષયનું દાન કરવાઃ
ન થયો તે ચિત્ત પ્રતિનિધિરૂપે દાન કરતા. ૨૨૬

વૈતાલીય—સ્વમુખેન્દુવડે વધી જતા સહુ ગોપીરસભાવસિંધુમાં;
હરિ કુંડલ લોલ ધારતા કરતા સ્નાન તરંગથી થયાં. ૨૨૭

પૃથ્વી—સ્વપા સ્ફુટ જણાવવા બધું મૃગાક્ષીઓને ઘણી
નિરંતર નડ્યા કરે ઇતિ વિચારચાતુર્યથી.
વિશાલ નયનોતણાં પુટવિષે કરી સ્થીરને;
સમર્પણ કરી થઈ નમિત ભાવથી નાથને. ૨૨૮

શિખરિણી—તદા જે લજ્જા તો પ્રિયવરવિષે સુંદર અતિ;
જણાવે ભાવોને અતિશય નિગૂઢા અહિં સખિ!
થઈ રાજી અંગોમય સદન આપ્યું ઉચિત એ;
વધે જેથી આશા પ્રતિપદ પિયુમાં નયનને. ૨૨૯
સુદષ્ટિ તેઓની પ્રિયનયનપદ્મોપર હતી;
પ્રભુની તેઓનાં નયનકમલોમાં અહુ ! જતી.
પ્રિયાની શ્રેણીની ઈતર નિરખ્યામાં ન ચપની;
રુડું તે જે દષ્ટિ જઈ સદનમાં તેમ કરતી. ૨૩૦

પદ—ધન્યાશ્રી.

કુમારીજનનો આમ પ્રભાવ ટેક.
મધુર વચન મધુરા સાગરમાં લહ્યાં પ્રથમ એ લ્હાવ
પ્રિયસંગિ વસનનાં દર્શન શુભ સમુદ્રમાં નરકાવ—કુમારી૦
વ્રજવરના સૌન્દર્યસિંધુ ચાપલ જલનિધિ પર દાવ;
અંગ સંગ નિજ નવલ વસન પરિધાન ઉદધિ ઉલ્લાવ—કુમારી.

રચના જલધિવિષે ભળતાં વિધવિધ નવનવરસ ભાવ;
તે મય નવ અંબુધિમાં ભળતાં ન થતો બ્હાર જમાવ—કુમારી
જે અબલાઓ વ્રજવર પિયુપર ધરતાં નિર્મલભાવ;
પ્રિયસખિ! મગ્નબન્યાં સઘળાં તેનો ન વિચાર ઉઠાવ—કુ.૨૩૧, ૨૩૨

ગીતિ—આ'વું અહિં જાણું હું સજની! પૂર્વોક્ત સિંધુઓ સઘળા;
નદીઓ જ્યમ સાગરમાં ગોપીઅપાંગતરંગ વિષે ભળિયા. ૨૩૩
કટાક્ષ કેરા સ્પર્શે નવજલધરસમ વપુ શોભા ધરતા;
સૌ તે તે ભાવોને એક કાલ ક્રમપૂર્વક હરિ ભજતા. ૨૩૪

મંદાક્રાન્તા—એ ભાવોએ વશ હૃદયના તેહને તે સ્વભાવે,
ના બીજામાં મન ચરણના સ્પર્શને માત્ર ચ્હાહે;
એવું જાણી અભિલષિત સૌ આપવા પામવાને,
વ્હાલા હાસ્યે મન સમજતા તો છતાં બોલતા એ. ૨૩૫

માલિની—મધુર મધુર ભાવો ગૂઢ સારા ઉદાર,
નયનકમલથી તે દાખવી કૈંક દૂર;
અખિલ પણ પિયુનું ચિત્ત લોભાવતાંય,
નિજવશ કરતાં એ ત્યાં ન કો અંતરાય. ૨૩૬

શિખરિણી—અહું જેને માટે સ્વકીય પણ છે તે પ્રિયવર
સમીપે નેત્રોના પથપર થયા, ભાવ નિચય—
થયા નેત્રોને તે અતિ ઉચિત, પોતે પતિ ભજે
સુભાવોને તેવા પણ ઝટ મળ્યો તે ઉભયને. ૨૩૭

હરિગીત—તમ રસમય નયન ઉદધિના ઉછળંત તરલ તરંગ આ,
એ હે પ્રિયાઓ! વિવિધ નવ રસ ભાવમય રત્નો બધાં;
કરતા પ્રકટ તેથી ધનિક સમ અધિક હું બનતાં ખરે,
કંઈ પણ વહું સંતોષથી અતિશય ઉદાર સુઅંતરે. ૨૩૮

ગીતિ—જાણ્યા તમ ભાવો જે વાણીમાં મુજ ચપલપણું ધારે;
તમમાં તે સ્થીર છતાં પણ મૌનવ્રત અતિ આશ્ચર્ય કરે. ૨૩૯
વ્રતનિયમાર્ચનથી તે પ્રસન્ન સંતુષ્ટ, આપણી કૃતિમાં;
ચિર સમય મનોરથ નિજ પૂર્ણ થવે કંઈ ફલ અર્પણ કરતાં. ૨૪૦

સગ્ધરા—જેનાથી ઔઢવા ચિર નિજ પડતી ઇષ્ટ સિદ્ધિજ સિદ્ધા,
શું મ્હારો હાથ ઝાલ્યે સહજ ભુજવિષે જાણતાં ચિત્તમાં આ;

પૂજતાં તે મ્હને તો મલયજ કુસુમે તામ્બૂલાદિ પ્રકારે,
પ્રેમાળાં ભાવવાળાં પ્રકટ નિકટ શું સર્વ ભાવે અધાયે ૨૪૧
શિખરિણી–નિવેદો જે આત્મપ્રભૃતિ સઘળું પુષ્પનિવહો,
સ્વભાવોદ્દગારી આ વિવિધરસની ભૂમિ સુદૃગો,
સમીપે હું પૂજ્ય પ્રકટ અહિં મારુ યજન આ,
થયું ના ધારો કે સમય ન બને છે સુનયનાં! ૨૪૨
અનુષ્ટુપ્–અહિંઆ પૂર્વે પૂજાનુ ફલ કેમ બને અને,
એનુજ ફલ એવુ આ ચિંતા ચિત્તવિષે મ્હને. ૨૪૩
પૂર્વે પૂજા ફલપણે કલ્પે લોકેજ આમ એ,
તે પૂજાનુજ આવું આ ફલ અન્ય ન યોગ્ય છે. ૨૪૪
સ્વાગતા–સાધનોથી ફલ ઉત્તમ હોતું એક એજ ક્યમ આમ બને શુ,
એમ આગ્રહતણી અહિં વાણી જાણતાંજ ગતિ યુક્તિવિનાની ૨૪૫
ગીતિ–હમણાં નિવેદન પછી આગળ છે ભોગ તે પછી ભેદ,–
ધાય, તેમનો નહિ મત પૂજનના અંતમાંજ મુજ ભોગ. ૨૪૬
અનુષ્ટુપ્–આ આજ અતિ આશ્ચર્ય જુઓ અહિં મૃગાક્ષીઓ,
છે સાધન તમો તેનુ ફલ વાંછિત તો મ્હને. ૨૪૭
ગીતિ–આવું સખિ! માનુ હું મુજ સારુ આ કર્યો વ્રતારમ્ભ,
જે હું નિજ વાંછિત ફલ આપુ છુ ને વળિ અધિક દઇશ. ૨૪૮
અનુષ્ટુપ્–અથવા સ્વાર્થ સારુ એ કર્યું છેજ તમે વ્રત,
તમો તે હુજ છુ તેથી મ્હને તેનુ થયું ફલ. ૨૪૯
ગીતિ–પ્રસન્ન આમ યજનથી દઉં વર, ન અવરને મળે તેમ,
નિત્ય ઋણી તમ કેરો હું છુ આધીન વળિ સરસ સુપ્રેમ ૨૫૦
આ રજનીઓ રમશો સર્વાત્મભાવ સુલભ મુજ સહિત શી,
પ્રફુલ્લ કુદકુસુમથી લૌકિક શરદ નિશાઓ અતિ હસતી ૨૫૧
અનુષ્ટુપ્–નિષ્કલંક શશીકિરા અતિ રાતા નવા થતા,
કિરણોએ સર્વ રાતી નવ પંક્તિ મનોહરા ૨૫૨
મુજભાવ ઉગ્યો આજ ચંદ્રમાના નિમિત્તથી,
કિરણ વ્યાજથી મ્હારા રાગે રંગી વનસ્થલી. ૨૫૩
પૃથ્વી–ભમત ભમરે રુડી કમળ પંક્તિથી આપને,
વિલોચનવિષે થશે રમણ શીઘ્ર એવું અને,

ગીતિ–થતાં વીરરસ અધિકો અન્ય રસો તે પણ વિસરે જેમ;
રણ મળતાં સુધિ આર્તિ પામે છે વ્રજકુમારીઓ તેમ. २७६
ઇંદ્રવંશા–કેમે યથા કોઈ સમે યદા તે સ્વામી કરે સંગ નિર્ઝંગનોરિ;
આવું ઘણું ઇષ્ટ મળ્યે પ્રસન્ન તે આશથી ઘેર ગયાં બધાં તે. २७७
ગીતિ–ઇષ્ટ પ્રાપ્તિ સૂચવતાં વચનવડે પ્રિય થયું અલિ! સુવચન તે;
ગૃહગમન ઉચિત તેથી રજા થકી પ્રિયતમની તેઓને. २७८

શિખરિણી–સખિ! જાણું આવું વ્રજવર થશે તુષ્ટજ ઘણું,
ન હો બીજે એવું અતિ રસ ભર્યાં વ્યાકુલ થતાં;
કર્યાં મ્હેલાં તેથી નિજ શિરવિષે અંજલિપુટો,
યથા પૂછાતાં એ સ્વગૃહ ગતિવાળાં ઝપટતો. २७९
ગીતિ–તેમ થતાં પણ પ્રિયજન સમીપમાં એમ પ્રિયતમાઓ તે;
પ્રસન્ન બનતાં પ્રભુના અભાવમાં પણ ઝટપટ વિનિમય છે. २८०
વંશસ્થ–પછી ત્વરાથી હરિએ હિધેલા વરે નિશામાં અતિ શુદ્ધભાવે;
કુમારિયો પ્રાણપતિ પ્રિયાઓ પ્રૌઢા રમંતાં નિજનાથ સાથે. २८१
શિખરિણી–વિનંતી તો આથી વર અવર શું છે હમતણી,
સદા સ્વસ્વામિનીજન તટનિકુંજે રસમયી;
સુખે સંગે રાખી હરિથી હમને રમ્ય રમજો,
હમારૂં તેઓનાં ચરણરજમાં તો રમણ હો. २८२
ઇતિ શ્રીમદ્ગોપીજનચરણનું દાસ્યરૂપ આ,
પુમર્થોને લેવા તજી સકલ મોક્ષાદિક ભણ્યું;
મમાત્માને પ્રાણેન્દ્રિય હૃદયમાં નિત્ય સુખદ,
હજો પોતે જે આ ભજન રસસર્વસ્વ વિમલ. २८३
અનુષ્ટુપ–એમ શ્રીમદ્વ્રજવધૂનાથપદ રજ ઇચ્છતા,
રચેલું રસસર્વસ્વ વિઠ્ઠલે થાય પૂર્ણ આ. २८४

इति श्रीमद्गोपीजनवल्लभचरणकमलयुगलैकशरणश्रीविट्ठलेश्वरविरचितं
रससर्वस्वं सम्पूर्णम्

श्रीकृष्णाय नमः ।

श्रीमद्गोपीजनवल्लभाय नमः

श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ।

शृङ्गाररसमण्डनम् ।

दानलीला

श्रीमत्प्रभुचरणप्रकटिता ।

સ્રગ્ધરા—હર્ષે ચંદ્રાવલીએ કુસુમશયન એ આદિ સૌ નિર્મવાને,
કહેવાતા સ્નેહવાળા નિજસહચરિયો પૂર્ણ આનંદ માને,
શય્યામાં કુંજમાંહિ વિધવિધ રચતાં સર્વ અન્યોન્ય સારી,
પોતાના સ્વામિનીની પ્રિય અધિક કથાને કહે છે મધુરી ૧

પૃથ્વી—અશેષ સુકૃતો થતાં સકલમંગલોએ સદા,
મનોરથ હજાર અંતર કરી વિધિએ રચ્યા,
મનોહર દિને ઘણા સ્વગૃહથી વિહારોત્સુકી,
સખીશત લઈ ગયા વ્રજવને સુચંદ્રાવલી ૨
રચેલ શુભ માલતી કુરબકાદિ પુષ્પોથી ત્યાં,
સુગંધ ગળતાં મહી ભ્રમરયૂથ ગુંજારતા,
ઉદાર અતિ ચીતર્યા અગમદાદિએ કામના,
શુમાન હર કેશપાશ મધુરો ધર્યો ધાગ્તા ૩

ગીતિ—કૃષ્ણચંદ્રને અનુકુલ તારા માનું હું વિધિ રચિત એને,
જે નિજકર નખ કિરણો ન તે કોઈ દિન પણ સખ્ય તજે છે ૪
કુંકુમ ચંદન મૃગમદ ચિત્રેલા કુસુમ કેશપાશજ તે,
નહિ કિન્તુ મદનધનુનું વિધિએ સજ્જ કર્યું શરભાથુ એ ૫

શિખરિણી—ન વેણી સૌન્દર્યામૃતજલદનો એ અર્ભક છે
ન પુષ્પો છે એ તો સુરપતિતણું તે ધનુષ છે,
ન મોતીના ગુચ્છા મુકટ શુભ ચોસા જલકણું,
ન સિંદૂરી રેખા અતિ સુભગ સૌદામિનીલતા ૬

ગીતિ–સ્વાભાવિક સુંદર સખિ! સૂક્ષ્મ વિચિત્ર વસનની અંદર તો.
ગૂઢભાવ શું તેવો કેશપાશ અતિ વિલક્ષણ જણાતો ૭
અનુષ્ટુપ્–મેં સમર્પેલ સિંદૂર રેખાપર વિરાજતી,
મોતીની આવલિ અલિ! શોભતી કેશમાં ધરી ૮
ન તે સિંદૂરની રેખા મુક્તાહારયુતા છતાં,
ફીણ પંક્તિથી શોભીતું પૂર સૌભાગ્યસિંધુનું ૯
ગીતિ–વદનચંદ્રના કિરણે પ્રસરત મૌક્તિકલતિથી આ ચિત્ર,
શ્યામલ કેશ છતાં પણ પ્રકાશ કરતો પ્રિયસખિ! તે નિત્ય ૧૦
ગીતિ–ચકચકિત કુટિલ વિમલ શ્યામ સુભગ અલકાવલિને તરૂણિ!
વદનકમલપર ફરતી ધારે અતિશય સુંદર કમલાક્ષી ૧૧
સ્રગ્ધરા–મંદ શુભ હાસનો ભાસ સુવિયાસથી ગલિત લાવણ્ય મધુ મુખ કમલનું,
અલકમધુકરતણી પંક્તિ પણ અતિ વિમલ રાધિકાસજનિ! મદમત્ત થઈ શું
જે સહજ નિજતણા મનુગુંઅરને પણ વિસારી નિરંતર પિયે છે,
સ્થીર થઈ મોદથી ત્રણભુવનમાંહ્ય એ કમલનયનિ! અતિ વિસ્મય જનક છે ૧૨
ગીતિ–નહિ આ વદન પ્રિયાનું શરદ વિમલચંદ્ર એ વિરાજે છે,
આ નહિ કુંતલમાલા સુંદર શોભા સખિ ! ઢગતારા છે ૧૩
ગંડમલ યમુનાજીના તરંગ વાયુથી કંપિત નિમિષે એ,
કોટિક મદન કાંતિને તિરસ્કાર એ અલક સમૂહ કરે ૧૪
શિખરિણી–વિશાલે ભાલે તો જડયું કનક હીરામણિગતું,
સ્ફુરતું મોતીએ તિલક અલકો જ્યાં રૂચિર છે,
પછી દીપજ્યોતિસમ મૃગમદે ધારણ કરી,
સુરેખાને વાંકી પ્રિયસખિ! રૂડી સિંદુરતણી ૧૫
અનુષ્ટુપ્–શોભે મૌક્તિકનું બિન્દુ કસ્તુરિતિલકે કર્યું
અથવા મેઘમાલામાં શોભે રાકેશ શુદ્ધ આ ૧૬
વંશસ્થ–ન ભ્રૂલતા તે ન વિલોચનો તે ન તે વિલાસો કમલાક્ષિકેરા,
દૈમારલીલાર્થી છોનેલ કામમૌર્વી શરો ને ધન છે હરેલા ૧૭
ગીતિ–ત્રિભુવન જય મદથી થતી તિલકના તેજની ભ્રુકુટિ ધારે,
માધવને પણ છોનવા સત્વર વ્યગ્રા ચપલ બની છે તે ૧૮

વસતતિલકા—મ્હેં જાણ્યુ પૂર્વ સજની ! નવરાગ એજ,
સંપૂર્ણચદ્ર ઉગશે ઉરમાહ્ય તેના,
જેના મૃદુ કિરણની પ્રસૃતિ સરાગ,
નેત્રદ્વયે અધિક રમ્ય કરે પ્રકાશ ૧૯

અનુષ્ટુપ્—કામ જે શસ્ત્રવિદ્યાથી જીતાયે હે મૃગાક્ષિ ! તે,
વિદ્યાને નેત્ર આચાર્યો ભણાવે કર્ણયુગ્મને ૨૦

વશસ્થ—ત્રિલોકને ચચલ ચક્ષુ જીતવા કર્ણદ્વયે તે પથનેજ રૂધતા,
સરોપથી ઉત્પથ જાય એમ શુ વાકા અલિ ! અચલ છે ઘણા રૂડા ૨૧

ગીતિ—અજનકચુક ધારી શ્રવણગુહામહિ સ્થિત મદનહરણને,
હણવા કટાક્ષ બાણે તેના લોચનશિકારિયો ધારે ૨૨

હરિણી—શ્રવણ યુગમા એના તાટક ચિત્રમણિગણે,
જડિત કનકે જીતે ભાનુપ્રભા નિજ કાતિએ,
મદગજતણા રૂડા મોતીવડે પણ શોભિતા,
કમલદલની પક્તિએ પૂર્ણ મધ્ય વિરાજતા ૨૩

વસન્તતિલકા—તે ભ્રૂ ન આ ચપલશૈશવ ખેલથીજ,
જીતેલ કામનૃપનુ નમણુ ધનુષ,
ના લોચનો પણ સજેલ સુપુષ્પ બાણો,
સર્વસ્વ એહનુ હર્યું નહિ તે વિલાસો ૨૪

ગીતિ—યુગલ નિશાકર જો છે તેપર દિનકરયુગલ ઉદય હોય,
તો તેના ગડસ્થલયુગલતાણુ કમલમુખિ ! સામ્ય થાય ૨૫

અનુષ્ટુપ્—નવ કુકુમ પાટીર રેખા સખિ ! કપોલમા,
વિરાજે છે મૃગાક્ષીને શોભા શુ એ પ્રકાશમા ૨૬

ગીતિ—શુક તિલકુસુમ ગર્વને હરતી નાસાપુટપર હરિણાક્ષી,
કઈક લબ મુક્તાફલ લળતુ ધારણ કરતા એ સજની ! ૨૭
ન કમલનયનીનુ તે નાસાગ્રે મૌક્તિક અતિ એ લળતુ,
પણ અધિક વશ થવાથી પ્રકટ સુભગતા સુધાતણુ ઝરણુ ૨૮
બિંબોને જીતનારા અધર બિબ રસ શાસ્ત્ર ગૂઢ તત્ત્વો,
કમલ ઉદર સમ સુખ જ્યા લસતા ધારે તનુતર રેખાઓ ૨૯
નિસર્ગ રાગે રમણીય લાગે તાબૂલ રગે વળિ રગિયા જે,
સ્મિતે દિસતા શુભદત ભાસે ન ઓષ્ઠની કાતિ વદી શકુ તે ૩૦

સરસ અધરપર તનુતર રેખા નહિ પણ ગોપશુભાંગીને,
વચનામૃતસાગરના પૂરતણા તો પ્રવાહ છે સખિ! એ. ૩૧
ઔપચ્છંદસિક–વિજળી વળિ દંત આવળીના મિષથી સ્થીર ઘણીજ ધારતાં જે,
હરિના મનને વિનોદકારી સ્વવશે તે કરતાં વિચિત્ર ના એ ૩૨

પૃથ્વી–ન આ દશનપંક્તિ હે સખિ! પરંતુ ગોપીતણા,
સુરાગરસથી રુડી રતિરસામૃતશ્રેણિઓ;
નિરંતર વ્રજેશને રહઃ આપતાં એ રસ,
અમંદ હરિ હર્ષતા રતિરસજ્ઞચૂડામણિ. ૩૩
અનુષ્ટુપ્–મુખેન્દુનાં કિરણ વા [illegible]ા હીરામણિ પંક્તિઓ;
કે શું એ દાડિમીબીજો ન નિશ્ચે દંતનો થતો. ૩૪
ગીતિ–અધિક સુઅધર મૃધારસ સરે એમ સંશય કરતા વિધિએ,
આધાર સમ રચેલા ચિબુકવિષે પણ ધરતાં ચંદનને. ૩૫
ઉપજાતી–ધિક્કાર માટે શશિ કામ પદ્મતણા મુખેન્દુપર માત્ર ચિહ્ન;
પ્રકાશતાં અંબુજ બિંદુધારી ચિબુકમાં તે લસતાં મૃગાક્ષી ૩૬
ગીતિ–ચિબુકપર રચિત શ્યામલ બિંદુતણું શું કહું સખિ! સૌંદર્ય
માનુ રસિકશિરોમણિ માધવનું મન ત્યાં થયું સંલગ્ન ૩૭
હરિણી–વિમલ શશિ શું! આ તો ત્યાં દીસતા ભ્રમરા નથી,
કમલ અથવા છે તો તેમાં ન વીજલતા થતી,
નવ ઘન સુધાધારી તો ત્યાં ન ખંજન ભાસતાં,
મુખકમલમાં તેનાં કોને ન સંશય ત્યાં થતા. ૩૮
ઉપજાતિ–સુધાંશુનો સારગ્રહી વિધિએ જેનું ઘડ્યું છે મુખડું પ્રયાસે;
માલિન્ય ભાસે કમલાક્ષિ! તે તો છે ચિહ્ન તે મંડળમાં પ્રસિદ્ધ. ૩૯
પૃથ્વી–વ્રજેશભુજ ભૂષણે લલિત ચંદને ચર્ચિતા,
સ્વરે ત્રિભુવનો જીત્યાં પ્રકટ એમ દર્શાવવા,
તદુર્દ્ભવબૂ કંઠમાં મદન માનહારી હલા!
સ્વરત્રય ગમું ધરે સ્ફુટ સુરમ્ય રેખાત્રય. ૪૦
ગીતિ–મણિવર હીરા કનકે જડેલ મોતીગણે પરોવેલું,
ભાવો પ્રકટ શું જાણે ભૂષણ એને સ્વકંઠમાં ધાર્યું ૪૧
માલિની–હૃદયપર વહે શું! કલ્પનો ભાર ભારી,
રતિરણજયપત્ર જે રાધિકાનાથ કેરી,

અતિશય લસતાં ત્યાં સ્થૂલ ગુંજામણિના,
વિપુલ અધિક મંજુ હારને ધારનારાં. ૪૨
ગીતિ—મૃગમદપત્રે અંકિત લેપિત કુંકુમપંકવડે રૂડાં;
રતિપતિ મંગલ કલશદ્વય શું કુચયુગ્મ એમનાં લસતાં. ૪૩
ઉપજાતિ—નહિ સ્તનો એજ રસૌઘ અર્થો ભેગા કર્યા ■ મદને દ્વિરૂપે;
" ન ચૂચુકો કિંતુ મુરારિકેરા ન અન્યના એમ નિશાન છે આ. ૪૪
ગીતિ—લાવણ્યામૃતસરમાં વ્રજાંગનાના વપુપર બેઠેલાં;
ચકવાક કુચ સુંદર અતિશય સ્નેહવડે સંલગ્ન થતાં. ૪૫
રતિરસભાવ યુગલ શું સર્વસ્વ અનંગરાયનું જાણે;
છુપાવતાં કુચ મંડલ નિજવસનાંચલથકીજ સખિ! એ તે. ૪૬
કઠણપણે શ્રીફલને અતિ સરસપણે સુધાસમુદયને;
ગોલ સુકોમલતાએ જીતે કુચ યુગલ ચક્રવાકોને. ૪૭
વસંતતિલકા—સૌન્દર્યસીમ કુચમંડલને રચીને,
થાશે કુદૃષ્ટિ ભય એમ ધરી વિધિએ;
બિન્દુ કર્યાં યુગલ ત્યાં સખિ! એમનાં તે,
કાળાશ અગ્રપર સુંદરિ! માનું તેને. ૪૮
ગીતિ—ગોપીવપુ શોભામય અમૃતસરપર અતિ સરસકમલ થયાં;
માનું જે તેનાપર મધુકર યુગલ સહચરિ! વળિ વિશન્યા. ૪૯
પૃથ્વી—સુવર્ણ સિત યૂથિના કુસુમની રચી માલિકા,
વિચિત્ર મૃગનાભિ કુંકુમ કણોવડે, ધારતાં;
વિચિત્રપટ અંતરે સખિ! વિલક્ષણા કૃષ્ણનાં,
પ્રિયા કુચવિષે રુડાં વિહરતાં ઘણાં શોભતાં. ૫૦
ગીતિ—નાભી સરવરથી થતાં સુંદર કુચ કનક નાલપર સજની;
અતિશય વિરાજતી તે રોમરાજિ રમણીય સુરમણીની. ૫૧
અતિ સૂક્ષ્મ કમલદલમય બાણ મદનનૃપતિએ શુભાંગીને;
હૃદયે અર્પણ કર્યું શું સખિઓ! માનું ન રોમમાલા તે. ૫૨
હરિગીત—શઠકામ નાભિ વિવર ગુહામાં વાસ કરતો આપ એ,
કૌમારથી તેનાં ચપલ ઉરસરવિષે મન મીનને;
આધીન કરવા ધારતો તારુણ્ય ગુણમય જાલ શી,
વપુ ઉપર તે છે સૂત્ર શોભા નહિ મૃદુલ રોમાવલી. ૫૩

અનુષ્ટુપ્—ન તે રોમાવલી કિંતુ તેહના હૃદયે થતી;
નાભિમાં પડતી જાણે રસધારા વિરાજતી. ૫૪

હરિગીત—મદમત્ત ગજના કુંભના સૌન્દર્ય મદને તોડતા;
નહિ એક કેવલ કેસરીનો પણ ગુમાન ઉતારતા,
આ'લું મનોહર મધ્ય છે એવું વિચારી વિધિએ,
મધ્યે ઘણું કૃશપણું કર્યું સખિજનો ! હરિણાક્ષિને. ૫૫

શિખરિણી—ન તેનું આ મધ્ય પણ રતિકલા તત્ત્વ સહુ આ,
ન તેનો વેત્તા કો શશિમુખિ ! ન ભોક્તા હરિવિના;
ઉદારે સર્વત્ર પ્રથિત કરવા એમ વિધિએ,
કરી રેખા કાળી સહચરિ ! ન રોમાવલિજ એ. ૫૬

ન તે નાભી કિંતુ નવ શરીર સૌભાગ્ય વપુની,
નદી કેરુ એ છે વમલ કમલાંક્ષીતણું સખિ !
હમારું તો જેમાં અતિ ચતુર આ ચિત્ત પડતું,
દુખે તેમાં તે આ ધૃતિ ગતિ વિવેકો વગરનું. ૫૭

ગીતિ—મણિગણ જટિત કનકના કુસુમથી લસિત અસિત પટગુચ્છોથી;
લલિત પીત દોરીથી લસતી ગ્રન્થિ પ્રિયા વસન કેરી. ૫૮

હરિણી—સખિ ! નહિ નિતંબો આ કિંતુ સ્મરપ્રમદાતણા,
સદન જઘનો પાસે કાન્તે ! કુરંગ વિલોચના !
ગુરુ ગુરુ રચ્યા કોશો દૈવે મહારસ દ્રવ્યના,
વ્રજવરતણા સ્નેહસ્થાનો નિરંતર ગૂઢ આ. ૫૯

પૃથ્વી—વિચિત્ર મણિ મેખલાપર રુડા ઘણા મૌક્તિકો,
પરોવિ કરીં જાળિઓ ધમકતી રચી ઘુઘરો;
બને મધુર નાદથી અમરપત્નીઓ મુગ્ધ ત્યાં,
સરોજનયનિ ! ઘણી વિલસતીજ જેની પ્રભા. ૬૦

મંજુભાષિણી—હરિકંઠનું ભૂષણ રમ્ય જે ઘણું વિધિએ રચ્યું શતમનોરથોવડે;
અતિ શોભતું અસિતકાચ કંકણે મૃગનેણિનું મૃદુલ બાહુ યુગ્મ તે. ૬૧

પૃથ્વી—પછી કનક કંકણો કુસુમ નીલ પટ્ટે ભર્યાં,
નવીન મણિ મોતિથી વિરચિયાં સુખે ધારતાં;
મનોહર કરોવિષે સુમુખિ ! રાધિકાનાથનાં,
પ્રિયા અધિક શોભતાં લળકતાં ભુજે ધારતાં. ૬૨

શિખરિણી—પછીથી સોનાથી ઘડી સરસ જે ગોળ કરિયાં,
કડાં રૂડાં ગોરી મરકતમણિનાંજ ધરતાં;
સ્વબાહુમાં, મારા મનનયનના પાશસમ એ,
ન કોનાં હૈયાને હઠ કરી હરે ના સુમુખિ ! તે. ૬૩
ગીતિ—વિવિધ મહામણિથી જડી દશ અંગુલિપર કનક મુદ્રિકાઓ;
નખથી ઉદિત કિરણના ભૂષણ જ્યાં શોભતાં મૃગાક્ષી ! ઓ. ૬૪
મંદાક્રાન્તા—ના આ બાહુ પણ કિસલયો પ્રેમપીયૂષ પૂર્ણ,
વા ના તેના મૃદુ કરતલો કિંતુ તે છેજ પદ્મ;
ના અંગુલી કમલદલની શ્રેણિઓ છે સખી ! તે,
ના હાલંતા નખમણિગણો કિંતુ તેની પ્રભા છે. ૬૫
વસન્તતિલકા—ના હાથ આ મદનરાજતણાજ બાણ,
પદ્મો ન તે નખ ખરે મણિ કાંતિમાન;
કિંતુ પ્રિયાસખિ ! રતિરણ જીતવા આ,
બાણો તણી જ અણિયો મદને દિધેલા. ૬૬
સ્વાગતા—મંદ મંદ ગતિ આ ચરણોની હસ્તિની સૂંઢતણી અહિં ક્યાંથી;
રમ્ય આમ અતિ સંશય કોને ઉરુમાંહ્ય ન થતો સખિ ! તેનાં. ૬૭
ગીતિ—કદલીસ્તંભે રચિયા હિંડોલાના સ્તંભયુગલ એહ;
મદનરાજના માનું, નહિ તેના ઉરુયુગલ સખી ! તેહ. ૬૮
અનુષ્ટુપ્—આનંદયુક્ત ગોવિંદ મનવાળાં તે મૃગાક્ષીનાં;
માનું રતિ ગૃહસ્તંભ નહિ તે જાનુ યુગ્મ આ. ૬૯
દ્રુતવિલંબિત—વિવિધ ઝાંઝર ઝંઝણ નાદમાં સુરવધૂમન મોહ પમાડતાં;
સ્ફુરત અંગુલિરંગ અલક્ત જ્યાં અયિ શુભે ! ચરણો બહુ શોભિતા. ૭૦
ગીતિ—સ્મિત લક્ષ્મીથી લજ્જિત રતિપતિએ ચરણકમલમાં પડતાં,
પ્રતિબિંબ રૂપ તે છે ચંદનનાં બિંદુઓ નહિ નખો આ. ૭૧
સગ્ધરા—ભાવી તેનું વિચારી હરિભજનવડે થાય કૃષ્ણેંદુ સંગ,
તેની એ યોગ્યતાથી શિતલતર રચ્યા જેમણે પાદયુગ્મ;
પદ્મોના સારથી તો, સુચતુરવિધિએ નિર્મિયા રમ્ય રીતે,
જે અગ્રે તો જડ્યા છે, સખિ ! શશિકિરણો, નામધારી નખો તે. ૭૨
ગીતિ—ચરણાંગુલિપર ભૂષણ કાંતિવડે કાંતિમાન અતિ લસતાં;
મૃગનયનીનાં જાણે વિષમકામઅહિતણા ફેણમણિ શા. ૭૩

તેમ ચિત્રપટ ધારી શિરપર મણિમય ચ્હી ઉઢાણીને,
ધરીં હરિઉપહાર સમો દધિકવશ કમલનયની અતિ શોભે ૭૪

શિખરિણી—સ્થિર ગ્રીવા રાખી દધિકલશને રમ્ય શિર તે,
વહતા તારૂણ્યે પ્રકટમદથી તુચ્છસમ એ,
સુરેન્દ્રબ્રહ્માને પણ ન ગણતા મૈયર ! સ્મિતે,
રૂડી લજ્જાથી હો ચપલનયને મુગ્ધ ન બને ૭૫

પૃથ્વી—સખીગણુથીં વીંટીયા વલય કિંકિણી ઝાંઝરે,
ઘણુ ખણુણુ સિંજ મન્જુ ગતિએ વને તે ફરે,
સ્વમિત્રસહ નંદનંદન જતાજ એ સુંદરી,
જુએ નિજસમીપમા કંઇક તેમને એ સખિ ! ૭૬

હરિણી—ચકિત નયને જોતા જોતા રૂડા મુખપદ્મને,
નજર હરતી તેને પાછી પ્રભુ ન લઈ શકે,
નિજ સહચરો સાથે તોયે પ્રિયાપર ચિત્ત છે,
પ્રિયસખિ ! જરા લજ્જત શકા વિવેક ન તેમને ૭૭

વંશસ્થ—ચન્દ્રાવલીના ઉપહાસશબ્દે દ્રવી સુગંધીમય વાયુ વાય,
તેનો થતો સંગમ અંગમા શુ સ્વસંગથી રોમ ખડા કરાય ૭૮

ગીતિ—પ્રસંગ એ સહ કરવો સહચરથીં અજાણુ તો કયી રીતે,
એમ ઉપાય વિચારી વ્રજવર વદતા વ્રજબાલોને તે ૭૯

શાર્દૂલ—ગોપી ગોરસ વેચવા સહુમળી આ જાય આપ્યા વિના,
મ્હારૂ દાન, તમે અહિં સુજકને લાવો ત્વરાથી બધા,
તેઓને વદજો, ન કો અડકશો એવુ સુણી સ્વામીંની,
વાણીને, ઝટ ધોભ ધોસ વદતા તો ત્યા ગયા તે પછી ૮૦

અનુષ્ટુપ—ત્યા કોઈ તેમને બોલ્યા કેમરે ગોપબાલક,
બોલાવે નંદનો પુત્ર તમોને ગોકુલેશ્વર ૮૧

અનુષ્ટુપ—કુલાંગનાઓ શુ કેમ તેહની દાસીંઓ અમે,
પ્રતિજ્ઞાથી તમો આવો ન તુથી ભય પામીએ ૮૨

ઔપચ્છંદસિક—ન અમે કંઈ ઉચ્ચવેણુ પોતે વદેીંયે સાહસથી કુલસ્ત્રીંઓને,
કરવુ વ્રજનાથ જે કહે તે, શુ ક્ષુધાતુર, સ્વઘેર જાવ તોરે ૮૩

ગીતિ—ન જાવ નંદશપથ છે વ્રજપતિ હુકમ વિના તેના વનમા,
વૃન્દા શ્રી તેનું વન ક્યાથી એનુ વિપિન અમારુ આ ૮૪

અનુષ્ટુપ્–વક્તા તમવાણીમાં જણાય જ અલૌકિક;
વક્તાશબ્દનો ધર્મ ખરો દૃષ્ટિ થતાં બને. ૮૫
તમોએ અતિ શાણાંએ શું ન્યાય પણ જાણીયો;
ભણાવવાને અન્યાય હમણાં તું અહિં આવીયો. ૮૬

વસંતતિલકા–તેવે વિલંબ ન સહી રુડી મેખલાના,
શૃંગારથી ઝણિત સુંદર ચાલથી આ;
ગોવર્ધનાદ્રિથકી ચંચલ વસ્ત્રજેનાં,
ચંદ્રાવલીનિકટ અંબુજનેત્ર આવ્યા. ૮૭

ઉપજાતિ–અગમ્ય વાણીમનથી કટાક્ષ–સૌન્દર્યનો લેશ વિચિત્ર વેશ;
સ્મિતશ્રિએ મોહિત કામ તે એ ભાળ્યા રુડા નંદકુમાર તેણે. ૮૮

ગીતિ–વદનસુધાનિધિ શોભાજલનિધિમહિ મગ્ન દૃષ્ટિને સુદૃશી;
અળગી કરી શકે નહિ સહસા તે સહ મન પણ ગયું વળગી. ૮૯
અપાંગરૂપ વિલાસોમય ઉત્તુંગતરંગે મનનયન;
અગાધ રસમાં પડીયાં બહાર ત્યાંથી થવા નહિ સમર્થ. ૯૦

મંદાક્રાન્તા–વેણીને વા દધિકલશને મસ્તકસ્થાયિ જે વા;
તે રસ્તાને વળિ ગમનને, વસ્ત્રકંચુકિને વા.
સાહેલીને નિજગૃહ અને દેહને કૃષ્ણને વા;
એ પદ્માક્ષી કંઈ ન સમજે તે સમે મોહમાં વા. ૯૧

ઉપજાતિ–તે શું અનુકૂલ તરંગ ધારે કટાક્ષપાતે સખિ! શું વધારે;
વિશાલ જાલો સમ વાણીએ તે ઉદાર સંજ્ઞા કરતાજ તેને. ૯૨
એને પિયુમાં દિશતી હતી જે ચાતુર્ય ધૈર્યાદિક સુક્તિ તેવે;
છે એજ ગોવિન્દપદપ્રતાપપ્રભાવથી માત્ર ન માનું અન્ય. ૯૩

વસંતતિલકા–હાસ્યે મુખે ચલકટાક્ષ વિલોચને ને;
જોતાં રૂડું સ્મિતતણી દ્યુતિએ ગતિએ.
શું વર્ણવું બહુ સખિ! નિજ દક્ષતાએ;
ઘેલી કરે રસિકતાનિધિ નાથ તેને. ૯૪

અનુષ્ટુપ્–ગોવિંદ વચને જાણે જાગ્યાં તે પણ સુંદરી;
સખિ! ઉદ્ધત આપે ત્યાં પ્રત્યુત્તર અનુત્તર. ૯૫

અનુષ્ટુપ્–કેમ આપ્યા વિના જાતી દાન ગોરસ વેચતી;
સિંજતી મેખલાધારી સ્વવૈભવ જણાવતી. ૯૬

ગીતિ—અત્યાર સુધી મ્હારી ગતિ પણ સુંદર ! ન શું તમે નિરખી;
જુઓ જુઓ એમ કહી કતિપય પગલાં ભરતાં તે સુમુખી. ૯૭
પૃથ્વી—ન જોઈ ગતિ શોભિતી તુજતણી ફરીથી મ્હને,
સમીપ અહિ આવીને નિજગતિ તું દર્શાવ ને;
અહો સુકુલીન નારિને નિકટ તેડતા નિર્ભય,
તમે જગતમાં દિશો વનવિષે જતા ઉદ્ભટ. ૯૮
અનુષ્ટુપ—શેની હુવે મ્હને ભીતિ સહાય તુજ ધારતાં;
સ્વસહાયી કરે ઓ હો ! મ્હને તો વિપરીત આ. ૯૯
ગીતિ—જાઓ સખિઓ ! ગોકુલ વૃત્તાંત કહો જ નંદજીને આ;
તમ ધર્મરાજ્યમાર્ગે નહિ શ્રવણ કર્યું પરાંગના ગૃહણ. ૧૦૦
તો શું નિમિત્ત જ લઈ જવા નિજગૃહે કરે તું ચાતુર્ય;
હું ગોપીજન ! સંધ્યાસમયસુધી નહિ જવા દઉં ઘેર. ૧૦૧
પૃથ્વી—તમે પુરુષરત્ન છો પછી 'હું ગોપિકા' ક્યાં વધ્યા,
અહો અવધિ યુક્ત ને શ્રવણ ભદ્ર જે આપમાં;
બહુત્વ તમ શી રીતે વ્રજકુમાર ! દિવ્યા ખરી,
દિશે તમ સુચાતુરી સકલ વાદિને જીતતી. ૧૦૨
ઉપજાતિ—વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થવા અમોને જાણી સ્ત્રિયો એમ વદે મૃગાક્ષિ!
વધ્યા વિના શબ્દ અયિ! તમોને વિશેષ આ શ્વાસ થતો શ્રમેરે. ૧૦૩
ગીતિ—અધિક અધિક શું બોલો કુલસ્ત્રીઓને વચન આમ અંગ; !
ન સહન કરનારા અમ શું કરીએ પણ નંદરાયના સુતને. ૧૦૪
અનુષ્ટુપ્—ગોકુલેશ ! જવા ઘેર સ્ત્રીઓને કેમ દ્યો ન શું;
મૃગાક્ષીઓને વનમાં અમારૂં દાન લાગતું. ૧૦૫
ગીતિ—ન સાંભળ્યું તેવું આ દાન કહો તે અહો કંઈ લાગે;
પગમાં શિરમાં ભુજમાં કે પુંઠળ વા કહો અમોને તે. ૧૦૬
અનુષ્ટુપ્—પાલવે કંચુકીએ જે તમારૂં ગુપ્ત અંતર;
તેમાં એમ વદી વીર કરે સ્પર્શ જ ઉદ્ધત. ૧૦૭
પૃથ્વી—અરે કુલવતી સ્ત્રીને અડકતા શું મર્મસ્થલે,
ન ભીતિ કંઈ ધારતા સહુ વિસારી મર્યાદને;
સરોજનયની ! કરૂં પરસ નારીઓને સદા,
સખિ ! તુજ કહે કદા વસનસેતુ ઓળંગિયા. ૧૦૮

ગીતિ–કહ્યા છતાં પણ અમણું વર્તન ગજ સમ કરે અમર્યાદ;
તુજ વચન હોય જેવાં તેવી મ્હારી કૃતિ દ્વિગુણ થાય. ૧૦૯
વચને ચતુરશિરોમણિ નંદકુંવર જાણતાં અમો તમને;
અતિ અનુચિત પણ અહિંયા દધિનું દાન નથીજ સુણ્યું શ્રવણે. ૧૧૦
વસંતતિલકા–શું નાળિકેર ફલ અંબુજ નેત્ર! કે વા,
પુગીફલો શું દઇએ મૃગનાભિને વા;
વા અંબરોનું અહિં દાન શું લાગતું કે,
અત્યંત ઉદ્ધત વ્રજેશ! વદો તમે તે. ૧૧૧
ગીતિ–ગોપીના ગોરસનું દાન અમે ગોપિઓ! ગ્રહણ કરતા;
કુલાંગનાઓને તો કે તમ બાલક! આમ વચન વદતા. ૧૧૨
લલિત–વિપિનચારીને જલચરો કહે અયિ! તું કેમ એ ગોપઅંગને!
હજી સુધી ન મેં જાણ્યું આપનું અહહ રૂપ આ આમ રમ્ય શું. ૧૧૩
ઉપજાતિ–નિમિત્ત શું ગોરસનું કર્યું કે અમૂલ્ય વસ્તુ કંઈ સુંદરી! છે;
વક્ષસ્થલે જે સ્થિત ગુપ્ત રાખે મારા વિના અન્યનું મારુ ના તે? ૧૧૪
ગીતિ–હમેશ વૃંદાવનમાં અમે આવીયે છતાં પયોદાન;
કદાપિ નહિ સાંભળિયું શેનું તમને અપાય તે આજ. ૧૧૫
ઉપજાતિ–અત્યારસુધી અયિ! ચોરરીતે ન આપિયું આજ બધુંજ તે તે;
ગ્રહીશ હું દાન સદોરુહાસિ! આપીશ તું લે ક્ષણવાર શાંતિ. ૧૧૬
શિખરિણી–ગઈ ગાયો આઘી પ્રખર ખુરિનાં ચિહ્ન વનમાં;
ન દેખાતાં હા! હા! ઝપટ ઝટ આવો અહિં બધા;
સુણી એવાં વ્હાલાં વચન હરિએ ત્યાં સભય તો,
કહ્યુ હે હે ગોપો! જઈ તરત ગોરક્ષણ કરો. ૧૧૭
અનુષ્ટુપ–સર્વ ગોપો જતાં ઇષ્ટ થયું એમ જ પ્રેષ્ઠને,
અતિ પ્રસન્ન વદિયાં અતિ પ્રેમાળ નિર્ભય. ૧૧૮
તોટક–વિપરીત અહો વ્રજની લલના! મહુ આપણ ચોરજનો બનીયાં;
જનહીન વને પ્રમદા પકડે વર સાધુ જુઓ અતિ આપ બને. ૧૧૯
ગીતિ–વિપરીત સહુ તમારુ ધર્મ અમારો ગણાય ન સુનયનાં!
તમથી દાન ગ્રહવું યોગ્ય અમોને જણાય તે તો હાં. ૧૨૦
ઉપજાતિ–ઘણાં તમે છો પણ એકવો હું તેથી અનુકૂલ હવે કરુ શું;
દેવું પડે દાન બલિષ્ઠને રે વદી ચુમે એમ શશીમુખીને. ૧૨૧

અનુષ્ટુપ્-કેમ આમ કુલસ્ત્રીને કરો શૂન્ય અરણ્યમાં
આમ આમ વદી એમ હસી નખ ગુખે દિધા. ૧૨૨

વસંતતિલકા-રે આપનાં મુખથી રમ્ય સુગંધિદાર;
તાંબૂલચિહ્નિત થયાં શુભગાલ હાલ,
સૌન્દર્યસીમ નખ ચિહ્ન ઉરે જણાય;
તો શી રિતે નિજ ઉદાર! ગૃહે જવાય. ૧૨૩

શિખરિણી-શને તૂટી માલા ક્યમ વલયમાં છે વિરલતા?
થયું શાને ભોડું દધિકલશ છે ક્યાં શું થયું આ?
પૂછે આવું ક્રોધે ગુરુજન સમીપે પ્રિયનો?
કહું શું, સ્ત્રીઓનો પરવશ સદા જીવનવિધિ. ૧૨૪

ગીતિ-રમણીઓનું જીવન પરવશ છે પણ નહિ ગોપીજનનું;
મુજ આધીન જ તેતો પ્રિય સખિ! તુજને દિશે હવે ભય શું. ૧૨૫
ગોકુલ સકલ તમારે શરણ એક વળિ વિશેષ વ્રજવનિતા;
પરંતુ અહિં કો તમને કંઇક કહે વચન એમ બ્હીતા. ૧૨૬

અનુષ્ટુપ-હરિના મનમાં પેઠી વાણી વશ બનાવવા;
ન બહાર જવા શકત અંતરે પ્રેમપૂરનાં. ૧૨૭

ગીતિ-નિમિત્ત કેમ વદો નહિ કરો પ્રકટ ભાવ આપ કેમ નહિ;
ન કોઈ પણ અહિં સુણતું કેમ નાથ! ભય અંતર થાય સહી. ૧૨૮

પૃથ્વી-કૃશાંગિ! દધિભાંડને તુજ શિરે જરા ભાળવે;
ન હું અહ! સમર્થ છું વિપુલ ભાર ભાસે મ્હને,
અહિં મધુરિ! મૂક તે ક્ષણ વિરામ લે થાકમાં,
કૃતાર્થ બનતા રુડા મલયવાયુએો વાય આ. ૧૨૯

હરિણી-કુસુમ મૃદુ એ શોભાલા ને વિશાલ ઉરઃસ્થલે;
તમ વસન આ તેને તો ના અમોથી સહાયરે,
ક્ષણ પણ અમારા હસ્તોમાં કરો, વ્રજગોપીનાં;
નયનમીનના વારિ છો નાથ! આપ સુશોભિતા. ૧૩૦

ભુજંગપ્રયાતા-ઉતારી જ આ પાત્ર તારું દધિનું;
સરોજાક્ષિ! દે દાન તું શીઘ્ર મ્હારુ,
તમારુ વ્રજેશ પ્રભુ! વસ્ત્ર તેને;
તમારી શું આજ્ઞા થકી દેઉં કોને. ૧૩૧

ઉપજાતિ–શિરસ્થ ધારી દધિપાત્ર હસ્તે પિયુ સમીપે વદું વાત કોને;
ભાગે જ આ એમ મુખે વદંતા પાડયું ધરામાં દધિપાત્રને ત્યાં. ૧૩૨
સ્રગ્ધરા–તેવે ચંદ્રાવલીએ નિજપ્રિયતમને યુગ્મ હાથે ગ્રહીને;
બોલ્યાં એવું ઝપાટે વ્રજ જઈ સઘળું આમ વૃત્તાંત કહે ને,
ના આવી એ શકે તો તુજ સમીપ હવે એમ ઔદ્ધત્ય વાળી;
સૂણીને એક ચાલી ન અધરરસને યોગ્ય એ તો વ્રજે રી! ૧૩૩
ઉપજાતિ–મ્હેં ધારી એને કમલાક્ષિ! કે વા મ્હને ગ્રહી છે વદ તત્ત્વ તું આ;
સમાનમાં નાગર! શો વિરોધ નીવી તથા પીતદુકૂલ વીણ. ૧૩૪
અનુષ્ટુપ્–તું જ મધ્યસ્થ થા આલિ! અમો ઉભય વાદિની;
જ્યાં ન અંતર તંતુનો ત્યાં મ્હારી ક્યાં સ્થિતિ થતી. ૧૩૫
ગીતિ–ખિન્ન થાય સજની આ તમ તનુસંગમતણી સુભગ! આશે;
મનરંજન અતિ એનું કરો ધીરજ વ્રજરની અનેરી છે. ૧૩૬
તુજ સંગે આવ્યાનું ફલ સખિ! આ પ્રકટ શું થયું અમને;
નિજ સરખી બીજીને પણ કરવા અલિ! ઉરમાં શું વાંછે. ૧૩૭
અનુષ્ટુપ્–તેવે હર્ષે નિજસ્પર્શી થવા કર પ્રસારતા;
તે પ્રત્યે નવપ્રેમાર્દ્રહૃદયે વદતાં પ્રિયા. ૧૩૮
શાર્દૂલવિક્રીડિત–મા મા મા અડશો જ માનદ! તમે એવું વદી વારતાં,
હાથે ચિબુકમાં ઉરસ્થલવિષે તોયે પ્રભુ સ્પર્શતા;
તે કાલે કંઈ ઓર આંખ કરતા રાધેશમાં પ્રેમિના–
સ્પર્શે તેમજ મિષ્ટ મિષ્ટ વચને આધીન તેવે બન્યાં. ૧૩૯
વસંતતિલકા–છેડો ગ્રહી વિવિધ રમ્ય ફુલે ભરેલો,
સંભારતા સ્મરલતાગૃહતોરણો શો;
ડાબા ભુજે નખર સુંદર ગાઢ રીતે,
તેને કહે તું અલિ! જા શું જઇશ તું કે? ૧૪૦
હરિગીત–મદને મધુર મુખચંદ્ર ચંચલ તારલાં લોચન લસે,
મૃગનયનીઓને મનમનોજ્ઞ કટાક્ષમય અવલોકવે;
નવ પ્રેમઆર્દ્ર સીંચેલ કંઈ નયનાંબુજેએ એ બધાં,
નીહાળતાં અનિમેષથી અલિ! સ્થીર અબલાઓ રહ્યાં. ૧૪૧
ગીતિ–વદ સખિ! વદન નિહાળી વચન રસાળ સુણી તે વ્રજવરનાં;
લોકત્રયમાં પણ કો સુભગા નારી બને ન અતિ મુગ્ધા. ૧૪૨

શાર્દૂલવિક્રીડિત—સાધી ભ્રૂધનુવે કટાક્ષશરથી લાગી ગઈ પૂર્વથી,
તેથી દૂર જવાય ના કયમ કરી નીહાળી પાછી ફરી,
સેનાઓ લડતી અનગવીરની શુ ઓપીઓ તે સમે,
વાકા કઠ કરી જુએજ હરિને આધીન સર્વે કરે. ૧૪૩
ગીતિ—તે સમયે વ્રજવરનુ પ્રકટ નિરીક્ષણ અલિ! પ્રિયાજનમા,
મોહ માન મિશ્રિત અવનવા પ્રેમને પૂર્ણ પ્રકટ કરતા ૧૪૪
નીલ સુધારસસાગરપર ગોપીજન દગ સરિતા ભળતા,
પ્રભુ સારૂપ્ય થવાથી ઐક્ય પામતા થયા શુ! તેહ તદા ૧૪૫
વસતતિલકા—ઓ મુગ્ધ! હુ મુખ પરે હરિ! વારિ જાઉ,
છોડો જ પાલવ વિલબ પથે અમોને
હે અગ! આપ મન માન્યુ દઇશ તેજ,
ઓળખી ગેહપતિને અતિ યત્નથી હુ ૧૪૬
ઉપજાતિ—એવુ વદતા કરપલ્લવેથી ગ્રહી પિધુ ચિબુકને મૃગાક્ષી,
સંકોચ હસ્તે કરતા ચુમે તે કટાક્ષથી ત્યાર પછી વદ્યા તે, ૧૪૭
માલિની—અભિનવિત અમારૂ કચુકીમા લપાયુ,
અતિ સરસ વળી જે બિ'બને નિન્દનારૂ,
વિતરણ કર વસ્તુ તે મ્હને વેણુ સાચુ,
કર સખિ! વળિ આધુ વસ્ત્ર આ સારૂ તારૂ ૧૪૮
ઉપજાતિ—આ'વુ વદી પાલવ ખેંચતા તે ફાટયુ નિહાળી નિજ વસ્ત્ર તેવે
વૃથા કરી ક્રોધ વદ્યા સુગોપી બ્હીન્યા શુ જાણે નિજ બધુઓથી ૧૪૯
નીવીજ મ્હે આજ નવીન અગ અગે કરી લગ્ન ગણી સુવસ્ત્ર,
ઉમગથી, તે હમણા તમોએ આ'વી કરી ઘેર જઉ શી રીતે ? ૧૫૦
પૃથ્વી—કહે વસન કેમ આ તુજ તણું જ ફાટયુ દિસે,
શુ ઉત્તર વદુ કઈ મિષ નથી ગૃહે જો પૂછે,
સુગુપ્ત નહિ આ બને અરર કેમ! આ'વુ કર્યુ,
મજેશકુવરે કર્યુ મિષ બતાવજે આ નર્યું ૧૫૧
ગીતિ—નિજ જીવન જાતા પણ નહિ લઉં તમ નામ નાથ! કોઇ સમે,
કોઈ સમય પણ ન કૃપણ સ્વકીય સર્વસ્વનો પ્રકાશ કરે. ૧૫૨
વસનતિલકા—આ'વુ કહ્યે ક્ષય ધરે યદિ તો અમારૂ,
લે વસ્ત્ર આપ મુજને અલિ! વસ્ત્ર તારૂ,

આ સુક્તિ સુગ્ધ રતિમાં અતિ કામિનીની;
ના અંગ! એ અમતણી પણ નાગરીની. ૧૫૩
ના હું કહું અનય ઓ અલિ! આ દધિનું,
કૂહે મૂલ્ય, વાલમ! ન મૂલ્ય ગણાય એનું;
જો હોય આગ્રહ સુમૂલ્ય તમે જ યોગ્ય,
આપો મ્હને, મદનમોહન દિવ્યકાય. ૧૫૪
ઉપજાતિ–હારાદિનું દાન શુભાંગિ! દેતાં છે વ્હીકમાની પણ યોગ્ય તો આ;
લે મૂલ્ય આપું કહી એમ ચૂમે થયું ત્હને પૂર્ણ ન કે કહે તે? ૧૫૫
ગીતિ–વ્રજરાજકુમાર! કમલસમ કોમલ! તમ કૃતિ આ સહુ સારી;
વસન તજો જોશે જન કોઈ રાજપથપર તમ બલિહારી. ૧૫૬
શિખરણી–નિકુંજોની પંક્તિ વિધવિધ ખીલેલાં સરસ જ્યાં;
કુલોએ ફેલાતા વિમલ સુરભે મત્ત ભમરા,
સરોજાક્ષી! બીજું શ્રવણ મનને ગોચર ન જે,
સુખે જો તું તેને ત્યજ નિજ જનોનો ભય અને. ૧૫૭
ગીતિ–બાણ પાંજરે છાનું રહ્યું રતિપતિનું સ્વભાવ સર્વસ્વ;
કુસુમમય નહિ લતાગૃહ આમાનું હું મૃગનયનિ! એમ. ૧૫૮
પૃથ્વી–નિકુંજપુરમાં અહિં મદનરાય ધૈર્યાદિકે;
સુમન્ત્રિસહ વાયુ કોકિલ સુબંદી જેને સ્તવે,
સ્ફુરંત કમલે મદી ભ્રમર ગાય જેને જ્યી,
અપાંગશર તાહરાં પણ ન સંચરે જ્યાં સુધી. ૧૫૯
શિખરિણી–રતિ સ્વામી તારા શશિમુખિ! કટાક્ષ દ્યુતિથકી,
ખરીદાયો દામે કમલસરથી સુંદર અતિ,
ઘડ્યું તારુ હર્ષે ગૃહ નિજ બધાથીજ ઘટતું;
પ્રિયે! સ્વીકારીને કર સફલ તેનો શ્રમય તું. ૧૬૦
ઉપજાતિ–સ્વબાણથી વેષ્ટિત કુંજદુર્ગે કંદર્પયોદ્ધો કલકંઠનાદે;
મ્હને નિમન્ત્રે અહિં યુદ્ધ માટે સહાય આજે કર આલિ! તું તે. ૧૬૧
પૃથ્વી–સુખદ્યુતિવડે પ્રિયે! મદન તું થકી લાજીયો;
રચી વિજન રાનમાં ભુવન રમ્ય તેમાં રહ્યો,
વિચિત્ર કલકૂજને વિનય વાણીએ એહને;
મનાવ મમ સાથ સુંદરિ! મદાલસાક્ષી! સુખે. ૧૬૨

ત્વદીક્ષણકટાક્ષ બાણવતી હારતા ભાગીને,
વસે સ્વશરવેષ્ટિત સ્મર નિકુંજ દુર્ગે ભયે,
નિતંબિનિ! સુમધ્યમે! નિજ વિહાર બધાવટે,
સહાય કર તું મ્હને અહિં નમાવવા એહને ૧૬૩
અનુષ્ટુપ્-આજ હું સ્વાર્થસિદ્ધિનું દ્વાર તારું શું અંતર,
કુચને પામતા પામું કામસંપત્તિઓ બધી ૧૬૪
ઈંદ્રવંશા-ચંદ્રાવલિ! ત્વન્મુખ પૂર્ણચંદ્રમા સૌન્દર્ય સિંધુપર સિંધુ કેટલા,
કે પૂર્વથી પૂર્વ વિલક્ષણી ઘણા ક્ષણે ક્ષણે થાય તરંગ તેટલા ૧૬૫
વસંતતિલકા-તારાં સુનેત્ર કમલોમહિ ખેલનારા,
તારા મહી ભ્રમરથી ચપળા કૃશાંગિ,
શોભા મરંદ ઝરતા સખિ! ચોગમે તે,
મ્હારા દૃગ ભ્રમરને પણ પારણા છે ૧૬૬
વંશસ્થ-મદીય નેનાણુ જ ખીલવાથકી ન ચંદ્ર ભાનું શશિકોગ્રિ શૈત્યથી
પ્રિયે! ન તારું મુખ વર્ણવી શકે ન ત્યાં કવીના પણ વેણુ પ્હોંચશે ૧૬૭
માલિની-મુજપર અધિકો જે કામને થાય રાગ,
નિજરસ શર ચાપે ના હણાતું સ્વસર્વ,
પ્રકટ અહિં કર્યું તે શુભ્ર તેથી મહર્ષે,
વદનકમલ તારું આ ઘણું રમ્ય લાગે ૧૬૮
ગીતિ-મુજ મનને વશ કરવા તુજ તિલક અધિક વિલસે મધુરી હે!
ભ્રુકુટિધનુષ સાધીને બાણું મદનનું પ્રચંડ શું! જાણે ૧૬૯
શાર્દૂલવિક્રીડિત-જો એ ચંદ્ર ચકોર તો કમલ એ તો ભૃંગ આલિ! અને,
જો તારું મુખ શુદ્ધ સ્નેહજલ તો આ મીન નેત્રો બને
સૌંદર્યામૃત દિવ્ય જો નિમિષતા ના થાય આ ચક્ષુમાં,
તેનું તત્ત્વ લહી શકાય નહિ હે પદ્માક્ષિ! તો હાથમાં ૧૭૦
ગીતિ-બિંદુ સહિત જાણે શું શુંડ દંડ આ મદનગજ તણો છે;
વેણી વિલસે મૌક્તિક પંક્તિ અધિક ગુચ્છ ધવલ અગ્રસે ૧૭૧
વસંતતિલકા-લોકોત્તરા હૃદયકોમલતાજ તારી,
છે અણુજાક્ષિ! નવપુષ્પનું બાણું ભારી
કોરે જઈ હૃદય તેહની શાંતિ સારુ,
ત્યાં વૈધરા ત્સમ તું કર તે સુધા શું ૧૭૨

ગીત–કર ચરણ નખશશીની માલા મુજને મળી ધરી સમયે;
ચંદ્રાવલિ ! પોતાનું નામ સત્ય તું કર નિજનું આજે. ૧૭૩
વદતાં હસી નિરખતાં લલિત વદન અંગ સંગ ચંદ્રોએ;
ચંદ્રાવલિ ! તું મુજને શીતલકર તુજ ખરુ નામ કરને. ૧૭૪
પ્રથમ સમાગમ જાણી ધરવા ભેટ યુગલફલ ઉરના જે;
આણ્યાં અધિક મનોહર ઝાંઝર મંગલ ઘોલવડે તો એ. ૧૭૫
અનુષ્ટુપ–વિલંબ ત્યજ પદ્માક્ષી ! પૂર મા'રા મનોરથો;
આજ સૌ સખિઓ સાથે પામ આનંદ તું ઘણો. ૧૭૬
ગીતિ–મુખસુધાંશુથી ગળતાં અમૃતસમ વચન પિયુનાં શ્રવણ કરી;
સહુ રીતે અંતર વશ થતાં પરસ્પર નિરખે વદન મળી. ૧૭૭
પૃથ્વી–પછી સહજ ગાઢ એ પ્રણયપૂરમાં ડૂબતાં,
લજ્જાઈ ભય ધૈર્ય ઉત્સુક કૃશાંગિ વીંટી વળ્યાં;
સ્વહાથ થકીં તેમને ચિબુક બાહુ ગંડસ્થલે,
સ્પૃશંત ભળિયાં શું સૌ જલધિમાં પ્રિયાઓ દિસે. ૧૭૮
શિખરિણી–પ્રિયા હસ્તસ્પર્શે પુલકિત થતા જે પ્રકટ તે,
સ્વભાવોદ્‌ગારીને રસઅલસથી આર્દ્ર નયને;
મુખો જોતા વ્હાલા વ્રજવરવધૂનાં મલકતાં,
રુડાં રાધા બ્હેની ! ચિરસમય એ તત્ત્વ ભજતા. ૧૭૯
વસંતતિલકા–ગોપીકપોલમય દર્પણમાં સ્વરૂપ,
જોતાં વિશેષ રટતા નિજ રાસ ખેલ;
આનંદસિંધુલહરી સમ તે પ્રિયાઓ–
સાથે નિકુંજ ગૃહમાં પ્રિય ચાલીયા તો. ૧૮૦
ઉપજાતિ–પ્રિયાખભે બાહુ ધરી વિચિત્ર લીલા કરંતા કરપલ્લવોએ;
સર્વોત્તમા એ પ્રમદાજનોમાં કંદર્પનો ભાવ ભરે વધારે. ૧૮૧
શિખરિણી–થઈ શોભા તેવે વ્રજવરની તે ના કહિ શકું,
પરંતુ મ્હારું આ વચન સજની ! એક સુણ તું,
ઉપાડી જે ધીરાં સ્વપદકમલો સ્થાપન કરે,
ત્રિલોકસ્ત્રીઓનાં શશિમુખિ ! નમાવે જ મદને. ૧૮૨
અનુષ્ટુપ–નિકુંજ આંગણે પાથર્યાં તરુપલ્લવ જ્યાંઘણાં;
પ્રવેશ્યા પ્રિય તે સાથે વિરાજ્યા વસ્ત્ર આસને. ૧૮૩

શિખરિણી—હસતુ છે ઇંદુમુખ, નયનપદ્મો ચલ અતિ,
કરતા હાસીને રસ પ્રકટતા તે વ્રજપતિ,
વધા વ્હાલાજી કે સ્વઉચિત મ્હને દાન કર તું,
કહી લ્યો ગોપીએ સુમુખિ ! પિયુને ચુંબન કર્યું ૧૮૪

ઉપજાતિ—ઉદારહાસે રદપંક્તિ ભાસે તેવેજ ઉદ્દીપિતકામ ભાવે,
તેઓ હરિના મનમાહ્ય ધૈર્ય કરી શક્યા નેત્રવડે ન તોએ ૧૮૫

શિખરિણી—ભુજે ધારી ગોપી કુસુમમય કુંજે પ્રિય ગયા,
પ્રિયાસાથે પુષ્પે નવકમલની સ્હેજ ઝટ ત્યા,
રચી રુડી, પોતે પ્રકટ રસભાવે સ્વસરખા,
ઉમંગે તે સંગે રસિક પરમોદાર રમતા ૧૮૬

હરિગીત—અધિક પુલકિત કાય, સીત્કારે પ્રકટ રસધાર થા,
સ્મરસદનપ્ર.કમણે થતા જે શ્વાસથી સુંદર ઘણા,
અતિ વેગ હાસ્યથકી થતા ઉર સ્નેહભાવે લાજતા,
સ્મસભર સુદૃષ્ટિ, લલાળ ચચલલોચના સહુ ખેલતા ૧૮૭

પુષ્પિતાગ્રા—પિકસમ કલ કૂજતા કૃશાંગી કરી ઘનચુંબન દતદશ દેતા,
સરસ વિવિધ બંધના વિલાસે શ્રમ જલયુક્ત વ્રજેશને રમાડે ૧૮૮

વંશસ્થ—પ્રિયાગ સંગે રસ આ મને મળ્યો મળ્યોજ કેવોય પિયુને જાણવા,
નિતંબિની યત્ન કરે શુ તે મમે થઇજ તે ભાવથી પૂર્ણ એકતા ૧૮૯

અનુષ્ટુપ્—કેમ કૃત્રિમ તે ભાવ થતો સ્થીર વિલાસિનિ !
અંતમા ભજવા ભાવ લાજે મત્તકતા બની ૧૯૦

ગીતિ—કઠ્ઠક ભીંચેલ નયન વળિ અધર રતાશ રહિત રોમાંચિત જે,
શ્રમાંબુ સુંદર મુખને પિયે પ્રિયાના ધન્યવાન વર એ ૧૯૧
રતિરસજલધિવિલાસો નવ તરંગમહિ પ્રિયાવડે પડિયા,
પાર ન પામ્યા એ પણ પોતે પૂરણ કૃષ્ણચંદ્ર વળિ આ ૧૯૨

શિખરિણી—સહે ના હે આલિ ! સ્વદૃગનિમિષનું અંતર પણ,
પ્રિયાનું જોતા એ મુખ વજિ મળ્યે એ મનપજ,
પ્રિયા વ્હાલાને તો હૃદય ચિર આલિંગન કરી
સુતત્ત્વો પામેલા અધિક ભજતા ધ્યાનની દશા ૧૯૩

અનુષ્ટુપ્—વેણીગુંથન આરંભી ચરણે અંગના સુધી,
પ્રેષ્ઠે શૃંગાર પ્હેરાવ્યા સ્વપ્રિયાના કહ્યા થકી ૧૯૪

ઇંદ્રવંશા—પછી પિયુએ નખતારલાવિષે મુખેંદુને દર્પણ જેમ દાખવ્યું,
ચન્દ્રાવલી જોઈ સુખે નિહાળતા લજ્જણ કૈં હાસ્યથી પ્રેષ્ઠવક્ત્રને ૧૯૫
ઉપજાતિ—રોમાંચધારી બહુ હર્ષવંતા એ કપોલ આનંદ સુધાનિધિને,
કુચગ્રહીને ઘન ચુમતા જે સીત્કારધારે નવ આશયે તે ૧૯૬
ગીતિ—વિવિધ કુસમથી સકુલ કુંતલપર મુકુટ અતિ લલિત નમતો,
જમણી ભ્રૂકુટિપર કંઈ રચતા બહુ મુદિત બની પ્રિયને તો ૧૯૭
મૃગમદતિલક પુલકમય લલાટમાં પિયુના રચતા મધ્યે,
નિજમોતીમય સુદર કરતા બિંદુ પ્રિયા કૃશાંગી એ ૧૯૮
વસંતતિલકા—કર્પૂર કુંકુમ કુરંગમદે મળેલા,
આરંભી સુંદર કપોલ થકી પ્રભુના,
પાદાણુજોસુધિ રુડું મુખચંદ્ર જોતા,
તે લેપતા સખિ! વિચિત્ર સુચંદને હા ૧૯૯
અનુષ્ટુપ્—કુચકુંકુમના પંકે લેપેલા ઉત્તરીયનું,
નિતંબે બાધતા શ્રીને શુભાંગી વસ્ત્ર શોભિતું ૨૦૦
પછી વિચિત્ર ચરણે કુરંગમદ કુંકુમો,
લગાવે ચંદ્રવદની ઝાંઝરો રમ્ય યુગ્મ જ્યાં ૨૦૧
ઉપજાતિ—સ્વકાટલીને ઉરમાં પિયુના ધરી સુહારો વળિ કુંકુમોએ,
વિચિત્રમાલા પણ પુષ્પ કેરી કંઠે ધરે કુંડલમંડિતા એ ૨૦૨
શ્રીકૃષ્ણના કર્ણ વિષે શુભાંગી પુષ્પો ધરે આ સખિ! કર્ણિકાર,
ગંડસ્થલે સુંદર સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ રચી ઘણી અદ્દભુત ચિત્રરેખા ૨૦૩
અનુષ્ટુપ્—પ્રિયા નાસાપુટે રમ્ય સ્વનાસાપુટ ભૂષણ,
ધરી પોતે ધરે તેમ તેમનું પ્રમદોત્તમા ૨૦૪
શિખરિણી—નિહાળીને તેવું રૂપ શશિમુખી! હર્ષિત બની,
અધીશ શું ભેટી પ્રિય મુખ ચુમતા પ્રિયસખિ,!
ન જાણું વા કેવું સુખ અનુભવ્યું અંતર દૃગે,
પ્રિયાએ ને નાથે પ્રણયભરપૂરા સુનયને ૨૦૫
અનુષ્ટુપ્—સ્વવિલાસલવે હારે જ્યાં કંદર્પ, વ્રજાંગના,
સર્વ સંગે રમે શ્રીમાન્ રસમદ વ્રજેશ આ ૨૦૬
શાર્દૂલવિક્રીડિત—આ લોકત્રયમાં કંઈ ન અમને તો છે અપેક્ષા સખિ!
નિત્યે ચિંતન એહ છે ફરી ફરી પદ્માક્ષિ! એ માગણી,

આવુ સુદર નદનદન સદા સર્વસ્વદાને ધીરા,
ગોપીરગ રમોજ વર તે અમ્મરતૃતે ફુઝ્મા ૨૦૭
રાધાચ્દ્રાવલીગોપીદાનીએ કહ્યુ દિવ્ય આ,
સપૂર્ણ કુઝ્મા વાથ શૃગારરસમડન ૨૦૮
ઇતિ શ્રીકૃષ્ણનુ તેમ પ્રિયાઓનુ જ વાછિત,
સર્વસ્વદાન અન્યોન્ય સ્વાશયે વિઠ્ઠલે કર્યુ ૨૦૯

दानलीला गुर्जरानुवाद सम्पूर्ण ।

श्रीकृष्णाय नम ।

शृङ्गाररसमण्डनम् ।

उल्लासः ।

श्रीमत्प्रभुचरणप्रकटितः ।

प्रथम उल्लास ।

હરિણી–વદ વદ મ્હને, રાધા લક્ષ્મીથકી અતિ સુદર,
સુવદનિ! થયો તે સગે કેમ અગમ નૂતન,
સખિ! વિદિત એ કહેવુ શુ! તે મ્હને પણ એ કથા,
વ્રજવરવધૂદાસીઓનુ કૃશોદરિ! જીવન ૧
ઝૂલણા–નિજ નિજ સ્વામિની સ્મરણ કરનાર તે ભાવથી પ્રકટ ભરપૂર પ્રેમે,
પુલક અતિશય ધતા અગપર જેમના લોલ લોચનવિષે અશ્રુધારે
વ્રજવર પ્રાણપતિ રમણ રસ ઉદધિના નીરથી આપ અન્યોન્ય સઘળા,
સુખ હૃદય ધારતા ચિંતતા તે સમય શ્રીતણું ચિત્ત પણ હરણ કરતા ૨
શિખરિણી–નજે વાસ્રીકિરા અતિશય સુભાગ્યે પ્રકટીયા,
યશોદામા તારાપતિસમ અહો પૂર્વદિશમા,
થયો એઓને એ પ્રભુપર અતિસ્નેહ, હરિને,
પરતુ રાધામા અતિશય થયો રાગ સખિ! હે ૩
કદા કાલિંદીના તટ કમલગંધે ઘનિક આ,
ઘણા હર્ષે ધીરા સરસ પવને સુંદર સદા,

સુખે વૃન્દારણ્યે નિજસહચરીવૃન્દસહ તે,
જતાં જોતાં રાધા યુવતિગણવેષ્ટિલ હરિને. ૪
સુરાધાનું ગાઢા હરિવદનશોભાજલધિમાં,
થયું હૈયું રાધાસખિ ! સનયને મગ્ન અતિ જ્યાં;
મૃગાક્ષીના તેવે સુખશશિવિષે ઇષ્ટ હરિની,
પડી દૃષ્ટિ રૂડી અતિ ચિર સમે સ્થિર અધિકી. ૫
મળી દૃષ્ટિ ગોપી પ્રિયતમતણી સ્વામિની તણી,
થયો તેવે ભાવ પ્રણયિનિ ! કંઈ તે પ્રિયભણી;
બધા જેથી સ્વેદો પુલક વળિ સ્તંભાદિ પ્રકટ્યા,
ત્વરાએ ભાવો ત્યાં સ્ફુટ સજનિ ! રાધારમણીમાં. ૬
નવપ્રેમે પૂરા ક્ષરિત ઉરમાં એ હરિતણા,
કટાક્ષે વ્હાલાના બહુ મદનબાણો પ્રસરતાં;
જતાં હૈયામાં ઓ સખિ ! કઠણ સાજાત્યથી ઘણું,
કૃશાંગીને તેથી નહિ કહિ શકાતું દુઃખ થતું. ૭
ઘણાં આસક્તા તે કૃશવપુ અધીરાં સખિ ! તદા,
કદા રાધા બાધા અધિક કરતાં ભાવ ધરતાં;
નિકુંજે જ્યાં ગુંજે ભ્રમર પવનો મંદ વહતાં,
થઈ લીના દીના લલિતસખીપ્રત્યે ઉચરતાં. ૮

મલ્હાર રાગ.

હરિ વિહરે યુવતિજનસહ સખિ ! મૃદુ મૃદુ પવનને સેવે;
શું કહું વાણી વિનય નહિ મુજ એ પણ મનમાં ઘણું બોલે. ધ્રુવપદ. ૧
વદનકમલ એ મધુર મલકતું જોઈ ધૃતિ ગતિ જાય;
અંગ અવર સ્મર કોટિ સુંદરતર મેં ન નિરખ્યું ક્યાંય. ૨
પ્રકટ્યો મદન હુલાવે જાણે નયનકુસુમનાં બાણો;
આમ અધીરાં શ્રીરાધાનું કથન શુભ વિસ્તારે. ૩

શિખરિણી—દિઠું આદ્યેથી શ્રીમુખકમલ પ્હેલું હરિનું તે,
ફરી કેમે હાસ્યે શુભ અતુલ દર્શાવ મુજને;
દઉં તેને કહે શું સખિ ! ભુવનમાં શ્રેષ્ઠ તુજને,
બન્યા પ્રાણો મા'રા હરિનયન આકર્ષિત અરે. ૯

ગીતિ—આમ કથન ગણ ગણતું સાંભળતાં અતિ ચતુર સહચરી એ;
રાધાપ્રત્યે વદિયાં બતાવતાં સત્વર વ્રજવરને તે. ૧૦

વસંત રાગ

હરિ અહિં વ્રજયુવતીશતસંગે,
વિલસે કરિણી ગણુમાં નવ ગજ વર રતિપતિ માન ભગે. ધ્રુ૦ ૧
ભ્રમિત વિલાસે ચચલ નયને સૂચવતા બહુ ભાવ,
કોઇક નેત્રકટાક્ષકમલવડે પૂજત પિયુકલરાવ ૨
સ્મિત રુચિએ હરિનુ સુંદર મુખમ્બુજ જોઇ સુખમ્દ,
ચુબે કોઇ નિતબવતી કરપર ગ્રહિ ચિબુક અમદ ૩
ઉત્કટભાવ પ્રકાશિત ચાપલ મોહન નિધુવનશાલી,
રમતા કોસહ પીનઘનસ્તનપર લળતા વનમાળી ૪
નિજ પરિરભણુ કરવે સત્વર નિરખી હરિઅવિશ્વાસ,
કોક કોઇને બલથી આગળ કરે કૌતુકે સહાસ ૫
કોઇક નીવીબધ વિમોચન સભ્રમ લજ્જિતનયના,
રમતા હમણાં સુમુખિ! હઠ થકી કરથી ધરી નિજવસના ૬
પ્રિય આલિંગન વિપુલ પુલકધર દ્વિગુણિત સુભગ શરીરા,
ગાય કોઇ સખિ! હરિવર સગે રતિ રસમય રણધીરા ૭
રમતા સભ્રમથી સરતા પટ ચદન બિદુ ઉદાર
નિરખે સ્મિતમય વિસ્મત મનથી પિયુનુ વપુ સવિકાર ૮
કોઇ મગે કર નહિને ચાલે અવસતર સહવિલાસ,
રાધે! તમ પૂરોજ મનોરથ પ્રકટિત આ હરિ રાસ ૯

(પુષ્પિતાગ્રા) કમલસમ સુકોમલાગસગે પ્રકટ થતો સ્મરભાવ અગના,
સહુને સહ વિહરે ઉદાર, થાતા પવન કલિંદસુતા તટે વન તે ૧૧

(હરિગીત) યમુનાતટે મદમત્ત ભ્રમરોથી ચખાતા ફૂલડા,
નવપલ્લવો વપુ ધારતા જે ભાસતા અતિ ફૂટડા
જેણે મધુર મુરલીસ્વરે અતિમુગ્ધ ગોપીજન કર્યાં,
હરિ એ મનોરથ તમતણા પૂરણ પ્રસારો સો ઘણા ૧૨

इति प्रथमोल्लास ।

अथ द्वितीयोल्लास ।

(શિખરણી) તુંએ હારો એવો વિમલ સુવિહારો હરિતણો,
નિહાળી મ્હારાથી અતિ રતિ બીજામા થઈ અહા
ઘણી ઇર્ષ્યાથી તો ન રહિ શકતા મોહવશમા,
જતા ના તે આવુ ચિર હૃદય આદોલિત થતા ૧

પછી આવી બીજે સ્થલે કંઈ લતા કુંજ ગૃહમાં,
મરંદે ગુંજે ત્યાં મદે ભ્રમર ધીરા પવન જ્યાં!
સ્વભાવે સ્નેહાળી સખિ! કમલનેત્રા કંઈ મીંચી;
વધાં રાધા કોઈ સ્વસહચરીને ગુપ્ત વળતી. ૨

રાગ—કલ્યાણ.

આ મન સજની.ક્ષણ પણ હરિને વિસરે નહિ આતુર અતિ;
વિવિધ વિલાસે સરસ નયનશરથી મા'રી હણાઈ ગતિ—૧ ૧ ધ્રુવ.
મધુર સુમુરલીનાદે મોહિત્ત યુવતિજનલસિત વશ કરતા;
મુજ નયન ઉપર વદન ધરત જ્યાં જન મૃગખગ વિસ્મય બનતા.૨

પૃથ્વી—ધીમી ગજસમી મત્ત સુમુખિ! તે ગતિ તે સ્મિત;
બને મન વિમુગ્ધ કાંઈ શુભ આર્દ્ર જેનાં દૃગ.
મુખેન્દુ પર રમ્યતા વચન ચાતુરી માધુરી;
સુધા પણ લજાય હા! ત્રિભુવને ન ક્યાં એ ખૂબી. ૨

શિખરિણી—પ્રિયાનું જે મુકતાફલથી રચિયું બિંદુ નવ જે;
સ્વભાવે કસ્તૂરીતિલક નવલું કેલિકુતુકે.
ધર્યું વ્હાલાએ તો અહલ બહલાથી ઉભયને,
અહો શું શોભા છે અધિક વદવું ક્યાં અવર એ. ૯

ગીતિ—ઉંચે ગાય છતાં પણ ગોપી ઘન ભેટતાં પુલક ધરતાં;
સ્થિર અતિ ચંચલ થીવા નાસા ભૂષણ મુજ મનને હરતાં. ૬

શાર્દૂલવિક્રીડિત—વાંકો કંઠ, ચલાવિ અંગુલિ રૂડી ભ્રુવક્ર વાંકાં દૃગો;
શાતા સુંદર ઓષ્ઠમાં મુરલિકા ને ફુલ્લ નાસાપુટો;
બ્યત્યરતાંઘ્રિ ધરી સુખે અધરનું પૂરે સુધા પૂર એ,
અંભોજાક્ષિ! ન લક્ષ કે ત્રિભુવને શું કાર્ય ધાર્યું કરે. ૬
હો કોટિસ્મરગર્વહારિ હરિનાં અંગો તણી વાત શું;
તો હું વર્ણવું એ ત્રિભંગવપુનું છે ધામ સૌન્દર્યનું,
મા'રી દૃષ્ટિ વિવેકિ ચિત્ત વપુની માનું ગતિનો સખિ!
આવિર્ભાવ કર્યો ત્રિભંગ વિધિએ જેથી હું આ'વી બની;

ગીતિ—સહાસ વદતાં જેને મદાંધ મધુકર સુગંધથી ભમતા;
એ પ્રભુ વેણુ વગાડે નહિ પણ અધરામૃત મુજને ભરતા. ૮

ઝૂલણું—મોરલીનું લઈ નિમિષ મુજનેય પિયુ પૂરતા અધર રસમય સુધાથી,
સુતનુથી અંતર ન અંતર વિષે જરા થાય એવું પ્રિયતમે વિચારી;

૪

ચિત્ત મારૂં હર્યું તેવિધે આપનો રસભર્યા આપશ્રીએ પઢીથી,
ભાવ તે તો નિવારાય ના કોઈ દિન ખચિત હું તો કરૂં કે એ'ની ૯

રાગ કેદારો.

મુજ મહ કોબ્મિદનસુંદરતગ રમાવ કેમે કરીને તું,
રમણ રસ સુચિર જમાવ સજની! લાવ રસિકવર હરિને તું ૧ ધ્રુવ૦
કુંજે લપાઈ રચિત કુસુમશયનપર જઈ એકાન્ત વિષે શું,
રતિ રસ વેગે હસતા એ કઈ શરમાતી શુભ અતર હું ૨
વદવે મધુર ચતુર વર નત્વગ, મૃદુમૃદુ હસી વદતી મુજને,
કરતા મા'રૂં શિથિલ વસન પિયુ કુસુમ શયનપગ નિવેશિને ૩
મુજ ઉર ઉપર શયન કરતા કરી આલિંગન ચુંબન દઇને,
પીતા અધર મધુર રસ પુલકિત રતિગણ ધીર બની હું ને ૪
વિધ વિધ રમણ કુશલ માનદ કોયલ મધુર કુહુકુહુ કરતી,
શ્રમ જલ કણ સુંદર મુખ કમલ અધર રમપાને ઉલ્લસતી ૫

શાર્દૂલ૦—અર્ધું વસ્ત્ર સરેલ અર્ધ તિલકે પ્રસ્વેદ અર્ધા સર્યાં,
પુષ્પોએ લટ રમ્ય મોહ કરતા આસ્યેન્દુથી શોભતા,
વાંગી ભધરતા વિશેષ રસથી ગર્વિષ્ટ ગોપીતણા,
જોની હું પિયુને કટાક્ષવશ છે નિર્વૃતિ પામુ સદા ૧૦

અનુષ્ટુપ્—સુગધિયુક્ત પુષ્પોથી યમુના જલમિશ્ર જે,
ન કરે સુખ તો વાયુ તે ભારે જેમ મદ એ ૧૧

પુષ્પિતાગ્રા—વિવિધ કુસુમ ખીલિયા શશીના હિમ કિરણો સહુ એ ઘણું દહે છે,
કઈ પણ સુખ નહિ કરે કરૂં શું વદ સખિ! સગમ પ્રેષ્ઠનો શી રીતે ૧૨

હરિગીત—રતિસાગરે રમણી વિલાસ અપાગ રગ તરગમા,
અનિઝવતા નવનવનેહ ભરાઈ રસલીના થતા,
હરતું નવિન શોભા મદનમદ તવ વદન તે ભાળતા,
લજ્જા થતા હસતા સરસ આ આશ તમ પૂરો સદા ૧૩

इति द्वितीय उल्लास ॥ २ ॥

अथ तृतीय उल्लास ।

ગીતિ—મધુસૂદન હરિ પણ એ ધારી રાધાને ઉર નિજ રમતું,
વિચારતા રસિક મુકટમણિ અતિ આસક્તિએ અધીરા શું ૧
પ્રકટ મનાવા તેને લજ્જાનુ પ્રણય કોપ ભીરૂં જે,
પરિક્રમણ કરતા કઈ વિરાજિને વિધવિધ વિચારતા એ ૨

પુષ્પિતાગ્રા–હરિ હરિ થયું શુંય શું કરૂં આ શું વળિ અનાદર કોપધારી રાધા,
અહહ શું કરશે ઘણા વિયોગે રસિલી હવેજ પ્રસન્ન કેમ થાશે. ૩

હરિણી–કુટિલ ભૃકુટી કોપ્યાથી લાલ ઓઠનું કંપવું;
અરૂણ નયને સ્નેહે આર્દ્રીદ્રે ચંચલ ભાળવું.
ઝપટ ગતિએ રૂડી સાડી સરેલ કરે ધરે;
મુખ કમલની શોભાને ના તજે મન આગ્રહે. ૪

ગીતિ–રોષે રાતાં તેનાં નયન યુગલને કરૂં અધિક વિચાર,
કમલ યુગ્મ શું જાણે અતિ અરૂણ પરાગપૂરથી રમ્ય. ૫
તેનાં ભૃકુટીધનુષે લગાવેલ બહુ કટાક્ષબાણોએ,
દુઃખ થતું ના શમતું પ્રિયાઅધરરસ સુધા વિના ભેષજે. ૬
સુમુખિ ! મને નિજ માની તું અહિં નિજ વચન સુધારસ પૂરે,
સિંચન કર કરકમલ સ્પર્શવડે પરિહર અતિ તાપ અને. ૭
તવ કૃપામય તરંગે લસતા લાવણ્યસાગર વિના એ,
મ્હારૂં મનમીન મહા સમર્થ થાય ન વિહારવા ક્યાંયે. ૮

શિખરિણી–વદી એવું સ્વામી પ્રણયભર ભારે શિથિલ એ,
રસાળા કાલિન્દી તટપર નિકુંજે વિમલ જે,
વિરાજ્યા ત્યાં રાધાપ્રિય સહચરી કોઇ વદીયાં,
નિજ સ્વામિનીને અધિકતર દુઃખ પ્રિય વિના.

રાગ કાનરો.

પ્રિય ! તમ વિરહે તે ખેદ કરે,
અતિદીના સુકુમારી નિન્દે હિમકરને પણ રે. ધ્રુવ પદ
ત્રિગુણ પવન દહનસમ સમજે ચંદનથી પણ દુઃખ ધરે,
નાથ ! તમારૂં નામ જપે નિત નિજદેહ ભાન વિસરે. ૧
તમમય પ્રાણજીવન જેનું તમ લીલાવિધ કરે,
તમ કૂજનને અનુસરતાં તમનામ નિરંતર ઉચરે. ૨

હરિણી–ચકિત નયને જોતાં ઉંચે સ્થિરા થઈ વ્યોમમાં,
તમતણી ઘણી ચિંતામાં મગ્ન મૂક બની ગયાં;
ભુવન અનલ ત્રાસે શ્વાસો ઘણાં વળિ મૂકતાં,
તમવિરહની દાવા જ્વાલા શિખાસમ નાથ ! હા. ૧૦

ગીતિ–તમ વિરહમર્મ વાગે મૂર્છા પામ્યાં નહિ કયમ કરી જાગે,
તમ કરૂણાએ માગે હમ ઉપાય નહિ કંઇક કામ લાગે. ૧૧

ચંદન લેપન વિષસમ ચંદ્રકિરણ કમલ પણ અનલ માને,
કંઠવિષે માલાને પાશ ગણે હાર ભારકર ધારે. ૧૨
ધરણીપર આળોટે નાથ! વિરહ વધતાં વિહ્વલ રાધા,
વિલપે રડે તમારી તોયે કમલ સદૃશ કોમલ બાલા. ૧૩
અતિ દીના તમને નિજ હૃદયે રાખી સમીપ અતિ નમતાં,
સ્વકીય પણ જીવનને ન યાચતા એ અધિક સુહાવું ક્યાં. ૧૪
ડગલે ડગલે ઉચરે ચિરસમયથી તમ ચરણ શરણ મારે,
મારો વા જીવાડો નિર્જાગસંગે તમ વિરહે સુજને. ૧૫
રોમાંચ સુભગ! ધારે સીત્કારે કૃશતનુ થથરે ભારે,
તપે બળે વળિ લથડે આથડતા મૂર્છિત અતિ દુ ખી છે. ૧૬
આમજ વિષમ જ્વરમાં તમ અધરામૃત સિંચન કરવામાં,
જો કરૂણા કરશો તો જીવે નહિતર હું કહું શું દીના ૧૭

વસન્તતિલકા—મેઘોથી પીડિત નિજ વ્રજ રક્ષવાને
સહેજે ધર્યો જ ગિરિરાજ કૃપાર્દ્ર ચિત્તે.
પૂરો મનોરથ બધા પરિપૂર્ણ તે આ.
ને તાપ સત્વર હરો સખિ! રાધિકાના ૧૮

इति श्रीशृङ्गाररसमण्डने तृतीय उल्लास ।

अथ चतुर्थ उल्लास. ।

માલિની—અહિંજ રહું હજી હું સત્વરે રાધિકાને.
મમ મૃદુ વચને જા લાવતું સ્વામિનીને,
મધુરિપુ હરિએ તે મોકલી સાર્દ્ર ચિત્તે.
અતિ ચતુર સખી એ આ કહે રાધિકાને. ૧

રાગ કલ્યાણ.

નંદ કુંવર તવ વિરહે રાધે! ન સુખ ધરે હમણાં કેમે,
રટણ કરે તુજ નામજ બહુ બહુ વિષમ ચંદ્રને પણ નિંદે ધ્રુવ પદ ૧
અતિ ચિંતનથી ઐક્ય પામી તુજ સમ પણ દુ ખ સકલ પામે,
શું કહું અધિક તને સૈયર? એ અતિશય કોમલ વ્રજવર છે ૨
તન્મય થઈ હુંકાર કરતા, નંદકુમાર પધારતાં,
એમ વદતા અનુભવતા નિજ દશા સખિ! પ્રિયતમ વર ત્યાં ૩

વસન્તતિલકા—તારૂં સ્વરૂપ અતિ સુંદર નીલ મેઘે,
ઉત્પન્ન વીજ મદહારક સુદરાંગિ!

એ સામ્ય થાય નવ અંબર પીત એમ.
ધારે ઉરૂ ઉરપરે નિત નાથ તેમ. ૨

ઔપચ્છંદસિક—અધરે વળિ અંજન પ્રકાશે તુજનાસાપર મોતી રમ્ય ભાસે.
મુખ તુલ્ય બને અલિ? વિચારે ઉર ગુંજાફલ માલ નાથ ધારે. ૩

શિખરિણી—સહે શા માટે તું વિષમ શર સંતાપ સજનિ,
ચલ સ્વામીને તો મળ વિરહને શાંત કરની;
પિયુને સંતોષી અમૃત વચનોએ હૃદય તું,
ઉમંગે શ્રીઅંગે વિલસ પિયુસંગે અહિં ઘણું. ૪

માલિની—સજનિ રજનિ આ ને ગાઢ તે અંધકાર,
સમય તજ સખિ! તું નીલ નીવીજ ધાર;
ડગ ડગ શ્રમ લેઈ ઝાંઝરો રાખ મૂંગાં,
ચલ વલય વગેરે ઢાંક તું પાલવે આ. ૫

દ્રુતવિલંબિત—વિવિધ કોમલ પલ્લવ પદ્મને સ્થલજ પુષ્પવડે વર આપ તે.
શયન આલિ! રચી તુજ વાટડી ચકિત થૈ નિરખે ઘડિએ ઘડી.

શાર્દૂલવિક્રીડિત—પધારીને ધીરે નમિત નયને તે નિરખશે,
મ'ને ભેટી પ્રેમે રતિ પણ ઘણી તેમ કરશે;
ઉરે ચિંતા તોયે શત ઘણી ધરી ભાવભર તે,
તદા તે તે રૂપે પ્રભુજી બનતા કેવલ રસે. ૬

ગીતિ—એવા હરિવર તો જો અનુસરતાં ત્રિગુણ પવન જ્યાં વહતાં,
આથી શું પરમ અધિક સુખ સખિ! વદ સુંદર છે ત્રિભુવનમાં. ૭

સ્રગ્ધરા—જાણે તું સ્નેહ રીતિ મધુરિપુ વરને સ્નેહની રેલ રેલી,
છે ભારે આર્દ્ર આર્દ્ર પ્રિય ઉર વળિ તું તો બની પ્રેમ ઘેલી;
તોયે તું આવવા ત્યાં અહિં નહિ સમજે તે ન જાણું હું હેતુ;
બાંધ્યો માનાબ્ધિ કેરો કમલનયનિ! ઓળંઘિયો તેજ સેતુ. ૮

શિખરિણી—સુણી એવાં તેનાં વચન અરૂણાં આર્દ્ર નયને,
નિહાળી દૂતીને બહુ વિરહથી દીન મૃદુએ.
વધાં કોપે અર્ધાક્ષર જલ ભરેલાં કમલનાં,
દલોને ક્રમે તે ઉરપર વહેતાં સખિ! ઘણાં. ૯
વદે આવું તું શું અલિ! યુવતિયૂથો લપટતા,
અરે! સ્વચ્છંદે તે વશ થઈ વિલાસેજ રમતા.

ભલે તેણે તોયે પ્રિય વિરહથી તસ મનડુ,
પીવા મીઠા તેનો અધર રસ ચાહે શુ કરૂ હું ૧૦
ઉપજાતિ–કહ્યુ બધુ તે યદિ સત્ય હોય ના કેમ આવે ઝટ નાથ તોય,
નિર્દોષ હું જે પણ આમ મા'રી થતી ઉપેક્ષા કર્યું દૈવ ભારી ૧૧
ગીતિ–જેનુ સ્મરણુ થતામા ચન્દન વિષ પવન દહન સમ થાય,
તોપણુ ન તજે પ્રિયને અતિ સ્વતન્ત્ર બન્યુ મુજ મન હાય ૧૨
કલકના એ સમયે નિમિત્તથી કુલટાના દગ જલને,
ધારણુ કરતો શશિ આ ઉદય થયો અનિલ વિયોગાનલનો ૧૩
કુલગણોના કોપે અરૂણુ કટાક્ષ નિસરતા શુ રાતા,
શશિ નિરખી તે દીના કરતા સતાપ હરિ વિવળ થતા ૧૪

પંચમ રાગ

હા! હા! શુ હરિ મુજને કરૂણા કરશે,
અધર સુધારસ પાઇને શું જીવન ધરશે ધ્રુવપદ
સગ આશાથી પણુ નહિ સારૂ જીવન મા'રૂ,
દૂતી મુજને વૃથા છેતરે ધારૂ
કોને શરણે જઉં માધવ વિણુ નાથ! કૃપાનિધિ છો,
દીન હું પ્રિયતમવર! મુજને મુખનુ દર્શન દ્યો ૧
શિખરિણી–બન્યા દુ ખી એવા સ્મરણુ ન ઉરે એક પણુ જે,
વિયોગાગ્નિજ્વાલા સહિત મનનો સ્પર્શ પણુ તે,
ન જાણે તે પ્રાય સખિ! અહિ ઘણુ સુદર થયુ
સદૈના પ્રાણો આ ક્ષણ પણુ વિલબ પ્રભુજિતા, ૧૫
પ્રભુ સ્ત્રીસજોગે લપટઇ ગયા મન્મથમદે
તજી લજ્જા તેઓ અતિ ચતુર બીજા સ્થલ વિષે,
જવા દે ના તેથી પ્રિયતમ તણી વાર થઈ એ.
હમે જાણ્યા કોથી અતિ મધુર મૂર્તિ વિધિવશે ૧૬
શાર્દૂલ–ગોપીનેત્રનું અજન વ્રજવધૂનેત્રો તણુા તારલા,
તેઓને કુચ અગ્ર નીલ મણિશા છે જે કુમારી તણુા
ગોપીબાહુતણા તમાલતરૂને લતાસગ આશે ચણી,
વેલીના સુર વૃક્ષ એ ઝટ કદારે ઇષ્ટ રાધે! હરિ ૧૭

ઇતિ શ્રીશૃઙ્ગારરસમણ્ડને ચતુર્થ ઉલ્લાસ ।

अथ पञ्चम उल्लासः ।

શિખરિણી—પછી રાત્રી આખી ક્યમ કરી જતાં નમ્ર બનતા.
લજાતાં અત્યંત ચપલ નયને સુંદર ઘણા,
પ્રભાતે સહાક્યે મધુર વદતા ને વિનવતા.
નમંતા સ્વામીને પણ મરમમાં ખિન્ન વદીયાં. ૧

ગીતિ—માધવ ! જે રસપૂરણ બહાર અંતર પણ છો ખચિત તમે,
તે રસ વિરૂદ્ધ વહવું ન ઉચિત સત્ય વચન વદતા તમને. ૨
સાધુ દિશો તેઓનાં નયનોમાં નિજગુણ પણ જે રાગ,
દઇને તેહ મલિનતા પોતે ધારો તમે વ્રજાધીશ. ૩
અધર વિષે દંત દિશે સ્પષ્ટ થાય નિશ્ચય રસભંગ અને,
સ્થાને સ્થાન સ્તાશે અનુરાગે વિરલપણું જણાવે છે. ૪

અનુષ્ટુપ્—હજુ સુધી ઘણું ધ્યાન ધરતાં તમ અંતરે,
બહાર પ્રકટ્યા એનાં કુચકુંકુમચિહ્નતે. ૫
તમે તે તે તમે તોછો એમ તેનું સુરંજિત,
વક્ષ શ્યામ ? જણાવે તે અપેક્ષા શી હવે મમ. ૬

ગીતિ—જે તેમાં પ્રેમ થયો તેજ નયન કમલ ઉપર પ્રકટ બને,
ઉજાગરે ઉપજેલો એ નહિ છાનો રહી શકે તમને. ૭
માનું હું માધવ ! તમ લોચન તાગ વિષે હજુ છે તે,
ઘડી ઘડી મીંચો છો શુભ રાખવા મુજ આગળ તેને. ૮
શી શંકા છે મુજને મદનવીર વિજયની હૃદય રેખા,
ધારી, તે પણ પ્રમદા અલૌકિક અધિક દાન કરે જેઆ. ૯

અનુષ્ટુપ—ન તેનાં નખનાં ચિહ્ન પરંતુ તમ અંતરે,
પેસવાને રચ્યું દ્વાર તેણે અગ્રિમ સંશયે. ૧૦
નમતાં તમને તેનું વીર ! જે કુચકુંકુમ,
તમ પાયતલે આવ્યું શું શું શુભ કરો તમે. ૧૧

ગીતિ—અનુકૂલ હૃદય તેની સમીપ જાઓ વ્રજેશ સત્વર કે,
સુકમલ નયન ! અનુસરો ઇચ્છા પૂરણ કરી હવે જેહો.
રજની પૂર્ણ કરીને હજી અહિં આવવા ન દે તે તો,
અતિ સાધુ છો કિશોર ! પ્રભાતમાં જે તમો પધાર્યો છો. ૧૩
આખી હું પણ મુજમાં જો તમ કૃતિ નિશ દિન બનતી આમ,
ત્યારે તો શું કરું હું નાથ ! શું ભાવી અજાણ હું તેમાં. ૧૪

કંઇક નિમીલિત નયને આળસમાં રતિ ચિહ્ન ગુપ્ત કરતા,
રાધા ભયથી, હરિએ શાંત કરી કમલ નયનીની પીડા. ૧૫

इति श्रीशृङ्गाररसमण्डने पञ्चम उल्लासः ।

अथ षष्ठ उल्लासः ।

ગીતિ–વિષાદથી મૂંગા સ્મર શરથી ખિન્ન પ્રકટ હરિનું રૂપ,
હૃદય ધરે ધ્યાન કરે તેને વદિયાં ચતુર સખી ધીરે. ૧
સાંભળ સખિ! સુવચન મુજ મા કર તું માન આતુર પ્રણયી,
પ્રાણપ્રિય પિયુમાં નહિ ઉચિત આમ કદિ કરવું શુભનયની. ૨

વસંતતિલકા–વા વાય મંદ વનમાં અહિં તેમ રાધે!
જો પ્રાપ્ત થાય અભિસાર પદે પ્રભુ તે,
ત્રૈલોકમાં અવર તો સુખ તત્ત્વ છે શું;
તું જાણતી બધું તથાપિ કહું તને હું. ૩

અનુષ્ટુપ્–રાધે ત્વદ્ભાગ્યમહિમા ન વેદ પણ પામતા,
જે કૃષ્ણને ત્રિલોકશ્રી શોધે આસક્ત તે તુંમાં.

ગીતિ–ખેદ કરે શું મુગ્ધે! ઝટ મળ મધુ મથનને હૃદય તાપ,
તજ સકલ કર યુગલ તુજ નયન કમલ દરશન કરતાં આજ. ૫
કહુ કેટલું તુજને નહિ પરિહર માધવને કોઇ સમે,
અપરાધી પણ પ્રણયી વૃત્તિ હૃદયની અશક્ય તેથી રે. ૬
કુચના કુંકુમને સખિ! ન સિંચ લોચન જલથી તું તો આ,
પ્રકટ અનુરાગ જે છે પ્રિયતમ વિષય ખરે નહિ દહન કદા. ૭
પ્રભુનું અતિ કોમલ મન તવ માન સહન કરવા નહિ શક્તિ,
તે અહિં આવો મધુરૂં વદો ઉદાર હરોજ હૃદય આર્તિ. ૮

વસંતતિલકા–એવે સમે પ્રણયકોપથી કામપીડા.
નિ:શ્વાસથી અધર કંપિત ત્યક્તમાના,
સાનંદ ઇન્દુમુખી સાથ વદ્યા મધુરૂં.
પ્રેમ સર્યાં રસિક આર્દ્ર ઉરે પ્રભુ શું! ૯

રાગ કલ્યાણ.

કમલ નયનિ! તું માન વિસાર.
ન ઉચિત તુજને મુજપર ધાય મદન અપાર–ધ્રુવ પદ.
નિજ અધરામૃતથી મદન રચિત તાપ દૂર કર,
મધુર વચનથી સુખ વિસ્તાર. ૧

ગીતિ–તુજ કુચકુંભાલિંગન આરંભસમયનો જ સુસત્કાર,
આમ અનેક્ષા મુજને સખિ! આપો સુખ કેમ કરો વાર. ૧૦
લોચન કમલયુગલ તુજ નવલ શરદ પૂનમ શશિકિરણોએ,
રંજન કરો પ્રભાના પ્રતિબિંબે અંક સહિત હો આજે. ૧૧
મદન મંગલકલશમાં નવદલ પંક્તિ વિલસજો પ્રિય સખિ હે!
પ્રકાશતું સ્થિરરસને બિંબ અર્ધ ચંદ્રનું ધરાવ તું તે. ૧૨
જો મુજપર કોપિત તું પ્રણયિનિ! સુંદર વિધવિધ બંધોને,
દંતક્ષત નખરશરો કર મુજપર હરખથી હું તારો રે. ૧૩
તુજ ભૃકુટિધનુપપર જે ચડાવિયાં નયનબાણ કામતણાં,
અલક્ષ્ય કેમ કરે નહિ મુગ્ધે! તુજ પાસ હું છતાં હમણાં. ૧૪
અનુષ્ટુપ્–સર્વાંશમાં સખિપણું આપણું છે ન કે સખિ!
પરિણામે અને ધર્મે તેને તું ધાર તત્ત્વથી. ૧૫
શિખરિણી–થતાં આશ્લેષે વારિથી વચન મંત્રિ અધરની,
સુધાએ ને નેત્રાંબુજમિલનથી તેમ સુમુખિ!
ઘણી શાંતિ પામે મદન વિષનો તાપ અતિએ,
અયોગે ના બીજા તજ પ્રિયતમે! વાર સખિ! હે. ૧૬
ન કો બીજી મારા તમ ગૃહીત આ અંતર વિષે,
રહેવાને શક્તા પરમ તરુણિ! દૈવ તુંજ છે;
તજી શંકા મારાપર કર કૃપા મૌન તજ ને,
સરોજાક્ષિ! સામું નિરખ અતિ આનંદ ધરને. ૧૭
ગીતિ–દૂર જતી ગાયોને પ્રેમે નિજ નવઘન આર્દ્ર વચનથી,
ઉર્ધ્વ ભુજાએ તેડે એ હરિ રાધાપ્રિય કરજો સુખથી. ૧૮

इति श्रीशृङ्गाररसमण्डने षष्ठ उल्लासः ।

अथ सप्तम उल्लासः ।

આ'વું ઘણું વિનયથી હરિથી પ્રિયાને.
નામે પ્રસન્નવદની સજની! મનાવી,
પામ્યાજ વેશ રચિ કુંજ સુપુષ્પ સેજે.
લાજે પ્રફુલ્લ દૃષ્ટિને વઢિયાં સખી તે, ૧
અનુષ્ટુપ્–રાધે! તું સરખી કોણ સુંદરી છે ત્રિલોકમાં,
આ'વા શ્રીકૃષ્ણ જેને તો અવંઘ્રર ધરાવતા. ૨

ગીતિ–એમ વદી સુમુખી અતિ મુદિત બની મૃગમદ મલયાગરૂથી
કપૂર અગરૂ સારે એને ઉદ્વર્તન કરતી સજની, ૩
અનુષ્ટુપ્–પછી કેવલ કાશ્મીર લેપથી સખિ! લેપન,
કર્યું સુગંધ સહજ અંગે મોહક એહને ૪
વસંતતિલકા–તેને પછી કનકના પંપુષ્પના એ,
ગુચ્છે રૂડા વિમલ સૂક્ષ્મજ પીત દામે
આનંદથી કટિ વિષે રચું નાભિ ભાગે,
નીવી રચાય વર રંજન મોહનાએ ૫
ગીતિ–મધ્યમ રહેલ તેથી અવલંબન વગર મધ્ય વિજ્ઞાન
આધાર કુચકલશ યુગ કરેજ પરમ સત્વનુ નિજમાપ ૬
વીજ ઉપર નીલ જલદ સ્થીર વીજ તેપર અહ જો હોય,
વિધ વિધ વેષે સહિતા કંચુકિનુ થાય તે સમય સામ્ય ૭
કંચુકિ નીલ સજાવી વિવિધ વેશ ચતુર સહચરી સજવી,
તેને દ્વિવિધ થનારી એમ રતિ રચું સૂચવતી રમણી ૮
ધોળા પીળા જાઈ જુઈ નવલ, માલતી સહુ કુસુમે,
રચતા વેણી સુંદર મુક્તાગુચ્છા માત ઉપર વિલસે ૯
મૃગમદ તિલક રચીને વાકુ મણિ જટિત વિમલ મોતી અને
તેપર રચતા એને અલક વિષે વિરલ કુસુમ ધરતા ને ૧૦
ભ્રમર કુંજમા રાતી કમલપરાગની યદિ રેખા હોય,
મકરંદબિંદુઓ વળી કેશ વેશપર થાય તદ્દા સામ્ય ૧૧
શાર્દૂલ–મોતી શ્રેણિ ન આ મહાસુરનદી કેશો ન તે કિન્તુ છે,
કાલિન્દી, વળી એ સરસ્વતી નદી સિંદૂર રેખા ન તે,
વેણી આમ, રચ્યુ શુ, ઇચ્છિત ફલો દેનાર તે તીર્થને
કંદર્પે, મુનિવર્ય માધવતણા સંયોગથી થાય છે ૧૨
ગીતિ–કનક મણિ જડિત વિધ વિધ શણગારે મનહર કર્ણ ઉપરતો,
રાતા પુષ્પ લગાવ્યા યુગલ ચઢાવેલ જેમ મદનશરો ૧૩
ગીતિ–દલિતાંજન સમ શ્યામલ હરિ પરમ વિષય નયનોને એના,
જણાવતુ અંજન શુ આંજ્યુ પ્રિય સખિ! સર્વે તરફ તેના. ૧૪
હરિગીત–નયનારવિંદતણો અધિક રસ જાય નહિ એ પ્રેયસી,
યત્નેજ અંજનસેતુ રચતા હાલ લવ તૂટ્યો અહિં,

એ થકી સર્વ દિશા વિષે સરિતાસહસ્ર જ ચાલતી,
તે યુક્ત છે કે વક્તાનો સહજ આ ગુણ છે સખિ ! ૧૮
ગીતિ—અંજનથી રંજિત દગ આ ખંજનને વિજય કરે કે જે, :
નિરંતર સ્થિર પણ હરિઉરપર તરલતર પાણું ખરે ધારે. ૧૯
રાધાકૃપાબલવડે જોકે હું વર્ણન કરવા શક્ત,
તદપિ ન વર્ણવું કિંતુ સંયોગકથાવિલંબ જ અસહ્ય. ૨૦
અનુષ્ટુપ્—રચી આભૂષણો સર્વ પુષ્પમાલા સુકંઠમાં,
ચંદને કુંકુમાદિથી સજાવી ચિત્ર રંજિતા. ૨૧
સજાવ્યું અંગમાં તેને ઉત્તરીય સુરંજિત,
આપ્યું કર્પૂરકસ્તૂરીયુક્ત તાંબૂલ ઉત્તમ. ૨૨
શિખરિણી—પછીથી પોતાની પ્રતિફલિત ત્યાં દર્પણવિષે, :
નિહાળી કાંતિને પ્રમુદિત થતાં લજ્જિત દગે;
કપોલે તો રૂડા કંઈ નિજધર્યો પાલવ અને,
વધ્યાં ત્યાં આલી તે સ્મિતમલકતાંને સજનિ ! હે. ૨૩

માલવ તથા ગૌડી રાગ.

રાધિકે ! સરસિજનયને ! અનુસર મધુરિપુને—ધ્રુવપદ
સુમુખિ ! તને વિનયે કરી બહુ બહુ યત્ન,
હમણાં કુંજવિષે વ્રજરત્ન. ૧
ઘનસમ હરિને મળવા કર સફલ સ્વરૂપ,
સુંદરિ ! રાધે ! વીજલતા એક રૂપ. ૨
ગીતિ—અનુકૂલ મંદ વાયુ પ્રિયતમ સંગમ કરવા પ્રેરે છે,
શિક્ષા આપે કે આ ઘનતિમિરે ચરણ મંદ મંદ ધરે. ૨૪
અભિસારિક યોગ્ય સમય એમ સૂચવતા અહિં કોકિલદૂત,
તને કરે આમંત્રણ કુહૂ કુહૂ એમ કૂજતા અધિક. ૨૫
યુવજન ઉરહણનારા મદને મૂકેલ કમલબાણોની, :
પંક્તિ અલૌકિક જેને તિમિર એમ અહિં કથાય છે સુમુખિ ! ૨૬
શશિની દિગ્—અભિસારિક આંજન નેત્રાર્થ રાત્રિએ રચિયું,
અંજન શું વૃંદાવનમહાપાત્રમાં અધિક લલિત દિશતું. ૨૭
જાણ્યું સહુ સહિયોએ આ તમ અંગ અનંગસમર માટે,
તત્પર છે એમ શરમ વિસર અનુસર અરિસમ સરસ હૈયે. ૨૮

નૂપુરરશનાડિંડિમનાદે હરિ નિકટ ઝપટ જા રાધે !
અણિયાળાં કુટિલ કંઇક નયન કટાક્ષ શરવડે છત તેને. ૨૯
સ્વાગતા–વક્ર ઓષ્ઠ વળી ઉન્નત દૃષ્ટિ લાજથી નમિત કંઇ સ્મિત દૃષ્ટિ,
એ તને સ્વરથી ચંચલ ઉચ્ચે કૃષ્ણચંદ્ર ચિબુકે ગ્રહિ ચુંબે. ૩૦

इति श्रीशृङ्गाररसमण्डने सप्तम उल्लासः ।

अथाष्टम उल्लासः ।

ગીતિ–કાંચન કાંચી દામ શ્રવણ ભૂષણ કિરણ દીસ કુંજ તણા.
દ્વારે પ્રિયુને નિરખી શરમાળાં સૈયરને સખી વદિયાં, ૧
લલિત–પ્રવિશ રાધિકે ! પાસ નાથની મદનરાજના રાજમંદિરે,
વિલસ શોભતા પુષ્પપલ્લવે લલિત લાગતા કોકિલસ્વને. ૨
ગીતિ–મંદ વિપુલ વીજ સમ ઘન જઘને સુનિતંબિનિ ! અધિક ઉદાર,
વિવિધ કુસુમથી વિરચિત વિમલ શયનપર વિલસ સખિ ! અપાર. ૩
કોયલ મધુરૂં કૂજી સુખકર સમધુકર કમલસમ નયન,
કમલનયનિ ! હરિવરને પ્રકટકર નિગૂઢ રસ રસિક રાધે ! ૪
અતિ ચિંતનથી મળતાં ઐક્ય વિષે ત'મ શું હોય સંભ્રમ ઘ્હાં,
અરવિંદ નયનિ ! સુંદર કંદર્પસમાન નંદનંદનમાં ૫
પ્રકટ ભાવ આ તુજ શતગુણ રસમય ઓ કમલ રમ્ય નયનિ,
શ્રીકૃષ્ણાખ્યજ તેને સ્વસ્થાન વિષે કર અહિં આજ સખિ. ૬
હરિગીત–પછી અર્ધનમતાં મર્મમાં આનંદ વિપુલ થતાં કંઈ,
સ્મિતહાસ્ય નયન કટાક્ષમય નૂપુર પ્રકટ ઝંકારથી;
બહુ હર્ષભરભીના પુલકવપુ હરિતણા તે સ્થાનમાં,
જ્યાં વિશ્વમોહથી મત્ત મધુકર ગુંજતા ત્યાં પેસતાં. ૭
અનુષ્ટુપ્–આનંદસિંધુના પૂરે તરંગ રોમ ધારતા,
રાધામાં લીન મન ઓ અલિ ! માધવ દિશતા. ૮
ગીતિ–હું હું કરતાં પુલકો ખડાં થયાં રાધિકાસમાગમમાં,
પ્રીતે પ્રથમાગમને ઉત્સુક શુભ પરિરંભણ કરવામાં. ૯
રાધાનયનસુધાના વર્ષણથી પ્રકટભાવ અંકુર શું,
રાધા અંતર સન્મુખ રસધારાઓ! થયાં પુલક કે શું. ૧૦
અંગ અંગ અંતરમાં વિરાજતા પ્રિય બહાર સખિ ! આવ્યે,
બતાવવા પથ સુંદર રોમાવલિ અગ્રગામિની જાણે. ૧૧

ફૂલ કેશ સહ રાધા નૂપુરનાદે સિદ્ધ મધુર મંત્રે,
અંતર રહેલ પુષ્પો તે સ્મરતરૂ તરત પામતાં જાણે. ૧૨
રાધાવદનશશીથી વધતો સૌન્દર્યસિંધુ પણ અલ્પ,
માનું દગમીનો તુજ ઊછળતા સિંધુજલથકી જેહ. ૧૩
વસંતતિલકા–રાધા તણા ગુણસુધાસર કર્ણમાંથી,
આવ્યાં બહાર અતિ દૃષ્ટિજ વર્ષવાથી;
ના છે સમર્થ ઝષ કુંડલ છોડવાને,
આલંબિ સુંદરિ! હજુ પણ તે રહ્યાં છે. ૧૪
રૂચિરાછંદ–કોઈ બહાર સ્વરૂપ સુધારસ સરને તેના ગુણસરને,
હૃદયે સ્મરણ કરીને અહિં આગમન વિષય સંશય કરવે;
ચલિત થતાં પણ અધિક શ્રવણસરપર સ્નેહે પરવશ બનતા,
એમ માનતા નયનમીન તે શશિવદનિ! કદાપિ ન તજતા. ૧૫
ગીતિ–રાધાગુણસહ હરિના નિજ અંતરમાં પ્રવિષ્ટ મદન થવે,
અશક્ત ત્યાંજ જવામાં આ કેતુ કર્ણમાંહ્ય અવલંબે. ૧૬
વિવિધ લતાગૃહ કેરા પુષ્પસમાન મદન શુભ સર્વાંગ,
રાધિચ્છાથી પ્રકટ્યા વિચિત્ર શું કામભાવ અતિ સહજ. ૧૭
ધવલવસનથી અતિશય રાધાલિંગન આશથી ઢાંકેલ,
શું અતિ કર્યું પ્રકટ અલિ! એ રસ સર્વસ્વ છે નિજપ્રેમ. ૧૮
પ્રિયમુખશશિને જોતી કટાક્ષથી, તેહના સખીજન જે,
લજ્જા લઈ મલકતાં ગયાં ભવનથી બહાર સઘળાં તે. ૧૯
ચિર સંચિત શુભ ભાગ્યે નિજપતિ આલિંગન અહિં રાધાને,
ઝપટ બધા વિઘ્નોને હરિ હણતા નખશર વિજયી પોતે. ૨૦

इति श्रीशृङ्गाररसमण्डने अष्टमः उल्लासः ।

अथ नवम उल्लासः ।

અનુષ્ટુપ્–તરંગો સ્મરસિંધુના ઊછળ્યે અતિ લાજતાં,
તલ્પે આપી હાસ્યદૃષ્ટિ રાધિકાને હરિ વદ્યા. ૧
ગીતિ–વિસ્તૃત પુષ્પધરામાં કામિનિ! વિવિધ તુજ નયનકમલોએ,
બનાવેલ શય્યામાં શમાવ મદનાગ્નિ પ્રેમરસ ભીને. ૨
હરિગીત–સુકુમારતાને સુભગતાથી તુજ ચરણકમલો વડે,
સુંદર કુસુમસમુદય હરાયો હંસગામિનિ! આખરે;

અનુભવ કરે અયિ સખિ! પરાભવ ઝપટ તે તુજ રમ્ય આ,
પદકમલયુગલ કુસુમમયી ક્રીડા શયનમાં મૂકતાં. ૩
અનુષ્ટુપ્–વિચિત્ર ભાવપત્રો જે ઉરપત્રે રચેલ શી,
શય્યામાં વિલસ વ્હાલી! છે શીત તુજ સંગથી. ૪
ગીતિ–મુજ ઉરપર તુજ કુચ કર રાધે! અતિ ખેદને શમાવ ખરે,
પણ ખણાય રચના, રચ પ્રિયસખિ! તન્મય રસમય વચન અને. ૫
અધિક પુણ્યસંચયથી શાંત ઉગ્ર અતિતપ આચરવાથી,
અન્ય ન પામે તે તું તુજ અભિલાષી મ્હને મળી તેવી, ૬
તે હું ત્હારો જ ખરે તું પણ મ્હારીજ છું ન સંશય તે,
હું તુજ માટે પ્રકટ્યો તું પણ મુજસાટે યે પ્રકટ રાધે! ૭
ક્ષણ પણ રહેતી તુજમાં કુચકલશરગ્રન તથાપિ સહન કરે,
જે તે ભારે પુલકો પણ બહાર તે થયા સુખે સંગે. ૮
રસમય સુંદર વપુ આ પાલવથી ઢાંક તું ન મુગ્ધાક્ષિ!
કનકમય ગિરિપરાગે નહિ ઢંકાયો બને સખિ! કદાપિ. ૯
અધરામૃતથી અંતઃસ્પર્શીથી ઝપટ બહાર સરસતાને,
સંપાદન કર આશા ચિર સમયની પૂર્ણ કર બધું મુજને. ૧૦
શાર્દૂલવિક્રીડિત–આઢાલિંગન ચારુ ચુંબન મળે દંતાગ્રદંશે સ્ફુરે,
સીત્કારે અધરે પિયે રસ નખે રેખાથી ફેવા ધરે;
તે તે સૌરત બંધ કેલિબલથી ખીલેજ કૂજે વળિ,
ભાવો સૂચક લોચને નિરખતાં તે સાથ ખેલ્યા હરિ. ૧૧
ગીતિ–રતિરસતત્ત્વજ્ઞાને અન્યોન્ય સુભાવ ઉભય તન્મય છે,
પુંભાવ ઉચિત એને રતિશ્રુતિને ચિર શ્રવણ કરવે. ૧૨
રતિરણધીરાં રાધા - મધુભેદિમદનનખશરપતન વડે,
રોમાંચિત થઈ જાણે ભજે હર્ષ સીત્કાર વિજયનાદે. ૧૩
ઇન્દ્રવજ્રા–અન્યોન્ય તે તન્મય ત્યાં બનેલાં ગાઢા રસે પૂર્ણ વિસર્ગ કાલે,
અન્યોન્ય તદ્રૂપ થયે ફરીથી સેવે સ્વભાવો રસિકો મૃગાક્ષિ! ૧૪
ગીતિ–બન્ને મળ્યા સુખે સખિ! માધવ રાધા સુધારસ જલધિના,
સ્વેદ વિલાસ તરંગે ઉડે કણ્યુ અંગ અંગ અતિ લસતા. ૧૫
હરિના નયનકટાક્ષો જોતાં રૂપસિંધુમાં પ્રિયા ડૂબે,
તેના આલિંગનરસકંદધિવિષે સ્નાન થાય અચરજ એ. ૧૬

સમાનતા ઉદધિની ગોપીનાથરસોપર આ આપી,
તેની અવધિ જણાતી અહિં અવધિ રહિત રસ છે આ વ્હાલિ! ૧૭
નિરવધિ નિજરસ પૂરણ પરસ્પર રસે ભરેલ પ્રિયજન એ,
કેવું સુખ અનુભવતાં તે ના જાણું વિચિત્ર અતિ તેથી. ૧૮
આમ રમણ રમણ કરે રાધા સ્વાધીનભર્તૃકા પિયુને,
રચવા નિજ મંડનને બોલ્યાં આનંદમાં મધુર વચને. ૧૯
માનદ! મંડન સઘળું રચો કુસુમ આ ખર્યાં કચઉપર જ્યાં,
રતિથી ગરતી મનહર મલયજ કસ્તૂરિકાતણી રેખા. ૨૦
મૃગમદનું તિલક લલિત કરી બિંદુ મુક્તાફલનું નિરમી,
કરો બીજસહિત ઘન સમ નવલ સુધાનું નિધાન કમલાક્ષ. ૨૧
તમ આલિંગન રસમય સુધાપૂર્ણ કુચકલશ અલસ નેત્ર!
વિચિત્ર મૃગમદપત્રે કરો કરકમલ વડે જ વિશ્રામ. ૨૨
વિધ વિધ શૃંગાર સરસ કર્ણયુગલપર કુંડલ નવલ ધરી,
કંઈક કંઇક વિકસેલાં કમલ ધરો તહિં મનહર નયન હરિ! ૨૩

વસંતતિલકા—મ્હારાં કપોલ તલ લાલ તમે ચુમ્યાથી,
હે કામગર્વહર! તે પ્રતિબિંબ પામી,
આ ચિહ્ન સુંદર મુખેંદુ વહોજ તોય,
અત્યંત નિર્મલ શરીર સરોરુહાક્ષ! ૨૪
ત્વચ્ચુંબનામૃતસરોવરમાં ન્હવાતાં,
ધોવાયું અંજન શું લોચન ભૃગમા આ;
ઘેરાં કરો લલિત અંજનરેખ આપ,
આત્મસ્વરૂપ અમૃતે પ્લુત જેમ નાથ. ૨૫

અનુષ્ટુપ્—સ્વપીતવસને નાથ! નીવી રૂડા નિતંબમાં,
રચો તેમ સ્મરજયી નાદવાન્ મેખલા તથા. ૨૬

ગીતિ—મંજુસિંજથી સ્મરને જીતનારાં ચરણમાંહ્ય ઝાંઝરને,
રચો અધિક અનુપમ આ આંગલિઓપર સુચિત્ર અળતાએ. ૨૭

વસંતતિલકા—પ્રાણપ્રિયા કથિત આમ સખિ! ત્વરાએ,
શૃંગાર સર્વ રચિયાં મનથી અગમ્ય;
માનું સખી! વિવિધ ભાવવડે ભરેલું,
રાધાવશે જ હરિએ અહિં સૌ કરાયું. ૨૮

ઇતિ શ્રીશૃઙ્ગારરસમંડને નવમ ઉલ્લાસઃ।

अथ दशम उल्लासः ।

શિખરિણી–અહિં રાધાદેવી ચિર અતિ નિજોપાસન વશે,
થયાં રાજી આપી સુમુખિ ! રસસર્વસ્વ સહુ એ;
ધરી બાહુ કંઠે હરિમુનિ વિષે રૂપ રચવા,
વધાં પોતાનું તે પ્રિયવશ થયેલાં વચન ત્યાં. ૧

અનુષ્ટુપ્–રચું હું તમ શૃંગાર અહો પુરૂષભૂષણ !
મુગ્ધાક્ષિ ! ચિર ઇચ્છેલો સ્વવેશ મુજમાં કર. ૨

શાર્દૂલવિક્રીડિત–બોલી આમ ફુલોવડે અવનવાં વેણી ગુંથીં કાનમાં,
ચંપા પુષ્પજ યુગ્મ કુંડલ કરી ચિત્રો રૂડા ગાલમાં;
વાંકું કુંકુમથી રચ્યું તિલક બે રેખા વિભુને કરી,
પાટીરે વળિ કુંકુમે વિરચિયું ત્યાં બિંદુ મોતીવતી. ૩

ગીતિ–પ્રથમ કેશવેશ રચી મુક્તાહાર પ્રથમ ધરી હરિને,
હીરા કનક જડેલું કર્યું ભૂંષણ ગુંથી કેશમાં જ અને. ૪

વસંતતિલકા–આંજી સુનેત્રમહિ અંજન રમ્ય ઝીણી,
રેખા કરી સ્વશણગાર ધરે મૃગાક્ષી;
કંઠે, રૂડા સહજ હાસ્યથી આસ્યચંદ્રે,
કસ્તૂરિથી સહિત ચંદન ચર્ચિયું છે. ૫

અનુષ્ટુપ્–પ્રિયાના હસ્તકમલસ્પર્શથી જ્યાં રૂંવાં થયાં,
વિશાલ ઉરમાં રાધા રચે કાશ્મીર ચીત્ર ત્યાં. ૬

ગીતિ–રેખા એક કરી પણ તેની શોભા અધિક થતાં રાધા,
વિસ્મિત મનથી રેખા અન્ય કરી અચરજ અમને કરતાં. ૭
નિજ નીવીપર રણુતી રશના ધરીં નિજ ભુજના શણગાર,
બાહુ ઉપર ધરાવી ઉરપર પાલવ સજ્યો વળિ વિચિત્ર. ૮
નિજ ઝાંઝર સુંદર જે ચરણાંગુલિપર મનહર શણગાર,
કરી સ્વકુંકુમ શોભિત અલક્ત ચિત્ર રચે નહિ તે માત્ર. ૯
ત્રિભુવનસુંદર આવો વ્રજેન્દુનો ગોપસુંદરીવેશ,
રચતાં સહજ દિસે શું ઉચિત બધું પ્રિયતમપર આ છેજ. ૧૦

વસંતતિલકા–જોતાં વિલક્ષણ દરેક શરીર રાધા,
બીજા રસો વિસરતાં મનમાં જણાતાં;
રાધાકપોલમય દર્પણમાં પડેલા,
આત્મસ્વરૂપ નિરખી હરિ હર્ષ ઘેલા. ૧૧

અનુષ્ટુપ્—રૂપ ફેર થયેલાંને ચુંબતા કેશને ગ્રહી,
તે ક્ષણે થાય રોમાંચ કપોલે કામભાવથી. ૧૨
ગીતિ—જાગતાં શું કિંચિત્ લજ્જાસ્મિત હાસ્યદૃષ્ટિ એ મુખને,
જોતાં અતિ મુદિત બની વધ્યાં નવલ શુભ રાગ ભરિત રાધા. ૧૩
શું વર્ણવું માધવ! તમ સ્વરૂપ મનવચનને અગોચર છે,
અંગ અંગ શોભારસસિંધુ સહસ્ર ઉછળતા દિસે છે. ૧૪
ઝૂલણાં—મુજ કુચ સુચક્રવાકો તણા યોગથી ચંદ્ર નહિ, સૂર્ય નહિ કેમ કે આ,
મુજ નયન કમલ ઉત્ફુલ્લ દેખાય છે, નહિ કમલ મુજ વદન ચંદ્રમા આ;
હર્ષમાં, એમ તમ વદન કવિવર વચન એ પણ અગોચર બને પરંતુ,
અતિ સમયથી થયું સંચિત સુભાગ્ય મુજ પ્રકટ આ છે ખરે નાથ મારું. ૧૫
શિખરિણી—શશી વા આ નેત્રોત્પલ વિકસવાથી નિજગિરા,
મધુસ્યન્દે જેથી કમલવર છે નાથ મુખ આ;
ન જાણ્યું લાવણ્યામૃતસર પરંતુ પ્રકટતાં,
સ્વનેત્રાંભોજોથી અખિલ રસનું રૂપ કંઈ આ. ૧૬
ગીતિ—સુંદર યુવતીનું મુખ વદું અહો પુરુષવર્યનું વા કે,
બન્ને પ્રમાણ રૂપે ગોપવધૂનેજ માનવાનું છે. ૧૭
જાણું આ હું પ્રિય! મુજ અંતર તમ વદન તેજ નહિ અન્ય,
ઈતર હોય તો ક્યાંથી તમમાં મુજવેષનું બને સામ્ય. ૧૮
આ રીતે જો મધુઈ ત્રિભંગરૂપે કરો મુરલીગાન,
તે સમયે પુરૂષોને પણ યુવતીભાવ આપ કરનાર. ૧૯
જોકે યુવતીવેશે છતાં કટાક્ષ અતિશય અમર્યાદ,
સ્મરશરલીલા કરતા વિવેક લજ્જા હણો તમે ધૈર્ય. ૨૦
રાધાવચનસુધાની ધારાએ મંદભાવથી હસતા,
ઉત્કટભાવે અધીરાં રાધાને કરતા ઘન આશ્લેષ. ૨૧
માધવસહિત ચિરસમય રમ્યા અધર મધુમત્ત બની સખિ! તે,
રતિરસમય તે બેજણ કેવું સુખ અનુભવ્યું ન જાણું તે. ૨૨
શિખરિણી—પછી નીવી મૂકી પટીથી શણગારો પણ સખિ!
પ્રિયાકેરૂં પ્હેરી પટ પ્રિયતમા સાયજ હરિ;
વને ખેલે હસ્તિસમ મદભર્યાં જે પ્રિયતમા-
ભુજોએ બેરાતા કુચથી લલિતા માલ ધરતા. ૨૩

શિખરિણી–કરે ક્રીડા વીણે કુસુમ કદિ સૂતાં શયનમાં,
સજે માલા પીતાં અધર મધુ ગાતાં કદિ તથા;
પ્રિયસ્કંધે સ્થાપી કર સુયમુનાના તટપરે,
કરીને શ્રીકૃષ્ણ સ્ખલિતગતિ એને સુખ કરે. ૨૪

હરિગીત–જાણું ત્રિજગમાં એમનાં દાસત્વ કલ્યાણ તો,
બીજું બધું સજની ! પ્રમાણપણે હું સંશય માનતો;
અહિં તેમની શું કથા કહું હમપર ખરે કૃતવાન જે,
એ એમનો જ પરમ અનુગ્રહ આપ કૃત કેવલ થયે. ૨૫

ગીતિ–આજ સદા મુજને સખિ ! આશા કે નંદનંદન હમેશાં,
રાધાને સુખ કરજો પ્રિયા તેમ હમ ઉપર કરોજ કૃપા. ૨૬

શિખરિણી–ઇતિ શ્રીમદ્‌ગોપીચરણકમલોને અનુસરે,
સદા તેના પ્રેમામૃતઉદધિમાં મગ્ન, જીતે–
સુધાને હાસ્યે જે, પૂરણ થયું શૃંગારરસનું,
રચેલું તેઓએ વનભુવનમાં મંડન રૂડું. ૨૭

ગીતિ–જેમાં સહાય કરતા દામોદરદાસ તેમ હરિવંશ,
શ્રીવિઠ્ઠલ રચિત થયું શૃંગાર સરસ રસમંડન પૂર્ણ. ૨૮

ઉપજાતિ–શ્રીકૃષ્ણ દેવપ્રિય રામદાસ આદિ કરે સર્વ મુકુંદસેવા,
મદીય સર્વસ્વજ રૂપ નિત્યે મેં તે કર્યું શ્રીગિરિધારિનું આ. ૨૯

ઇતિ શ્રીશૃઙ્ગારરસમંડને દશમ ઉલ્લાસઃ ।

